

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Město Chrudim za 2. světové války
se zaměřením na četnictvo, policii a hasiče**

Bc. Dominik Kroutil

Vedoucí práce: doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

Diplomová práce

2022/2023

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Bc. Dominik Kroutil**
Osobní číslo: **H21370**
Studijní program: **N0222A120033 Historie**
Specializace: **Historie – Kulturně historická studia**
Téma práce: **Město Chrudim za 2. světové války se zaměřením na četnictvo, policii a hasiče**
Téma práce anglicky: **The city of Chrudim during World War II with a focus on the gendarmerie, the police, and the firefighters**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Zásady pro vypracování

Student prostuduje literaturu k dějinám města Chrudim obecně, k dějinám bezpečnostních sborů působících během druhé světové války ve městě, příslušné archivní fondy ve Státním okresním archivu Chrudim a Hradec Králové, ve Státním oblastním archivu v Zámrsku, Archivu bezpečnostních složek a Národním archivu Praha, dále prostuduje dobový místní tisk. Na tomto základě zpracuje vývoj města Chrudim v letech druhé světové války s ohledem na bezpečnost a pořádek v Chrudimi let 1939-1945.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha, 2000.
CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991.
JANÁK, Jan, Zdeňka HLEDÍKOVÁ a Jan DOBEŠ. *Dějiny správy v českých zemích*. Praha, 2005.
MACEK, Pavel a Lubomír UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva III*. Praha, 2001.
PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha, 1998.
SMLSAL, Josef a Šulc Ivo. *Chrudimské firmy*. Chrudim, 2003
SOkA Chrudim – f. Archiv města Chrudim, f. Okresní úřad Chrudim
SOA Hradec Králové – f. Exponovaný četnický štábní důstojník
SOA Zámorsk – f. Velitelství četnického oddělení Chrudim
Archiv bezpečnostních složek
Národní archiv Praha – f. Zemské četnické velitelství
Dnes a zítra – List Národního výboru v Chrudimi
Chrudimské noviny – Nezávislý týdeník
Východočeský kraj

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání diplomové práce: **30. března 2022**

Termín odevzdání diplomové práce: **30. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D. v.r.
děkan

doc. Mgr. Pavel Marek, Ph.D. v.r.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Prohlášení autora

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne 12. března 2023

.....

Bc. Dominik Kroutil

Poděkování

Na tomto místě bych chtěl poděkovat především vedoucímu mé diplomové práce panu doc. PhDr. Tomáši Jiránkovi, Ph.D. za odborné vedení, konzultace, čas, ochotu a rady, které mně pravidelně poskytoval při tvorbě práce.

Dále bych chtěl poděkovat zaměstnancům SOKA Chrudim, zvláště panu řediteli Mgr. Petru Bočkovi a Mgr. Jiřímu Vaněčkovi za pomoc při hledání archivních materiálů.

Také děkuji mé rodině, která mě po celou dobu studia trpělivě podporovala.

Anotace

Tato diplomová práce má za úkol představit město Chrudim během druhé světové války z hlediska lokální bezpečnosti. V úvodní části práce se dozvíme něco z historie města, potom je nastíněn život obyvatel ve městě těsně před vypuknutím druhé světové války a následují válečná léta v Chrudimi, která jsou představena v jednotlivých oblastech života. Hlavní pozornost je zaměřena na veřejný pořádek včetně požární ochrany. Důležitou bezpečnostní složku v Chrudimi během druhé světové války tvořilo vojensky organizované četnictvo, policie a německé bezpečnostní složky. Zásahy při požárech, povodních a dalších mimořádných událostech patřily k hlavním úkolům sboru dobrovolných hasičů, který má v Chrudimi dlouhodobou tradici.

Klíčová slova

Četnictvo; druhá světová válka; hasiči; Chrudim; policie; válečné hospodaření; veřejný pořádek; život ve městě

Title

The city of Chrudim during World War II with a focus on the gendarmerie, the police, and the firefighters

Abstract

This thesis aims to present the city of Chrudim during World War II from the perspective of local security. In the introductory part, we learn about the history of the city, followed by an outline of the lives of its inhabitants just before the outbreak of World War II. The next part presents the war years in Chrudim, which are introduced in various areas of life. The main focus is on public order including fire protection. During World War II, an important security component in Chrudim was the military-organized gendarmerie, the police and the German security forces. Interventions at times of fires, floods and other types of emergencies were among the main tasks of the Volunteer Fire Department, which has had a long tradition in Chrudim.

Keywords

firefighters - gendarmerie - Chrudim - life of the inhabitants in the city - police - public order
- war economy - World War II

Titel

Stadt Chrudim im 2. Weltkrieg mit der Orientierung auf die Gendarmerie, die Polizei und Feuerwehr

Annotation

Diese Diplomarbeit soll die Stadt Chrudim in der Zeit des 2. Weltkrieges vom Gesichtspunkt des lokalen Schutzes vorstellen. Im Einleitungsteil werden wir etwas über die Geschichte der Stadt erfahren, dann wird das Leben der Einwohner in der Stadt kurz vor Ausbruch des Zweiten Weltkrieg angesprochen und es folgen die Kriegsjahre in Chrudim, die in einzelnen Bereichen vorgestellt werden. Der Schwerpunkt liegt auf der öffentlichen Ordnung, einschliesslich des Brandschutzes. Eine wichtige Sicherheitskomponente in Chrudim während des Zweiten Weltkriegs wurden die vom Militär organisierte Gendarmerie, Polizei und deutsche Sicherheitsbestandteile. Der Einsatz bei Bränden, Überschwemmungen und anderen außergewöhnlichen Ereignissen gehörte zu den Hauptaufgaben der Freiwilligen Feuerwehr, die in Chrudim eine lange Tradition hat.

Schlüsselwörter

Der Zweite Weltkrieg - Feuerwehr - Gendarmerie - Chrudim - Polizei - Kriegswirtschaft - Leben der Bewohner in der Stadt - öffentliche Ordnung

OBSAH

1	ÚVOD	19
2	PRAMENY A LITERATURA	23
3	CHRUDIM	31
3.1	Od vzniku města do okupace	31
3.2	Od okupace do konce druhé světové války.....	36
3.2.1	Židé.....	40
3.2.2	Obyvatelstvo a veřejná správa.....	41
3.2.3	Hospodářská prosperita a výstavba letiště.....	43
3.2.4	Průmysl, zemědělství, obchod a banky	46
3.2.5	Školství.....	49
3.2.5.1	Německá škola.....	51
3.2.6	Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě	55
3.2.7	Kultura a sport	56
3.2.8	Odboj	61
3.2.9	Konec války v Chrudimi	64
4	ČETNICTVO A JEHO PŮSOBENÍ V CHRUDIMI	69
4.1	Historie četnictva	70
4.2	Organizace četnictva	71
4.3	Útvary četnictva v Chrudimi.....	72
4.3.1	Velitelství četnického oddělení Chrudim (Gendarmerieabteilungskommando Chrudim).....	73
4.3.2	Okresní četnické velitelství Chrudim (Gendarmeriebezirkskommando Chrudim).....	82
4.3.3	Četnická pátrací stanice Chrudim (Gendarmeriefahndungsposten Chrudim)	86
4.3.4	Četnický pohotovostní oddíl Chrudim (Gendarmeriebereitschaftsabteilung Chrudim).....	90
4.3.5	Četnická silniční kontrolní stanice Chrudim (Gendarmeriestraßen kontrollposten Chrudim)	92
4.3.6	Četnická stanice Chrudim (Gendarmerieposten Chrudim)	94
5	POLICIE A JEJÍ PŮSOBENÍ V CHRUDIMI	99

5.1	Historie policie.....	99
5.2	Policie v období Protektorátu Čechy a Morava	101
5.2.1	Německé bezpečnostní složky v Protektorátu Čechy a Morava	103
5.3	Policejní činnost v Chrudimi	104
5.3.1	Městská stráž v Chrudimi v období od okupace	105
5.3.2	Obecní výkonná uniformovaná a neuniformovaná policie v Chrudimi	114
5.3.3	Německé bezpečnostní složky v Chrudimi	121
6	SBOR DOBROVOLNÝCH HASIČŮ A JEHO PŮSOBENÍ V CHRUDIMI.....	129
6.1	Historie sborů dobrovolných hasičů	129
6.1.1	Hasiči a okupace.....	129
6.2	Sbor dobrovolných hasičů v Chrudimi	130
6.2.1	Povinnosti hasičů.....	131
6.2.2	Organizace, výzbroj a financování sboru	133
6.2.3	Požáry	138
7	ZÁVĚR.....	143
8	SUMMARY	149
9	RESŮMEE	151
10	SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	155
11	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	163
12	SEZNAM TABULEK.....	165
13	SEZNAM VYOBRAZENÍ	167

1 ÚVOD

Pro svoji diplomovou práci jsem si vybral město Chrudim. Je to druhé největší město v Pardubickém kraji a v současnosti zde žije přibližně 23 tisíc obyvatel.¹

Cílem této práce je přiblížit Chrudim za druhé světové války z hlediska lokální bezpečnosti. Toto téma jsem zvolil proto, že svoji bakalářskou práci jsem věnoval také městu Chrudim, ale za první světové války. Práce byla zaměřena na veřejné budovy – hlavně školy, které poskytly prostory pro vybudování vojenských nemocnic.²

V této práci bude v první části přiblížena stručná historie města, dále předválečná léta v Chrudimi a válečná léta v různých oblastech života. Hlavní pozornost v dalších částech práce bude věnována tématice regionální a lokální bezpečnosti – tedy jednotkám četnictva, policie včetně německých bezpečnostních složek, dále práci hasičského sboru v Chrudimi. Myslím, že právě tematika regionální a lokální bezpečnosti je celkově dosti opomíjena.

Než přejdu k tématu práce, nastíním stručně mezinárodní poměry ve 20. a 30. letech 20. století, které postupně vedly k rozpoutání druhé světové války. Versailleský mír, který byl tečkou za první světovou válkou v letech 1914-1918, nepřinesl dlouhodobou stabilitu. Začaly nepokoje v mnoha poražených státech. V Itálii se formovalo politické hnutí pod vedením Benita Mussoliniho – fašismus. V poraženém Německu po roce 1918 vznikala radikální hnutí všeho druhu. Jednou ze stran byla krajně pravicová NSDAP, která vznikla z Německé dělnické strany založené Antonem Drexlerem. V čele NSDAP stál po většinu existence Adolf Hitler.³

Velké napětí do mezinárodních vztahů vnášely především fašistické státy v čele s hitlerovským Německem. O uchopení moci se Adolf Hitler⁴ pokusil dvakrát, poprvé neúspěšně v roce 1923. Pochopil, že úspěch mu přinese pouze legální taktika. Dne 30. ledna 1933 dosáhl Hitler jmenování kancléřem. První měsíce svého kancléřství spojoval k přihlašování se k míru a pořádku.⁵

¹Počet obyvatel v Chrudimi. Český statistický úřad [online]. [cit. 2022-02-04]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich>.

²Více viz – KROUTIL, Dominik. *Město Chrudim za 1. světové války*. Bakalářská práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2021.

³HOLMES, Richard. *Druhá světová válka*. Praha, 2010. ISBN 978-80-242-2627-9. s. 20.

⁴Adolf Hitler – narodil se 20. dubna 1889 v Braunau am Inn v Rakousku. Byl německý nacistický politik, od roku 1933 kancléř a diktátor nacistického Německa. Jako vůdce byl zodpovědný za zločiny nacistického režimu, zejména za vyvražďování především Židů. Byl také zodpovědný za vyvolání 2. světové války. Svůj život ukončil 30. dubna 1945 sebevraždou. Více viz FEST, Joachim. *Hitler: kompletní životopis*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0946-5.

⁵HOLMES, Richard. *Druhá světová válka*. Praha, 2010. s. 24.

Nacistická říše usilovala o vytvoření nové Evropy, o ovládnutí středoevropského prostoru a chtěla se rozšířit i na východ a západ Evropy. Smyslem expanze bylo ovládnout rozlehlé oblasti Sovětského svazu.⁶

Ve 30. letech nabyl mezinárodní rozměr dějin československého státu na významu a ve druhé polovině se posunul do roviny stále vážnějších starostí o samu jeho existenci. Náráz světové hospodářské krize na lidskou společnost byl drastický.⁷ Sám Masaryk si dovedl představit československou samostatnost bez přívlastků a zemi doopravdy zajištěnou. Do poměrů mezi státy a národy začala prorážet myšlenka nového evropského uspořádání, ale ne: „*Nová Evropa demokracie, míru, spolupráce a uznávání práv i malých či jen menších národů a států, nýbrž Nová Evropa, jak ji viděli italští fašisté a němečtí nacisté.*“⁸

Dne 12. března 1938 došlo k Anschlusu Rakouska, což bylo násilné připojení Rakouska k Německu. Hitler tak reagoval na snahy kancléře Schuschnigga, který se začátkem března pokusil zorganizovat plebiscit, protože chtěl připojení zabránit za každou cenu, ale Hitler šel tvrdě za svým dlouhodobým cílem.⁹

Pro bezpečnost v Evropě byl také důležitý postoj hlavních demokratických států – Velké Británie, Francie a Spojených států amerických. Britská vláda vnesla do mezinárodní politiky koncepci tzv. appeasementu¹⁰ a získala pro ni i Francii. Velká Británie chtěla nahradit rozbitou versailleskou soustavu. Výsledkem vyjednávání zastánců appeasementu s fašismem byla mnichovská dohoda z roku 1938. Tato úmluva těžce zasáhla životaschopnost Československé republiky.¹¹

Mnichov změnil poměr sil na mezinárodní scéně. Hitler dosáhl svého doposud největšího politického vítězství. Mnichov ale nebyl vyvrcholením, Německo chtělo dokončit rozbití Československa. Okupace českých zemí byla součástí vojenských strategických plánů nacistického Německa.¹² Krize se dotýkala všech oblastí společenského života. Obyvatelstvo prožívalo depresi, zklamání a hořkost ze zrady spojenců. Hroutila se Masarykova idea československého státu. Ze zabraných pohraničních území přicházely stovky a tisíce uprchlíků, kteří ztratili domov i práci. Naléhavou otázkou bylo najít nového kandidáta na úřad prezidenta republiky po abdikaci prezidenta Edvarda Beneše 5. října 1938. Po mnoha

⁶HOLMES, Richard. *Druhá světová válka*. Praha, 2010. s. 27.

⁷KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*. Praha, 2002. ISBN 80-7277-031-4. s. 357.

⁸Tamtéž, s.405.

⁹SOMMERVILLE, Donald. *Encyklopedie druhé světové války*. Praha, 2007. ISBN 978-80-206-0005-9. s. 13.

¹⁰Appeasement = usmířovací politika ústupků protivníkovi.

¹¹KUKLÍK, Jan a NĚMEČEK, Jan. *Od národního státu ke státu národnosti?* Praha, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1. s. 129.

¹²PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha, 1998. ISBN 80-85809-88-5. s. 29,35.

jednáních byl zvolen dne 30. listopadu 1938 Dr. Emil Hácha.¹³ Dne 1. prosince 1938 nastoupila do čela okleštěné republiky nová vláda, kterou vedl Rudolf Beran.¹⁴ Slovensko a Podkarpatská Rus si po mnichovských událostech vydobily autonomii a Podkarpatská Rus se začala nazývat Zakarpatskou Ukrajinou.¹⁵ O období od 1. října 1938 do 14. března 1939 se hovoří jako o druhé republice. Vznikly jen dvě strany – vládní a vládnoucí pravicová Strana národní jednoty, jejímž jádrem byli agrárníci, a Národní strana práce, kde její základ představovali sociální demokraté.¹⁶

Vstup německých vojsk byl překvapením pro německé i české obyvatelstvo:

„Noví mocipáni se snažili co nejrychleji docílit toho, aby novou realitu už nešlo zvrátit. Zatímco Hácha a Chvalkovský večer 15. března v bývalé velké knihovně Hradu podávali zprávu české vládě, Hitler, Ribbentrop a Stuckart v jiném traktu formulovali bez přizvání českých reprezentantů „Výnos Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava“. Hácha se o obsahu výnosu dozvěděl, teprve když byl předčítán v rozhlase.“¹⁷

Další kroky Hitlera směřovaly na Polsko, které se rozhodl napadnout 1. září 1939.¹⁸ Sovětské jednotky vstoupily na území Polska 17. září 1939.¹⁹

O českém národu Hitler prohlásil, že ho vezme pod ochranu Třetí říše. Přestože byl vytvořen Protektorát Čechy a Morava a zřízena funkce říšského protektora, byly Čechy a Morava zpočátku podřízeny vojenské správě. Spolu s německou armádou přišlo i gestapo.²⁰

V českých zemích měla být vláda v zemi vykonávána v souladu s politickými, vojenskými a hospodářskými potřebami Říše podle Hitlerova výnosu. Masivně se zaváděla němčina ve všech oblastech života. Prvořadým úkolem okupačních orgánů bylo využití hospodářských možností českých zemí stejně jako využití českých pracovních sil pro účely německé Třetí říše. Byly zavedeny přidělové lístky na potraviny, později také na textil a obuv. Německým potřebám bylo podřízeno také zemědělství. Rolníci museli odvádět povinné dávky. Nesouhlas s okupací a s válkou vedl ke vzniku odboje – jak domácího, tak zahraničního.²¹

¹³JIRÁK, Jan, BEDNAŘÍK, Petr, KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. Praha, 2017. ISBN 978-80-246-3586-6. s.20-23.

¹⁴Tamtéž, s. 24.

¹⁵Tamtéž, s. 153

¹⁶POLÁČKOVÁ, Andrea. *První republika 1918-1938: Dějiny, osobnosti, denní život*. Brno, 2015. ISBN 978-80-7525-014-8. s. 129.

¹⁷BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha, 2000. ISBN 80-7260-028-1. s. 26-27.

¹⁸SOMMERVILLE, Donald. *Encyklopedie druhé světové války*. Praha, 2007. s. 15.

¹⁹Tamtéž, s. 20.

²⁰BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha, 2000. s. 30-31.

²¹Tamtéž, s. 39-53.

Nálada v politické oblasti v prvních válečných letech byla považována celkem za stabilní a klidnou. Změna nastala v roce 1943, kdy Němci utrpěli porážku u Stalingradu. Začaly se objevovat spojenecké nálety na německá města. Jejich obyvatelstvo bylo zklamané, situaci brali jako slabost wehrmachtu a Luftwaffe. Němci se opakovaně dožadovali odplaty, jak ji sliboval Hitler.²²

Psychický tlak sílil. Mnoho sudetských Němců vítalo invazi spojenců do Normandie v červnu 1944 pozitivně. Spatřovali v ní uvolnění napjaté atmosféry a naději na obrat ve prospěch Německa. Spojenci ale pronikali dál a sudetské Němce začal více znepokojovat postup Rudé armády, které se otevírala cesta na Balkán, do Protektorátu Čechy a Morava, na Slovensko a do Polska.²³ Rozhodujícím mezníkem pro Slovensko válečných let 1939-1945 bylo Slovenské národní povstání. Vypuklo 29. srpna 1944 a jeho centrem byla Banská Bystrica. Díky nasazení mohutných jednotek wehrmachtu podporovaných SS Němci povstání potlačili v říjnu 1944.²⁴

V Evropě 8. května 1945 oficiálně skončil nejkrvavější konflikt v dějinách lidstva. V Praze se bojovalo ještě 9. května a na Příbramsku docházelo k vojenským střetům až do rána 12. května. Japonsko podepsalo kapitulaci až 2. září 1945. Tímto podpisem definitivně skončila druhá světová válka.²⁵

Druhá světová válka se týkala i Chrudimě. Po 15. březnu 1939 proudily do oblastí východních Čech včetně Chrudimska kolony XIV. armádního sboru říšské branné moci pod velením generála Busche.²⁶ Chrudimský okresní a městský úřad vydávaly vlastní vyhlášky, aby informovaly občany. Některé také upravovaly styk s židovským obyvatelstvem.²⁷

Válečným událostem v Chrudimi budu věnovat podrobně další kapitoly této práce.

²²ZIMMERMANN, Volker. *Sudeští Němci v nacistickém státě*. Praha, 2001. ISBN 80-7260-055-9. s. 299-300.

²³Tamtéž, s. 301.

²⁴ŠOREL, Václav, Michal KOCIÁN a Petr KOLMANN. *Vzduch je naše moře*. Praha, 2016. ISBN 978-80-257-2616-7. s. 177.

²⁵SOMMERVILLE, Donald. *Encyklopedie druhé světové války*. Praha, 2007. s. 304-311.

²⁶Ernst Bernhard Wilhelm Busch – byl německý generál polní maršál. Narodil se 6. července 1885 v Essenu v německém Porúří. Během první světové války sloužil na západní frontě, po skončení války zůstal v poválečné armádě Výmarské republiky. Účastnil se invaze do Polska v roce 1939, bitvy o Francii v roce 1940 a operace Barbarossa v roce 1941. Dne 4. května 1945 se vzdal polnímu maršálu Montgomerymu. Poté Zemřel v zajateckém táboře v Aldershotu v Anglii dne 17. července 1945.

²⁷NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939–1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. ISBN 978-80-254-1565-8. s. 5-7.

2 PRAMENY A LITERATURA

Před zahájením písemné práce jsem se seznámil s dosavadními dostupnými informacemi k danému tématu, zejména s příslušnou literaturou.

K vylíčení událostí druhé světové války a připomenutí, co strašného se stalo před téměř osmi desítkami let nám poslouží kniha *Druhá světová válka*²⁸ a *Encyklopedie druhé světové války*.²⁹ Mnichovská dohoda z roku 1938 a dopady na Československo představuje kniha Jana Kuklíka a Jana Němečka *Dlouhé stíny Mnichova*.³⁰ Od stejných autorů posloužila publikace, která se zabývá návrhem na vydání národnostního statutu v Československu v roce 1938 – *Od národnostního státu ke státu národnosti?*.³¹ První komplexní zpracování dějin sudetských území od září 1938 do května 1945 najdeme v knize *Sudetští Němci v nacistickém státě*.³² O dějinách tzv. Protektorátu Čechy a Morava se dočteme v publikaci *Češi pod německým protektorátem*³³ a v další publikaci *Pod ochranou říše*.³⁴ S hospodářstvím zatíženým nepříznivými okolnostmi hospodářské krize jak v Československu, tak v celé Evropě nás seznámí publikace *České země v éře první republiky (1918-1938)*.³⁵ Československé a české letectví je zpracováno v knize *Vzduch je naše moře*.³⁶ Letectvím přímo v Chrudimi nás provede publikace Pavla Šrámka a Ivo Šulce *Letecká Chrudim 1939-2004*.³⁷ Předválečným Československem nás provede kniha *První republika 1918-1938: Dějiny, osobnosti, denní život*.³⁸ Období druhé republiky bývá popisováno především v rovině politických dějin. Příčiny a důsledky mnichovské dohody zpracoval kolektiv autorů v knize *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*.³⁹

²⁸HOLMES, Richard. *Druhá světová válka*. Praha, 2010. ISBN 978-80-242-2627-9.

²⁹SOMMERVILLE, Donald. *Encyklopedie druhé světové války*. Praha, 2007. ISBN 978-80-206-0005-9.

³⁰KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6.

³¹KUKLÍK, Jan a NĚMEČEK, Jan. *Od národnostního státu ke státu národnosti?* Praha, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1.

³²ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha, 2001. ISBN 80-7260-055-9.

³³BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha, 2000. ISBN 80-7260-028-1.

³⁴PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha, 1998. ISBN 80-85809-88-5.

³⁵KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*. Praha, 2002. ISBN 80-7277-031-4.

³⁶ŠOREL, Václav, KOCIÁN, Michal a KOLMANN, Petr. *Vzduch je naše moře*. Praha, 2016. ISBN 978-80-257-2616-7.

³⁷ŠRÁMEK, Pavel a ŠULC, Ivo. *Letecká Chrudim 1939-2004*. Chrudim, 2004. ISBN 80-86585-12-8.

³⁸POLÁČKOVÁ, Andrea. *První republika 1918-1938: Dějiny, osobnosti, denní život*. Brno, 2015. ISBN 978-80-7525-014-8.

³⁹JIRÁK, Jan, BEDNAŘÍK, Petr, KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. Praha, 2017. ISBN 978-80-246-3586-6.

Důležité údaje o městě Chrudim nám poskytne vlastivědné vyprávění o minulosti českého města *Stará Chrudim*⁴⁰ a též kniha *Zmizelé Čechy – Chrudim*.⁴¹ Další důležité údaje o tomto městě ve všech sférách života najdeme v obsáhlé knize *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*,⁴² kde jsou jednotlivá hesla buď dostatečná pro zpracování, nebo poslouží jako úvod k jinému tématu.

Oblastí hospodářství v Chrudimi nás provede poněkud novější publikace *Chrudimské firmy*,⁴³ kde jsou zmínky o obchodních kontaktech města už od 10. století. Mnoho zajímavých údajů o okrese Chrudim přináší také regionální přírodopisná publikace *Chrudimsko a Nasavrcko*.⁴⁴ Chrudim vyvíjela až do začátku druhé světové války všemožné snahy o povznesení hospodářské úrovně a případné neúspěchy kompenzovala investicemi do školství a kultury. O těžkém životě dětí během první světové války musím zmínit knihu *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918*.⁴⁵ Po skončení války se školy v Chrudimi musely nákladně čistit a opravovat, aby se vyučování vrátilo k normálu. Důležité místo v Chrudimi vždy patřilo kultuře. Už od konce 19. století vzniklo ve městě mnoho sdružení s různou délkou trvání. O spolkovacím právu nás informuje kniha Bohumila Maršíka *Právo spolkové a shromažďovací*.⁴⁶ Významné jsou Chrudimské hudební pátky, které se konají od roku 1942 dosud. Více se dočteme v almanachu k 600. chrudimskému hudebnímu pátku.⁴⁷

Osudy Židů se týkaly také Chrudimi. Právě o nich nejvíce pojednává Alžběta Langová – ať už články v různých periodikách nebo publikace *Židé v Chrudimi*,⁴⁸ kterou vydala společně s Renátou Růžičkovou. Hned od března 1939 nastala nutnost boje za opětovné získání svobody. Na celém území Československa se začala budovat organizace domácího odboje Obrana Národa. Více se dočteme v knize Jiřího Šolce *Podpalte Československo!*.⁴⁹ Konkrétně o odboji v chrudimském okrese píše Jan Němeček – *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*.⁵⁰

⁴⁰CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. Bez ISBN.

⁴¹ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha, 2010. ISBN 978-80-7432-065-1.

⁴²KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. ISBN 80-903481-4-9.

⁴³SMLSAL, Josef a ŠULC, Ivo. *Chrudimské firmy*. Chrudim, 2003. ISBN 80-86585-09-3.

⁴⁴VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 2: Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim, 1909. Bez ISBN.

⁴⁵LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina, JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918*. Praha-Litomyšl, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4.

⁴⁶MARŠÍK, Bohumil. *Právo spolkové a shromažďovací*. Praha, B. Kočí, 1909. Bez ISBN.

⁴⁷KADERÁVEK, Jiří a SKOPOVÁ, Kamila. *...tradice v pěti linkách: almanach k 600. chrudimskému hudebnímu pátku*. Chrudim, 1996. Bez ISBN.

⁴⁸LANGOVÁ, Alžběta a RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim, 2006. ISBN 80-86585-16-6.

⁴⁹ŠOLC, Jiří. *Podpalte Československo!* Praha, 1991. ISBN 80-7032-361-2.

⁵⁰NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. ISBN 978-80-254-1565-8.

Mnoho příspěvků od různých autorů ohledně druhé světové války poskytují periodika *Chrudimské vlastivědné listy*⁵¹ a *Chrudimský vlastivědný sborník*.⁵² Obojí vydává Regionální muzeum Chrudim. O druhé světové válce přispěli svými články převážně v Chrudimských vlastivědných listech např. Miroslav Bastl, Alžběta Langová, Pavel Šrámek nebo David Richter. O protektorátním vzoru mladého člověka napsal Jan Špringl obsáhlou studii a publikoval ji v časopise *Soudobé dějiny*.⁵³ Ten vydává Ústav pro soudobé dějiny AV ČR od roku 1993 třikrát ročně.

Ke kapitole o četnictvu jsem prostudoval knihu Radka Galaše *Československé četnictvo 1918-1929*.⁵⁴ Dále o četnictvu, ale také policii se dozvíme cenné údaje ze tří dílů autorů Pavel Macek a Lubomír Uhlíř – *Dějiny policie a četnictva I.*,⁵⁵ *Dějiny policie a četnictva II.*⁵⁶ a *Dějiny policie a četnictva III.*,⁵⁷ a to celkově od roku 1526 do roku 1945. Mnoho údajů nám poskytnou kalendáře četnictva z různých let – *Kalendář československého četnictva: 1936*,⁵⁸ *Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940*,⁵⁹ *Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941*,⁶⁰ *Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1942*.⁶¹ Příručka Josefa Erharta *Rukověť četnictva* je rozdělena na tři části – první část obsahuje zákon o četnictvu, prováděcí předpisy k zákonu o četnictvu a služební instrukce pro četnictvo. Ve druhé části najdeme předpisy obou platných trestních řádů v rozsahu pro bezpečnostní úřady a orgány. Třetí část pak obsahuje vysvětlivky ke služební instrukci pro četnictvo.⁶² Kasární předpis pro četnictvo byl základním předpisem upravujícím fungování četnického sboru. Jiří Vaněček vydal v roce 2016 přetisk původní knihy z roku 1924 doplněný o pozdější

⁵¹*Chrudimské vlastivědné listy*. Chrudim: Regionální muzeum Chrudim, 1992-. ISSN 1214-7508. Od roku 1992 vychází šestkrát ročně.

⁵²*Chrudimský vlastivědný sborník*. Chrudim: Regionální muzeum Chrudim, 1996-. ISSN 1214-6048. Od roku 1996 vychází jedenkrát ročně.

⁵³*Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993-. ISSN 1210-7050.

⁵⁴GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo 1918-1929*. Praha, 2019. ISBN 978-80-200-3016-0.

⁵⁵MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526-1918)*. Praha, 1997. ISBN 80-85821-52-4.

⁵⁶MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. ISBN 80-902670-0-9.

⁵⁷MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. ISBN 80-86477-01-0.

⁵⁸*Kalendář československého četnictva: 1936*. Praha, 1936. Bez ISBN.

⁵⁹*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940*. Praha, 1940. Bez ISBN.

⁶⁰*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941*. Praha, 1941. Bez ISBN.

⁶¹*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1942*. Praha, 1942. Bez ISBN.

⁶²ERHART, Josef. *Rukověť četnictva*. Praha-Hodkovičky: nákladem mj. četn. Josefa Erharta, 1937. Bez ISBN.

změny.⁶³ Také Miroslav Spurný vydal odbornou publikaci, která mapuje činnost bezpečnostních sborů, policie a četnictva do roku 1945.⁶⁴

K další velké kapitole o policii také posloužila výše uvedená literatura. O záležitostech ohledně organizace veřejné bezpečnosti poskytla informace kniha Jana Dobeše, Zdeňky Hledíkové a Jana Janáka *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*.⁶⁵ Komunální policii je pak věnována kniha Pavla Vetešníka *Obecní policie*.⁶⁶ V Chrudimi působily i německé bezpečnostní složky, zde přinesly informace knihy od autorů Frank McDonough - *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*,⁶⁷ Jitka Gruntová a František Vašek – *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*⁶⁸ nebo Carsten Dams a Michael Stolle – *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*.⁶⁹ Z další literatury lze čerpat informace z knih *Gestapo za druhé světové války: "Domácí fronta" a okupovaná Evropa*,⁷⁰ *Gestapo: Dějiny Hitlerovy tajné policie 1933-1945*,⁷¹ *Gestapo: Ze zákulisí nacistického teroru*.⁷² O bezpečnostní službě SD (= Sicherheitsdienst) přináší informace také publikace *Heydrichovi "muži z Východní marky": rakouský vedoucí personál bezpečnostní policie a SD 1939-1945*.⁷³

K poslední velké kapitole věnované hasičům mnoho informací poskytla kniha od Josefa Nitry *Pompiéři, požárníci, hasiči: Dějiny českého hasičství*.⁷⁴ Z regionální literatury jsem cenné informace čerpal z almanachů vydávaných k různým výročím Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi. Jedná se o publikaci od Františka Teplého *Šedesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi: Zvláštní otisk z věstníku chrudimské župní hasičské jednoty Ježkovy*,⁷⁵ dále o *Almanach – ke stoletému výročí založení Sboru dobrovolných požárníků v Chrudimi*

⁶³VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. Bez ISBN.

⁶⁴SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. ISBN 978-80-244-3774-3.

⁶⁵DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

⁶⁶VETEŠNÍK, Pavel a kol. *Obecní policie*. Plzeň, 2013. ISBN 978-80-7380-463-3.

⁶⁷McDONOUGH, Frank. *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-742-7.

⁶⁸GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9.

⁶⁹DAMS, Carsten a STOLLE, Michael. *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*. Praha – Litomyšl, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7.

⁷⁰GERHARD, Paul, MALLMANN, Klaus-Michael a kol. *Gestapo za druhé světové války: "Domácí fronta" a okupovaná Evropa*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1856-4.

⁷¹BUTLER, Rupert. *Gestapo: Dějiny Hitlerovy tajné policie 1933-1945*. Praha: Svojtka & Co, 2004. ISBN 80-7352-077-X.

⁷²SAUL, Lucas. *Gestapo: Ze zákulisí nacistického teroru*. Praha: Omega, 2017. ISBN 978-80-739-0771-6.

⁷³GAFKE, Matthias. *Heydrichovi "muži z Východní marky": rakouský vedoucí personál bezpečnostní policie a SD 1939-1945*. Praha: Academia, 2022. ISBN 978-80-200-3269-0.

⁷⁴NITRA, Josef. *Pompiéři, požárníci, hasiči: Dějiny českého hasičství*. Praha: Triton, 2020. ISBN 978-80-7553-796-6.

⁷⁵TEPLÝ, František. *Šedesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi: Zvláštní otisk z věstníku chrudimské župní hasičské jednoty Ježkovy*. Chrudim: Knihtiskárna Fr. Slavík, 1932. Bez ISBN.

od autorů Pavel Kobetič, Bohumír Hušek a Antonín Andr.⁷⁶ Hlavní autorkou dalších dvou almanachů je Alena Karlíková. Ve spolupráci s Františkem Študákem napsala *Almanach 130 let Sboru dobrovolných hasičů města Chrudimi 1872-2002*,⁷⁷ s celým kolektivem autorů potom vytvořila publikaci *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*.⁷⁸ Informace z chrudimského okresu přinesla publikace Josefa Chmelaře *Příspěvky k dějinám požární ochrany v okrese Chrudim*.⁷⁹

Cenné informace také přináší dobový tisk včetně inzerce a reklamy, zejména *Chrudimské noviny*,⁸⁰ ale tento list byl v roce 1942 úředně zastaven. Chrudimští potom získávali informace z listu *Východočeský kraj*,⁸¹ který předtím vycházel pod názvem *Východočeský republikán*.⁸² Zprávy také občané Chrudimi získávali ze *Zpravodaje Českomoravské vysočiny*.⁸³ Toto periodikum přinášelo zprávy ze širokého okolí – kromě Chrudimska to bylo z Hlinecka, Chotěbořska, Kutnohorska, Nasavrcka, Poličska, Přibyslavska a Skutečska. Ucelené řady těchto periodik jsou k dispozici prezenčně v knihovně Regionálního muzea Chrudim. Od 1. dubna 1939 musely mít všechny noviny v podtitulu označení „List národního souručenství“. V Chrudimi byla po okupaci v březnu 1939 ustavena místní organizace Národního souručenství. Veřejné instituce se musely podílet na oficiálních oslavách, ale v Chrudimi se tak dělo výjimečně.⁸⁴ Krátce po osvobození začal vycházet list s názvem *Dnes a zítra*.⁸⁵ První číslo vyšlo 16. května 1945, poslední 27. října 1945. Vydáno bylo pouze 16 čísel a list se věnoval poválečným událostem v Chrudimi a okolí.

Pramenný materiál k životu ve městě Chrudim za druhé světové války je velmi roztržštěný a nachází se v mnoha různých složkách. Např. vyhlášky, nařízení, oběžníky a další listiny z období druhé světové války v Chrudimi jsou součástí obsáhlého archivního fondu

⁷⁶KOBETIČ, Pavel, HUŠEK, Bohumír, ANDR, Antonín a kol. *Almanach – ke stoletému výročí založení Sboru dobrovolných požárníků v Chrudimi*. Chrudim: Sbor dobrovolných požárníků, 1972. Bez ISBN.

⁷⁷KARLÍKOVÁ, Alena a ŠTUDÁK, František. *Almanach 130 let Sboru dobrovolných hasičů města Chrudimi 1872-2002*. Chrudim: Sbor dobrovolných hasičů Chrudim, 2002. Bez ISBN.

⁷⁸KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim: Chrudim s. n., 2012. Bez ISBN.

⁷⁹CHMELAŘ, Josef. *Příspěvky k dějinám požární ochrany v okrese Chrudim*. Chrudim: Svaz požární ochrany ČSFR, 1990. Bez ISBN.

⁸⁰*Chrudimské noviny*: 1. Nezávislý týdeník, 2. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje, 3. List Národního souručenství. Chrudim, leden 1938–říjen 1942.

⁸¹*Východočeský kraj* = původní *Východočeský Republikán*. Pardubice, 1940-1945.

⁸²*Východočeský Republikán*: 1. Krajský orgán strany Národní jednoty, 2. List Národního souručenství. Pardubice, 1919-1944. Byl to krajský orgán Republikánské strany československého venkova, později Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu.

⁸³*Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. 1. od 1939: Týdeník pro kulturní povznesení Hlinecka, Chotěbořska, Nasavrcka, Přibyslavska a Skutečska, 2. List Národního souručenství. Hlinsko v Čechách, 1936-1945.

⁸⁴KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. ISBN 80-903481-4-9. s. 125-126.

⁸⁵*Dnes a zítra*. 1. List Národního výboru v Chrudimi, 2. List okresního Národního výboru v Chrudimi, 3. List okresního a místního Národního výboru v Chrudimi. Chrudim, 16. května 1945-27. října 1945.

Okresní úřad Chrudim, který je uložen ve Státním okresním archivu Chrudim.⁸⁶ Dalším fondem ze stejného archivu je fond *Archiv města Chrudim*. Zde nalezneme různou korespondenci, např. o ubytování vojáků včetně nezaplacených účtů při pobytu v Chrudimi během druhé světové války. V chrudimském archivu se také nachází fond *Národní souručenství Chrudim*. Místní organizace NS zastřešovala veřejné aktivity za druhé světové války. Město Chrudim má velmi bohatou historii školství. Přes velké množství základních a středních škol vznikla v Chrudimi i škola pro německé děti, aby nemusely navštěvovat české školy. V SOkA Chrudim je k dispozici fond *Německá škola Chrudim. Kronika města Chrudim* nebyla pro období druhé světové války vedena.

Ke kapitole o četnictvu v Chrudimi posloužilo několik dalších fondů. Z Národního archivu⁸⁷ v Praze je cenným zdrojem fond *Zemské četnické velitelství Praha*, kam patřila spádově Chrudim během druhé světové války. V Praze se také nachází instituce Archiv Bezpečnostních složek,⁸⁸ která umožňuje bádát přímo v Praze, ale také v badatelně v Brně. Údaje týkající se druhé světové války v Chrudimi najdeme ve fondech *Památník OV SNB Chrudim 1918-1948* a *Památník VS SNB Chrudim 1850-1948*. Ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové⁸⁹ se nachází fond *Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové*. Právě novým mezičlánkem v četnické hierarchii se stal úřad Exponovaného četnického štábního důstojníka. Důvodem byl vysoký stav četnictva a velký územní rozsah některých ZČV. Asi nejobsáhlejším fondem ohledně informací k četnictvu v Chrudimi je fond *Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945*. Nachází se v Archivním oddělení Zámorsk,⁹⁰ které patří pod SOA Hradec Králové. Ve fondu se nachází různě obsáhlé složky, pro období druhé světové války jsou to např. mobilizační spisy u četnických útvarů, různá služební hlášení událostí, šetření výskytu protistátních ilegálních letáků, záznamy o hledání uprchlých zajatců, hlášení o bombardování nebo záznamy o použití zbraně četníkem. Rovněž informace o četnictvu v Chrudimi poskytl SOkA Chrudim – fond *Četnická stanice Chrudim*.

V další samostatné kapitole věnované policii v Chrudimi jsou také použity fondy z Archivu bezpečnostních složek v Praze a Brně. Několik hlášení pochází z fondu *Okresní úřad Chrudim*, ale největší část pramenného materiálu pochází z fondu *Archiv města Chrudim – policejní personálie*. Oba fondy jsou uloženy v SOkA Chrudim. Vzhledem k tomu, že se činnost všech bezpečnostních složek neustále prolínala a doplňovala, informace

⁸⁶SOkA Chrudim, Filištinská 37, 537 01 Chrudim.

⁸⁷Národní archiv, Badatelna Chodovec, Archivní 2257/4, 149 00 Praha 4.

⁸⁸Archiv bezpečnostních složek, Badatelna ABS Praha – Na Struze 3, 110 00 Praha 1 a Badatelna ABS Brno – Kanice 176, 664 01 Brno-venkov.

⁸⁹SOA Hradec králové, badatelna Škroupova 695, 500 02 Hradec Králové.

⁹⁰SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk, 565 43 Zámorsk 1.

o působení policie v Chrudimi se také nachází v již dříve zmíněném Národním archivu – fond *Inspektor uniformované policie Praha 1942–1945* a Archivním oddělení Zámorsk – fond *Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945*.

Poslední samostatnou kapitolu tvoří Sbor dobrovolných hasičů v Chrudimi. Pramenný materiál k práci a životu hasičů najdeme jak již ve dříve zmíněném obsáhlém fondu *Archiv města Chrudim*, tak ve fondu *Okresní úřad Chrudim*. Oba fondy se nachází ve Státním okresním archivu Chrudim. Z tohoto archivu pochází také neuspořádaný fond *Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873-1998*. V něm převážně nalezneme různé zápisy ze schůzí.

Předkládaná práce je mikrohistorickou sondou do dějin města Chrudimě od okupace do konce druhé světové války. Základním zdrojem pro tuto práci je výše uvedená literatura, archivní prameny nejen regionálního původu a dobový tisk. Práce je rozdělena na čtyři hlavní kapitoly. První velká kapitola věnovaná Chrudimi je rozdělena na dvě podkapitoly – od vzniku města do okupace a od okupace do konce druhé světové války. Popisované události jsou zasazeny do širšího historického kontextu. Válečná léta ve druhé podkapitole přinášejí obraz událostí v mnoha oblastech života, které zasáhly místní obyvatelstvo. V dalších třech samostatných kapitolách je Chrudim představena z hlediska lokální bezpečnosti za druhé světové války – četnictvo, policie a hasiči. V práci jsou vyličené jednotlivé případy, kterými se četnictvo, policie i hasiči zabývali a nejednou spolupracovali.

3 CHRUDIM

3.1 Od vzniku města do okupace

Území, na němž se dnes rozkládá město Chrudim, poskytovalo po skončení poslední doby ledové příznivé podmínky pro život – úrodnou sprašovou půdu, řeku a vyvýšená místa nad ní. Patrně jako první se na návrší zvaném Pumberky opevnil lid lengyelské kultury. Na něj o mnoho později navázal lid popelnicových polí. Zřejmě v této době vzniklo první hradiště i na ostrohu nad řekou, na němž se dnes nachází vnitřní město.⁹¹

První spolehlivá zmínka o hradišti zvaném „Chrudim“ se vztahuje k roku 1055. Kronikář Kosmas zaznamenal, že 10. ledna toho roku zde zemřel kníže Břetislav I. Plocha hradiště byla si devět hektarů, v podstatě shodná s dnešním vnitřním městem, ohraničená sypanými hliněnými valy.⁹²

Chrudim měla řadu předpokladů stát se městem, a tak se rozhodl král Přemysl Otakar II. založit na ploše stávajícího hradiště královské město. Přesné datum není známo, ale údajně se tak stalo někdy před rokem 1276.⁹³

V roce 1400 byla Chrudim městem asi o třech tisících obyvatelích a 281 domech. Obyvatelstvo se živilo především řemeslnou výrobou – především soukeníci, rezníci a ševci. Někteří se přizívovali zemědělstvím.⁹⁴

K podstatné změně dochází na počátku husitských válek. 26. dubna 1421 „přitáhl“ se svým vojskem do Chrudimi od jihu Žižka. Kdo nechtěl přistoupit na nové učení, pozbyl právo pobývat ve městě a mít tam majetek.⁹⁵

Poměrně klidný vývoj města za jagellonské dynastie byl narušen až za prvního Habsburka, Ferdinanda I. Chrudim se také účastnila neúspěšné revoluce proti panovníkovi, a byla za to potrestána. Město přišlo o všechny své statky, zaplatilo velkou pokutu a propadla mu privilegia. Sotva se Chrudim trochu vzpamatovala z hlediska financí a hospodářství, přišla nová pohroma. Město se účastnilo odboje proti Habsburkům v roce 1618 a nastolení zimního krále uvítalo mohutnou slavností.⁹⁶

⁹¹ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha, 2010. ISBN 978-80-7432-065-1. s. 6.

⁹²CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 17.

⁹³ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha, 2010. s. 7.

⁹⁴CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 19.

⁹⁵KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 195.

⁹⁶CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 21.

V důsledku bitvy na Bílé hoře byl majetek města Chrudim v roce 1622 znovu konfiskován. Chrudimí procházely cizí i císařské armády, které vydíraly a loupily. Vzhledem k tomu, že ještě v té době nebyly kasárny, ubytování a stravování vojska postihlo městské obyvatelstvo.⁹⁷

Nové války, zejména o rakouské dědictví v letech 1742 až 1744, přivedly do Chrudimi pruská vojska, jejichž velitel, panovník Fridrich II. Veliký, měl zde svůj hlavní stan. Roku 1750 zde zřizuje královna Marie Terezie poštu a od roku 1751 je Chrudim sídlem reorganizovaného a trvale zde umístěného krajského úřadu. To s sebou přineslo i jisté hospodářské oživení, ale také bohužel přítomnost německého úřednictva.⁹⁸

V první polovině 19. století je Chrudim poklidné venkovské město, zatím bez železničního spojení. Hlavním zaměstnáním bylo soukenictví, koželužství a zemědělská výroba. Převratné události roku 1848 přinesly i novou správní organizaci. Při ní přišla Chrudim o krajský úřad a o kriminální soud, obojí se vrátilo zpět roku 1855. Výrazně se město začalo rozrůstat s rozvojem industrializace.⁹⁹ Ve druhé polovině 19. století dostala obec železniční spojení, byly založeny peněžní ústavy i četné průmyslové podniky – cukrovar, lihovar, sladovna a také plynárna.¹⁰⁰ V okrajových částech města směrem na Slatiňany byl vybudován městský pivovar a přádelna. V Chrudimi a okolí se zejména pěstovala cukrová řepa, ječmen, pšenice a brambory. Tyto produkty zpracovávaly právě výše uvedené podniky. V roce 1934 byla u železniční trati a silnice na Pardubice vybudována mlékárna. K významným průmyslovým podnikům patřily zejména Wiesnerova strojírna, Popprova obuvnická továrna a sladovna.¹⁰¹ K velkým zemědělským producentům v první polovině 20. století patřilo několik hospodářských dvorů hlavně na předměstích. Rostlinnou výrobu doplňoval chov zvířat. Spotřeba města často překračovala jejich možnosti, proto byly komodity dováženy z okolních vesnic.¹⁰² V některých se nacházely významné velkostatky, např. Nasavrky, Heřmanův Městec, Rosice, Chrast a další.¹⁰³ Potraviny a jiné zboží mohli

⁹⁷CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 22.

⁹⁸KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 195.

⁹⁹CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 22.

¹⁰⁰KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 193.

¹⁰¹SMLSAL, Josef a ŠULC, Ivo. *Chrudimské firmy*. Chrudim, 2003. s. 5.

¹⁰²KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 213-214.

¹⁰³VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 2: Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim, 1909. s. 225-230.

obyvatelé města také kupovat na trzích – Chrudim pořádala trhy týdenní, výroční, pouťové i koňské.¹⁰⁴

V Chrudimi má také dlouhou tradici poskytování peněžních a pojišťovacích služeb. Chrudimská spořitelna byla založena jako městský podnik v roce 1861. K zásluhám spořitelny patřily příspěvky na dobročinné účely. Na Resslově náměstí sídlila Občanská záložna, která byla založena v roce 1863. Zasloužila se o vybudování pošty, plovárny a několika škol.¹⁰⁵ V roce 1905 bylo založeno svépomocné úvěrní družstvo živnostníků Chrudim a v roce 1930 pak Lidová záložna Chrudim. Obě instituce byly v roce 1943 sloučeny s chrudimskou občanskou záložnou. Obchodní bankovníctví zastupovaly před druhou světovou válkou filiálky Moravské banky, Anglo-československé a Pražské úvěrní banky. Bezpeněžní transakce zajišťovala od roku 1919 Poštovní spořitelna se sídlem v Praze. Účty u ní měly založeny všechny významnější chrudimské firmy i peněžní ústavy. Pro zaměstnance byly ze zákona zřízeny okresní nemocenská pojišťovna a zemědělská nemocenská pojišťovna. Vedle nich fungovaly v několika chrudimských organizacích závodní nemocenské pokladny.¹⁰⁶

Obec také zakládala školy a začala výstavba mohutného komplexu dnešního okresního kulturního střediska s částí společenskou a muzejní. Rozvíjelo se divadlo i hudba.¹⁰⁷ Až do vypuknutí druhé světové války se město všemožně snažilo o povznesení hospodářské úrovně. Případné neúspěchy právě kompenzovalo investicemi do školství a kultury. Tradice školství sahá v Chrudimi až do 14. století. Už v roce 1782 byla zřízena v Chrudimi městská škola o třech třídách. V prvních dvou se vyučovalo česky, ve třetí třídě se vyučovalo německy. Postupně byly zřizovány školy obecné a měšťanské o různém počtu tříd, zároveň byly oddělovány školy dívčí a chlapecké.¹⁰⁸ Střední škola s bohatou tradicí a zároveň nejstarší ve městě byla střední škola zaměřená na zemědělství.¹⁰⁹ Postupně byly zakládány další ústavy – gymnázium, odborná škola pro zpracování dřeva, obchodní akademie, odborná škola pro ženská povolání nebo městské dívčí lyceum.¹¹⁰

¹⁰⁴CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 232.

¹⁰⁵LANGOVÁ, Alžběta. Chrudimský průmysl, obchody a banky v období druhé republiky a protektorátu. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim, 2004. s. 10.

¹⁰⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 117-118.

¹⁰⁷CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 22-23.

¹⁰⁸Tamtéž, s. 130-131.

¹⁰⁹Tamtéž, s. 134.

¹¹⁰KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 182.

20. století překonalo předchozí vývoj v celé řadě parametrů. Už v roce 1910 žilo v Chrudimi 13 556 osob v 998 domech.¹¹¹ Podle celostátního sčítání obyvatelstva v Československu v roce 1921 měla Chrudim 13 241 obyvatel.¹¹² Stavební rozvoj od počátku 20. století do druhé světové války přinesl výstavbu řady lokalit rodinných domů i malých dělnických domků ve všech předměstských částech. Také došlo ke změně koryta řeky Chrudimky – narovnání toku blízko dnešního sportovního stadionu. Hlavní práce na výstavbě nábřeží začaly před první světovou válkou a byly dokončeny koncem 30. let 20. století. Do té doby město nemělo zpracován žádný regulační plán, první dílčí regulační plány vznikly právě až koncem 30. let 20. století.¹¹³

Do klidného života ve městě zasáhlo vyhlášení první světové války dne 28. července 1914. Zásobování lidí v zázemí bylo omezováno ve prospěch vojska.¹¹⁴ Školní budovy musely vyklidit svoje prostory a poskytnout je vojenské nemocnici. Vyučování ale nemělo být přerušeno úplně.¹¹⁵

Od roku 1850 byla Chrudim centrem politického okresu Chrudim a sídlem orgánu státní okresní politické správy – podkrajský úřad, okresní hejtmanství, okresní úřad, okresní národní výbor. V období existence soudních okresů (do roku 1949) byla Chrudim také centrem soudního okresu Chrudim. Do roku 1928 sídlilo v Chrudimi okresní zastupitelstvo, které dohlíželo na hospodaření obcí, výstavbu silnic, rozvoj zemědělství a na sociální a zdravotní problematiku. V letech německé okupace náležela Chrudim k Oberlandrátu Pardubice (1939-1942, potom do konce druhé světové války to byl Oberlandrát Hradec Králové). Od roku 1919 (až do roku 1949) existovala jako samostatný úřad pro politický okres Chrudim Berní správa Chrudim, která měla na starost přímé daně. Nadřízeným orgánem berních úřadů bylo Okresní finanční ředitelství se sídlem v Chrudimi.¹¹⁶

Mezi lety 1850 až 1949 vzniklo v Chrudimi přes 400 nejrůznějších sdružení s různou délkou trvání. Ve starším české zákonodárství nebyl žádný předpis o spolčovacím právu.

¹¹¹ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha, 2010. s. 14.

⁹⁵Sčítání obyvatel v roce 1921 - Chrudim. *Český statistický úřad: Databáze demografických údajů za vybraná města ČR* [online]. [cit. 2022-10-25]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demografickych-udaju-za-vybrana-mesta-cr>.

¹¹³KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 194.

¹¹⁴NESEJT, František. Dopad aprovizčních opatření na život v Chrudimi na začátku první světové války. In: *Chrudimský vlastivědný sborník 3*. Chrudim, 1998. s. 109–110.

¹¹⁵LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina, JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě! Váleční dětství 1914-1918*. Praha-Litomyšl, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4. s. 68-69.

¹¹⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 198.

To teprve upravil císařský patent ze dne 26. listopadu 1852.¹¹⁷ Ze spolků, které přetrvaly až do 21. století, můžeme jmenovat Slavoj, Sokol, včelařský a rybářský spolek nebo Sbor dobrovolných hasičů. Významná byla Měšťanská beseda, která zanikla roku 1926 a humoristická společnost chrudimských Kosů, která zanikla ve druhé polovině 20. století. Spolková činnost byla až na výjimky zastavena za německé okupace.¹¹⁸

Novodobá historie divadla v Chrudimi začala v roce 1801, ale v nejširším slova smyslu bylo divadlo ve městě provozováno podstatně dříve. Na jednoduché scéně se střídaly různé německy hrající kočovné společnosti, ale po revolučním roce 1848 bylo i v Chrudimi voláno po prosazení českého divadla. Divadelní život nezankl ani za první světové války. Bohatá historie staré chrudimské divadelní budovy skončila v roce 1928 pro špatný bezpečnostní stav. Tato situace urychlila položení základního kamene nového divadelního stánku v roce 1931. Už v roce 1934 se konalo slavnostní otevření divadla, které bylo pojmenováno podle významného chrudimského rodáka Karla Pippicha. V roce 1936 byl založen Spolek divadelních ochotníků v Chrudimi. Svoji činnost rozvíjel až do druhé světové války.¹¹⁹

Město nebylo činné jen v oblasti divadelní, ale svůj význam měla i Chrudim hudební, literární a výtvarná. Hudební život v Chrudimi se až do poloviny 19. století odehrával v rovině církevní hudby a lidových písní.¹²⁰ Nová úroveň hudby nastupuje ke konci 19. století a v první polovině 20. století. V období před první světovou válkou byly časté koncerty vojenských kapel. Také mnoho literárních tvůrců mělo rodiště nebo působiště v Chrudimi. S městem udržovali osobní a pracovní styky i významní spisovatelé, např. Neruda, Jirásek a Vrchlický.¹²¹

Počátky knihovnictví pro nejširší veřejnost spadají do poloviny 19. století. Účelné využívání knih nastalo až s vybudováním Průmyslového muzea v Chrudimi. V roce 1919 na základě zákona o veřejných knihovnách obecních musely obce zřídit a vydržovat veřejnou knihovnu přístupnou všem obyvatelům. V roce 1940 se Městská veřejná knihovna stala samostatnou kulturní institucí.¹²² Chrudimí prošla také řada výtvarných umělců. Předmětem jejich zájmu bylo město samo, ale i městský interiér, jednotlivá městská prostranství a stavby. Zvláště aktivní byli malíři vedut (= pohledů na město).¹²³

¹¹⁷MARŠÍK, Bohumil. *Právo spolkové a shromažďovací*. Praha, B. Kočí, 1909. s. 5.

¹¹⁸KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 170.

¹¹⁹Tamtéž, s. 30-32.

¹²⁰CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 105.

¹²¹Tamtéž, s. 110.

¹²²KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 63.

¹²³CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 118-119.

V Chrudimi byl také provozován sport. Už v první polovině 60. let 19. století se objevily náznaky sokolské činnosti a chrudimský Sokol vznikl v roce 1867. Ke konci 19. století se objevují nové sportovní disciplíny – jezdeckví, cyklistika, bruslení, tenis a fotbal. Tím v Chrudimi začala historie tělovýchovných organizací a sportovní klubů.¹²⁴

Vznik vrstvy průmyslového dělnictva přinesl nový rozměr sociálních poměrů ve městě. Ani Chrudimi se nevyhnuly projevy sociálního boje a dělnická otázka se brzy stala politickou otázkou. Hospodářský vývoj postupně směřoval k velkoobchodu a likvidaci drobnějších živnostníků. Světová hospodářská krize na počátku 30. let ukončila přirozený vývoj státu a jeho ekonomiky. Přes uvedené problémy měla Chrudim v první polovině 20. století několik podniků mimořádného významu.¹²⁵

Když začal Hitler v květnu 1938 plánovat útok na Československo – Fall Grün, vzbudila tato informace obavy i u chrudimských obyvatel.¹²⁶ Dne 30. září 1938 byla v Mnichově podepsána dohoda, která dovršila vyklízení odstoupených území. Už v říjnu 1938 byl Hitlerem vydán rozkaz „k likvidaci zbytku Československa“.¹²⁷ Občané Chrudimi byli o těchto událostech informováni v tisku většinou se zpožděním. Do Chrudimi také přicházeli uprchlíci z pohraničí. Město ale nemělo dostatek prostředků, aby zajistilo uprchlíkům dostatečnou pomoc. Zaměstnanost byla finančním a organizačním problémem.¹²⁸

Cizí vojska přišla do města Chrudim s německou okupací zbývajícího českého území 15. března 1939.¹²⁹ Tyto události budou podrobně popsány v následující kapitole.

Svoje místo ve městě měl samozřejmě veřejný pořádek, vojenství, policejní činnost a požární ochrana. Těmto oblastem budu věnovat samostatné kapitoly této práce.

3.2 Od okupace do konce druhé světové války

Zabraná území způsobila, že se v republice život vyvíjel velmi neradostně. Příliv uprchlíků z odstoupeného pohraničí, rostoucí nezaměstnanost, sociální nejistota, zásobovací potíže, politická labilita a anarchie – nic z toho k uklidnění nepřispívalo. Vůči ČSR nastalo

¹²⁴KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 170.

¹²⁵SMLSAL, Josef a ŠULC, Ivo. *Chrudimské firmy*. Chrudim, 2003. ISBN 80-86585-09-3. s. 5.

¹²⁶KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6. s. 33.

¹²⁷Tamtéž, s. 54-55.

¹²⁸*Chrudimské noviny*. Nezávislý týdeník. Ročník I., č. 42. 22. října 1938. s. 1.

¹²⁹KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 195.

vyhrožování, vydírání a diktát.¹³⁰ Mnichov nebyl vrcholem, ale počátkem evropské a světové krize. Cesta Československa k 15. březnu 1939 byla vlastně pokračováním Mnichova.¹³¹

Říšská vojska obsazovala postupně zbytek republiky, Chrudim nebyla výjimkou: „Ve středu dne 15. března 1939 krátce po 9. hod. ranní dorazily první oddíly motorisované divise od Pardubic do našeho města a pokračovaly bez zastávky na Ždírec a Německý Brod. Jen na rohu u okresního úřadu stál v klidu bez hnutí hlouček zvědavců a pozoroval, jak motorová vozidla s vojáky, motocykly se sidecary, tanky a děla projíždějí zasněžené plískanice. Vše dalo se v úplném klidu. Motorisované oddíly projížděly až do hodin večerních. Až večer dojel a ubytoval se oddíl určený pro Chrudim.¹³² Celkem mělo v Chrudimi zůstat 40-60 mužů: „Ubytování vojska se stalo v dívčí měšťanské škole, v Průmyslové škole, v Sokolovně a Děln. domě. Hlavní velitel sídlí na radnici.“¹³³ Němečtí vojáci i důstojníci se ihned sblížili s životem ve městě. Ve čtvrtek po příjezdu se konal koncert vojenské hudby, v neděli tančili na odpoledničkách¹³⁴ v chrudimských hostincích, navštívili operetu v místním divadle a téměř denně byli návštěvníky chrudimského korsa.¹³⁵ Tyto informace přinesl chrudimským občanům tisk.¹³⁶ Místní tisk musel v duchu doby takové informace přinášet, ale můžeme se domnívat, že nadšení chrudimských obyvatel nebylo tak vřelé.

V Chrudimi se německé vojenské oddíly nesetkaly s nejmenším odporem, dokonce velitelé byli s chováním chrudimského občanstva úplně spokojeni. V úterý 18. dubna 1939 opustilo říšsko-německé vojsko Chrudim. Budovy, kde byli vojáci ubytováni, se uvolnily. Po důkladných opravách se vrátily ke svému původnímu účelu.¹³⁷

¹³⁰PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha, 1998. s. 2.

¹³¹Tamtéž, s. 11.

¹³²*Chrudimské noviny*. Nezávislý týdeník. Ročník II., č. 11. 18. března 1939. s. 1.

¹³³*Východočeský Republikán*. Krajský orgán strany Národní jednoty. Ročník XXI., č. 13. 24. března 1939. s. 7.

¹³⁴Odpoledničky = místní název pro taneční zábavy konané v odpoledních hodinách.

¹³⁵Oblíbeným místem pro korzování středních vrstev byly v první polovině 20. století např. Masarykovo náměstí a Široká ulice. KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 220.

¹³⁶*Východočeský Republikán*. Krajský orgán strany Národní jednoty. Ročník XXI., č. 13. 24. března 1939. s. 7.

¹³⁷*Východočeský Republikán*. List Národního souručenství. Ročník XXI., č. 18. 28. dubna 1939. s. 8.

Obr. 1: První chrudimské okamžiky okupace Wehrmachtem v březnu 1939 - Školní náměstí a Tyršovo náměstí Chrudim – 15. března 1939

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné

z: https://d.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/photos/a.857363887660592/928727380524242/?type=3&__tn__=EHH-R

Do města přišly další vojenské německé jednotky a také celé rodiny důstojníků. V téže době přišla i německá policie.¹³⁸ Starosta města Borovec¹³⁹ obdržel ústní rozkaz od říšsko-německé policie, aby se okamžitě postaral o úřední místnost pro oddíl této policie. Vhodným prostorem měla být veřejná budova s telefonem v blízkosti vojenského městského velitelství. Jako důvod bylo uvedeno: „Protože v radnici jsou již všechny místnosti použity pro velitelství

¹³⁸KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 104.

¹³⁹František Borovec – narodil se 19. června 1874 v obci Spojil u Pardubic. Po vyučení pracoval v pekárně, později u drážní služby. Do chrudimského veřejného života se úspěšně zapojil v prosinci 1931, kdy uspěl v obecních volbách z prvního místa kandidátky Republikánské strany zemědělského a maloroľnického lidu a stal se radním města. Stejněho výsledku dosáhl i v obecních volbách v roce 1938. Dne 4. března 1939 se stal starostou města. V době Protektorátu Čechy a Morava stál v čele města jako přední funkcionář jediné povolené politické strany – Národního souřučenství. Starostenského úřadu byl F. Borovec zbaven 19. října 1942, kdy Zemský úřad rozpustil obecní zastupitelstvo a nastoupil vládní komisař K. Hartner. František Borovec zemřel dne 1. října 1954 v Chrudimi.

vojenské, žádám zdvořile, aby krajský soud poskytl v budově okresního soudu jednu kancelář k účelu shora uvedenému.¹⁴⁰

Ihned po okupaci bylo důležité, že se prezidentovi Emilu Háchovi¹⁴¹ s jeho spolupracovníky podařilo vytvořením Národního souručenství zlikvidovat pokus o sjednocení české politiky na aktivistickém základě v Českém národním výboru. Prezident oznámil, že vznikající politické hnutí bude vystupovat jako jediný oprávněný reprezentant národa.¹⁴² Také v Chrudimi byla v březnu 1939 ustavena místní organizace Národního souručenství (NS). Organizace zastřešovala veřejné aktivity za války. Později vznikly přidružené organizace jako Mládež NS (MNS). Okres Chrudim byl rozdělen na sedm okrsků – Chrudimi patřily první dva okrsky – první Chrudim město a druhý Chrudim venkov. První okrsek Chrudim město měl přikázanou oblast osm skupin NS a pět obvodů MNS. Okrskovým vedoucím byl Vilém Viktorín, berní tajemník.¹⁴³ Oběžníky také pravidelně posílalo Okresní vedení a sekretariát Národního souručenství v Chrudimi. Okresním vedoucím byl Dr. Karel Jonáš a okresním tajemníkem Josef Jeřábek.¹⁴⁴ Okresnímu úřadu ohledně organizace Národního souručenství musela předkládat vyplněné formuláře i místní četnická stanice. Např. v hlášení z února roku 1940 se uvádí, že místní skupina NS v Chrudimi měla 4 086 členů a místním vedoucím byl br. Oldřich Klimeš, soudní úředník. Místní skupina MNS v Chrudimi měla 1 793 členů a místním náčelníkem byl JUC. Jan Novotný, kominický pomocník.¹⁴⁵ Veřejné instituce byly nuceny podílet se na oficiálních oslavách, ale v Chrudimi byly výjimečné.¹⁴⁶ Prameny uvádějí např. oslavy stých narozenin hudebního skladatele Antonína Dvořáka v roce 1941. Okresní výbor Dvořákových oslav sídlil v Chrudimi – Jánsko – Hnídkův dům.¹⁴⁷ Sám předseda Ludvík Vlček vyzval všechny místní osvětové komise a kulturní činovníky místního vedení NS k řádnému uctění památky velikého umělce

¹⁴⁰SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1547, kart. č. 252. Opatření místnosti pro říšsko-německou policii. 19. března 1939.

¹⁴¹doc. JUDr. Emil Hácha – narodil se 12. července 1872 v obci Trhové Sviny jako Emil Dominik Josef Hácha. Vystudoval gymnázium, po promoci na Univerzitě Karlově v Praze nastoupil k Českému místodržitelství v Praze. Dne 30. listopadu 1938 na nátlak přijal funkci prezidenta Česko-Slovenské republiky. Ve funkci působil do 15. března 1939. Po zbytek života se mu neustále zhoršovalo zdraví, přesto byl ještě 13. května 1945 zatčen a převezen do vězeňské nemocnice na Pankráci. Hácha umírá 27. května 1945 ve věznicí.

¹⁴²MACHÁLEK, Vít. *Prezident lidskosti: Životní příběh Emila Háchy*. Praha, 2020. ISBN 978-80-200-3056-6. s. 287-288.

¹⁴³SOkA Chrudim. Fond Národní souručenství Chrudim. Inv. č. 1296. Adresář okrsků a okrskových činovníků.

¹⁴⁴Tamtéž, Okresní vedení a sekretariát NS v Chrudimi. 29. září 1941.

¹⁴⁵SOkA Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim. Inv. č. 1457. Národní souručenství – organizace. 13. února 1940.

¹⁴⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 125-126.

¹⁴⁷Ve dnech 13. a 14. června 1936 se konaly v Chrudimi národopisné slavnosti. Dne 14. června 1936 byla v rámci těchto slavností otevřena v Chrudimi nová budova sdružených zemědělských korporací – tzv. Hnídkův dům venkova. Pojmenován byl na počest PhDr. Františka Hnídky, který působil na gymnáziu v Chrudimi.

a k mohutné kulturní a umělecké manifestaci.¹⁴⁸ Český národ měl být silný a jednotný, aby nebyla ohrožena vzájemná důvěra a soužití s Německem. Takové informace byl místní tisk nucen psát v duchu doby.¹⁴⁹ Projevem dobré vůle a ochoty k povinnosti, kterou Národní souručenství ukládalo všem svým členům, bylo nošení odznaku NS: „*Odznaky N. S. dostanete koupiti u všech knihkupců a papírníků.*“¹⁵⁰ Výbor Národního souručenství, který sídlil v Praze, pravidelně posílal oběžníky všem krajským, okresním, okrskovým a místním vedením NS a náčelnictvům MNS, také krajským a okresním sekretariátům NS. Oběžníky se týkaly nošení členských odznaků a členských příspěvků NS a MNS. Nabádaly, aby bylo neustále připomínáno, že: „*Pan státní president Dr. Emil Hácha nosí vždy členský odznak NS. Řid'me se všichni jeho příkladem.*“¹⁵¹ Důležité bylo, že: „*přímým exponentem okupantů se nestalo Národní souručenství nikdy, a nepodařilo se to ani gestapu ani Em. Moravcovi*“.¹⁵²

3.2.1 Židé

Okupanti se po svém příchodu začali ihned zajímat o Židy. Shromažďovali o nich veškeré informace. Všechny události vlastně již směřovaly k přípravě konečného řešení židovské otázky, ale na začátku okupace si nikdo nepomyslel, jak krutý osud Židy nakonec postihne. Podle sčítání obyvatel v roce 1930 se k židovskému vyznání přihlásilo 117 osob.¹⁵³ Údaje o jejich podnicích, zaměstnání a majetku pořizovali za pomoci četnictva. Na seznamu v březnu 1939 bylo celkem 20 živností – obchody s konfekcí, lihovinami, koloniály a železářství. Ve městě byl i jeden zubní lékař a čtyři advokáti. Dále všichni zaměstnanci veřejné správy a úřadů museli doložit svůj árijský původ.¹⁵⁴ Dalším krokem protektorátních úřadů bylo postupné oddělení Židů od ostatního nežidovského obyvatelstva. Židovští obchodníci museli na své obchody umístit cedulky s nápisem *Židovský obchod*. Naopak na nežidovských obchodech se musely objevit tabulky *Židům vstup zakázán* nebo hodiny, kdy smějí tyto obchody Židé navštěvovat. Speciální úřední hodiny pro Židy stanovily také státní instituce a správní orgány. V Chrudimi byly návštěvní hodiny stanoveny shodně

¹⁴⁸SOKA Chrudim. Fond Národní souručenství. Inv. č. 1296. Oslavy 100. narozenin hudebního skladatele Antonína Dvořáka. Duben 1941.

¹⁴⁹*Chrudimské noviny*. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. Ročník II., č. 17. 29. dubna 1939. s. 1.

¹⁵⁰*Chrudimské noviny*. List Národního souručenství. Ročník III., č. 23. 8. června 1940. s. 1.

¹⁵¹SOKA Chrudim. Fond Národní souručenství. Inv. č. 1296. Členské odznaky NS a MNS. 12. září 1941.

¹⁵²MACHÁLEK, Vít. *Prezident lidskosti: Životní příběh Emila Háchy*. Praha, 2020. s. 313.

¹⁵³Počet Židů v Chrudimi 1930. *Český statistický úřad* [online]. [cit. 2023-04-02]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/4017-06-_-1919_2005--01.

¹⁵⁴BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2009. s. 8.

ve všech úřadech na středu a sobotu od 8.00 do 9.00 hodin dopoledne. Chrudimští Židé byli transportováni téměř všichni v jednom transportu vypraveném z Pardubic dne 5. prosince 1942. Doložený počet chrudimských Židů, kteří prošli nacistickými koncentračními tábory, je 91 osob. Z tohoto počtu 84 osob zahynulo, šest osob přežilo a osud jedné osoby není objasněn.¹⁵⁵ Počet Židů bude však vyšší o osoby ze smíšených manželství. Jejich osudy nejsou většinou známy. Nacistické „konečné“ řešení židovské otázky znamenalo také zánik židovské komunity v Chrudimi.¹⁵⁶ K nejznámějším židovským rodinám v Chrudimi patřili Salusové, Witzovi, Adlerovi, Strassovi a vynikající zubař dr. Pachner s manželkou.¹⁵⁷

3.2.2 Obyvatelstvo a veřejná správa

Počtem obyvatel se Chrudim na konci 19. století zařadila mezi větší města. Potom se růst obyvatel téměř zastavil a tento jev byl typický pro téměř celou první polovinu 20. století. Chrudim byla převážně českým městem, německou a židovskou menšinu tvořily jen desítky osob. Změny v počtu obyvatel přinesly obě světové války. V roce 1938 přišli do Chrudimi uprchlíci po odstoupení pohraničí Německu a další po vzniku samostatného Slovenska v roce 1939. Počet uprchlíků, kteří do Chrudimě přišli, není nikde přesně zachycen. Alžběta Langová uvádí dva zdroje. Prvním je hlášení Okresního úřadu v Chrudimi ze dne 18. října 1938. V hlášení bylo zachyceno 313 osob. Druhým zdrojem je statistika ze dne 14. ledna 1939 uvedená v Chrudimských novinách. Podle této statistiky přišlo do Chrudimě 550 uprchlíků. Údajně to bylo 514 Čechů, 17 Němců, šest Slováků, 12 Židů a jeden Rus.¹⁵⁸ Uvedené údaje se mohly lišit i proto, že druhý datum je o tři měsíce mladší. Okresní úřad ve spolupráci s městským vyplácel peněžité podpory, navíc byl v Chrudimi zřízen zvláštní Výbor pro péči o uprchlíky, který sídlil v Lidovém ústavu¹⁵⁹. Materiální zabezpečení pomáhaly zajišťovat i další organizace, např. v sokolovně byla zřízena tzv. Babiččina komora – zde se shromažďovalo obnošené šatstvo a obuv.¹⁶⁰ V průběhu druhé světové války přišla do města německá posádka, na konci války také němečtí uprchlíci

¹⁵⁵LANGOVÁ, Alžběta a RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim, 2006. ISBN 80-86585-16-6. s. 12-13.

¹⁵⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 223.

¹⁵⁷BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2009. s. 8.

¹⁵⁸LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim, 2003. str. 9.

¹⁵⁹Lidový ústav = ústav zřídil „Spolek pro vydržování a udržování lidového ústavu soc. zdravotní péče“. Ústav započal činnost 15. 1. 1921. Zdravotní správa potom vybudovala dům čp. 364/II, který je mezi občany Chrudimě znám jako Liga“. CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 193.

¹⁶⁰LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim, 2003. str. 9.

z východu. Zároveň ale Chrudim přišla o židovskou menšinu. Nicméně se počet obyvatel ve městě pohyboval v hodnotách s nepatrnými rozdíly, v roce 1930 to bylo 14 776 obyvatel, v roce 1950 bylo ve městě 15 210 obyvatel.¹⁶¹ Dobový tisk Východočeský kraj uvádí počet obyvatel města Chrudimě k 1. lednu roku 1940: „Počet obyvatel města Chrudimě. K 1. lednu t. r. měla Chrudim 14.147 obyvatel.“¹⁶²

Obr. 2: Okresní výbor v Chrudimi na Tyršově náměstí na pohlednici vydané před r. 1938

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné z: <https://hi.in.facebook.com/photo/?fbid=994275730636073&set=prvorepublikov%C3%BD-sn%C3%ADMek-zachycuj%C3%ADc%C3%AD-zam%C4%9Bstnane-okresn%C3%ADho-v%C3%BDboru-p%C5%99ed-okresn%C3%ADm-do>

Po zřízení okresů v roce 1850 sídlily v Chrudimi veškeré orgány veřejné správy na okresní úrovni. Město bylo centrem politického okresu Chrudim a sídlem orgánu státní okresní politické správy. Krátce po vypuknutí války přikázalo Okresní vedení NSDAP v Hradci Králové, aby byla zřízena v Chrudimi pobočka NSDAP a požadovalo přidělení vhodné místnosti v budově Okresního úřadu Chrudim. Od této žádosti ale bylo ustoupeno a byla nabídnuta kancelář v budově Finančního úřadu Chrudim.¹⁶³ Ukázalo se, že ani budova finančního úřadu nemá vhodné prostory.¹⁶⁴ V letech německé okupace patřila Chrudim k Oberlandratu¹⁶⁵ Pardubice, a to do roku 1942. V letech 1942 až 1945 náležela Chrudim

¹⁶¹KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 27-28.

¹⁶²*Východočeský kraj*. List Národního souručenství. Ročník XXII., č. 7. 16. února 1940. s. 8.

¹⁶³SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4071, kart. č. 43. Dienststelle der NSDAP in Chrudim. 2. listopadu 1939.

¹⁶⁴Tamtéž, Unzulänglichkeit der Räume. 10. prosince 1939.

¹⁶⁵Oberlandrat = nejnižší typ úřadu německé okupační správy v Protektorátu Čechy a Morava, též oficiální označení úředníka v čele tohoto úřadu.

k Oberlandrátu Hradec Králové. V letech 1850-2002 byla Chrudim centrem politického okresu Chrudim a sídlem orgánu státní okresní politické správy. V období existence soudních okresů v letech 1850-1949 byla Chrudim také centrem soudního okresu Chrudim. Jako orgán městské samosprávy fungoval městský úřad.¹⁶⁶

Z nařízení německých úřadů museli být na radnici zastoupeni i němečtí občané, proto byli do obecního zastupitelstva a rady přijati tři zástupci německých občanů. Noví zástupci byli slavnostně jmenováni na radnici a jmenování se účastnil sám Oberlandrat dr. Schultze von Dratzig.¹⁶⁷ V období německé okupace bylo od října 1942 do konce druhé světové války městské zastupitelstvo rozpuštěno a správu města řídil úřad vládního komisaře: „*V pondělí v 11 hod. byl slavnostně uveden v úřad vládní komisař města Chrudimě Karl Hartner. Slavnostní schůze odstupujícího obecního zastupitelstva se zúčastnil královéhradecký Oberlandrat dr. Schultze von Dratzig, který po odevzdání úřadu okresním hejtmanem dr. Šebestou novému vládnímu komisaři vyslovil odstupujícímu zastupitelstvu a starostovi města Františku Borovcovi uznání za vykonanou práci.*¹⁶⁸ Vyměřování a výběr daní zajišťovaly v Chrudimi Berní úřad a Berní správa.¹⁶⁹ O všech nejdůležitějších událostech života, vyhláškách a nařízeních informoval občany od 18. listopadu 1943 veřejný rozhlas, který v Chrudimi zahájil vysílání. Domácí zprávy se hlásily ve 13 hodin.¹⁷⁰

3.2.3 Hospodářská prosperita a výstavba letiště

V první polovině 20. století spadá největší rozmach výstavby do období hospodářské prosperity ve dvacátých letech. Tehdy vznikly tři desítky ulic. V téměř neměnném historickém centru města představovala významný zásah dostavba krajského soudu na Všehrdově náměstí na konci dvacátých let. Z novostaveb musíme připomenout stadion SK

¹⁶⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 198.

¹⁶⁷LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim, 2007. str. 16.

Karl Hartner – narodil se 27. září 1908. Úřadovnu měl v přízemí dvoupatrové budovy okresního hejtmanství – nyní jedna z budov MÚ Chrudim, dříve mj. Okresní národní výbor Chrudim. Budova byla vystavěna v letech 1904-1907, přístavba v Pardubické ulici je z let 1933-1935. Hartner bydlel ve vile v Čáslavské ulici čp. 856. v Chrudimi.

Rudolf Schultze von Dratzig – narodil se 15. července 1897 v St. Johan v Sársku. V říjnu 1929 vstoupil do NSDAP, v říjnu 1931 do Allgemeine SS a byl povýšen na SS-Sturmführera. Od roku 1940 působil jako oberlandrat v Pardubicích a od roku 1943 ve stejné funkci v Hradci Králové. Spáchal sebevraždu 22. dubna 1945 během bitvy o Berlín.

¹⁶⁸*Východočeský kraj*. Ročník XXIV., č. 43. 23. října 1942. s. 4.

¹⁶⁹KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 198.

¹⁷⁰*Východočeský kraj*. Ročník XXV., č. 48. 26. listopadu 1943. s. 4.

v Novoměstské ulici v roce 1925. Největším komplexem ze třicátých let je oblast mezi ulicí Palackého a řekou. Do roku 1945 chybělo v Chrudimi územní plánování. Komplexní bytová výstavba v Chrudimi – sídliště Leguma vznikalo v Pardubické ulici po druhé světové válce.¹⁷¹ Poptávka po bytech byla i nadále v Chrudimi velká, několikrát ji zvýšil příliv nových státních, veřejných i soukromých zaměstnanců z připojeného území. Přistěhovalci našli ve městě zaměstnání, ale marně hledali pro své rodiny byt. Obec sice postavila celou řadu činžovních domů, ale bytů byl stále nedostatek.¹⁷²

Od vzniku Československa v roce 1918 trápil Chrudim problém stálé vojenské posádky. Jediným vojenským zařízením ve městě byla odbočka proviantního skladu. Jednání ohledně výstavby a financí byla dlouhá, navíc armáda rozhodla o výstavbě letiště a leteckých kasáren. Stavební práce byly zahájeny v prosinci 1937. Projekt na výstavbu většího vojenského objektu v Chrudimi zpřetrhaly dramatické události roku 1938.¹⁷³ V Chrudimi se potom uvažovalo, zda nedostavěné kasárny dobudovat pro umístění okresní nemocnice, která byla ve městě umístěna v nevyhovujícím objektu. Jednalo by se o provizorní řešení.¹⁷⁴ Díky okupaci v březnu 1939 ale převzala německá armáda téměř dokončené chrudimské letiště a letecká kasárna. Obojí dokončila a kolaudace byla již v červenci 1939. Letiště pak sloužilo pro výcvik německých vojenských pilotů. Chod letiště zajišťovalo zvláštní velitelství, tzv. Fliegerhorstkommandantur.¹⁷⁵ Po celou dobu druhé světové války ovládali chrudimské letiště Němci.¹⁷⁶

Dne 8. května zahájili Němci na letišti destrukční práce. Zapalovali letadla, zásoby benzínu a munice. Do některých letadel dali ve spěchu špatně načasované nálože, které nevybuchly a českým pyrotechnikům se je podařilo zlikvidovat včas. Po odjezdu posledních německých aut vybuchla nálož ve velitelské budově letiště. Požární zásahy byly ztíženy explozemi časovaných náloží v letadlech, přesto se podařilo zachránit několik nepoškozených letadel včetně kulometů a výzbroje.¹⁷⁷

¹⁷¹ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha, 2010. s. 14-19.

¹⁷²*Chrudimské noviny*. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. Ročník II., č. 13. 1. dubna 1939. s. 2.

¹⁷³ŠRÁMEK, Pavel. Chrudim a František Machník. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2006. s. 1-5.

¹⁷⁴*Chrudimské noviny*. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. Ročník II., č. 19. 13. května 1939. s. 1.

¹⁷⁵ŠRÁMEK, Pavel a ŠULC, Ivo. *Letecká Chrudim 1939-2004*. Chrudim, 2004. ISBN 80-86585-12-8. s. 3.

¹⁷⁶Více viz – MODRÁČEK, Jiří. *Historie chrudimského vojenského letiště v době vzniku a za 2. světové války*. Bakalářská práce. KPVHA FF Univerzity Hradec Králové. Hradec Králové, 2019.

¹⁷⁷SMLSAL, Josef. Konec Luftwaffe v Chrudimi. In: *Chrudimské vlastivědné listy 8*. Chrudim, 1992. s. 3.

Obr. 3: Opuštěná německá letadla na chrudimském letišti v květnu 1945

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné

z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=466448198853620&set=rud%25C3%25A1-arm%25C3%25A1da-na-k%25C5%2599i%25C5%25BEovatce-na-b%25C3%25ADd%25C4%259B-v-kv%25C4%259Btnu-1945do-chrudimi-dorazily-prvn%25C3%25AD-osvobo>

Obr. 4: Letecká kasárna v Chrudimi zapálená ustupující německou armádou dne 8. května 1945

Zdroj: foto: Oldřich Komůrka – ze sbírek Regionálního muzea Chrudim. [online]. [cit. 2022-09-22].

Dostupné z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1277161155680861&set=rud%25C3%25A1-arm%25C3%25A1da-na-k%25C5%2599i%25C5%25BEovatce-na-b%25C3%25ADd%25C4%259B-v-kv%25C4%259Btnu-1945do-chrudimi-dorazily-prvn%25C3%25AD-osvobo>

3.2.4 Průmysl, zemědělství, obchod a banky

Chrudimsko bylo kraj tradičně zemědělsko-průmyslový. Ke konci 19. století vznikly v Chrudimi nejvýznamnější průmyslové závody, které byly hlavními producenty po celé období první a druhé republiky.¹⁷⁸

Krátce po vyhlášení okupace byl vyhlášen směnný kurz říšské marky vůči koruně v poměru 1: 10. Na území Československa zabraném a připojeném k Říši na základě Mnichovské dohody došlo na podzim roku 1938 ke stažení čs. korun z oběhu a jako platidlo byla stanovena říšská marka. Transakce byla provedena v poměru 8,33 korun za jednu říšskou marku. Po německé okupaci v březnu 1939 přestala být koruna samostatnou měnou a stala se v podstatě jen nominálním zlomkem říšské marky. Říšská vláda stanovila kurz deset korun za jednu říšskou marku.¹⁷⁹

Největším průmyslovým podnikem ve městě byla továrna na obuv firmy B. L. Popper.¹⁸⁰ Když se spojila na začátku 30. let 20. století s firmou na zpracování kůží F. Polického, vznikla firma Polický-Popper. Na počátku roku 1941 se místo Poppera stala majitelem firma Rieker z Tuttlingen v Německu a nový název zněl Polický-Rieker a. s. Popperovi byli považováni za Židy a z tohoto důvodu došlo k vyvlastnění židovského majetku. Rodina Popperova ale měla židovské předky ve vzdálenější generaci, proto Bedřich Popper ani jeho manželka Berta nebyli určeni do transportu. Transportováni nebyli ani jejich synové Bedřich a Jan.¹⁸¹ Dalším velkým chrudimským průmyslovým podnikem byla strojírna firmy František Wiesner.¹⁸²

¹⁷⁸LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 1*. Chrudim, 2003. str. 7.

¹⁷⁹Měnová politika v období okupace. Česká národní banka [online]. [cit. 2023-02-01]. Dostupné z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/3_menova_politika_v_období_okupace/.

¹⁸⁰Bedřich Leopold Popper – narodil se 18. září 1866 v Brně. Pracoval jako obchodní vedoucí firmy Pollak ve Vídni a z jejího pověření přišel do Chrudimě, aby pomohl řešit výrobní problémy firmy Beck (= chrudimská továrna na obuv Morice a Barbory Beckových). Zanedlouho se stal společníkem firmy a později jejím majitelem. Továrnu rozšiřoval a modernizoval a po 1. světové válce byl závod skutečným vzorem moderního podnikání. F. L. Popper se věnoval i činnosti na poli společenském, kulturním a sportovním – díky němu se od roku 1890 hrál v Chrudimi tenis v rámci klubové činnosti. Zemřel 27. listopadu 1941 v Chrudimi.

¹⁸¹BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2009. str. 9.

¹⁸²František Wiesner – narodil se roku 1833 v Mladé Vožici na Táborsku. Do Chrudimě přišel poprvé v roce 1850 a pracoval u zámečnicka J. Kálese a mosazníka J. Solfigera. O tři roky později odešel pracovat do Pardubic a do Chrudimě se vrátil v roce 1856 a na Kateřinském podměstí si zřídil svoji první dílnu. Z výrobce drobných přístrojů a strojů pro pivovary a lihovary se stal výrobce kompletních zařízení cukrovarů. V roce 1869 zakoupil Neuperský dvůr a zaměstnával již 60 dělníků. Později ještě zakoupil cukrovary v Močovicích na Čáslavsku a v Libici u Poděbrad. F. Wiesner se aktivně účastnil veřejného života v Chrudimi, významně přispěl na stavbu nové budovy gymnázia. Zemřel náhle 19. února 1880 v Chrudimi v době velkého rozkvětu svého podniku.

Obr. 5: Areál Wiesnerovy strojírny po dokončení modernizace po roce 1924

Zdroj: SATRAPA, Vít. *Wiesnerové a jejich vliv na utváření a modernizaci průmyslu v 19. a 20. století ve středních a východních Čechách*. Diplomová práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2020

U některých podniků došlo v průběhu okupace k převzetí podílů jejich majitelů německými příslušníky a v případě významnějších podniků došlo k podřízení okupační válečné výrobě. Díky tomu vyráběla např. Wiesnerova strojírna¹⁸³ dělostřelecké granáty a letecké bomby.

Významná pozice v Chrudimi díky zemědělství patřila také potravinářskému průmyslu. Prvenství patřilo místnímu cukrovaru, o něco mladší byl lihovar, pivovar a sladovna.

Obr. 6: Budova cukrovaru po roce 1900

Zdroj: KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 20

¹⁸³Více viz – SATRAPA, Vít. *Wiesnerové a jejich vliv na utváření a modernizaci průmyslu v 19. a 20. století ve středních a východních Čechách*. Diplomová práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2020.

Nezanedbatelné bylo Mlékařské a hospodářské družstvo. Družstvo již v září roku 1938 žádalo ministerstvo národní obrany o zapsání do přehledu podniků důležitých pro obranu státu, protože mlékárna vyráběla kasein¹⁸⁴. Žádosti nebylo vyhověno, protože kasein nebyl vyráběn továrním způsobem.¹⁸⁵ Nelze opominout ani vápenné pece Stanislava Pospíšila, stavební firmu Cyrila Luhana, továrnu na čepice a kožišiny¹⁸⁶ firmy Jan Eneš nebo továrnu na kožené zboží Bláha a spol.¹⁸⁷ Svoje místo měly i podniky oděvnické, strojařské a kamnářské, stejně tak dvě tiskárny, řemeslnické dílny, oprava automobilů, výroba šicích strojů a výroba s obchodem hudebních nástrojů. V Chrudimi se také nacházela výroba likérů a několik velkomlýnů.¹⁸⁸ Automatický mlýn Janderov J. Eneše poskytoval v době nedostatku lidem podle možností mouku.¹⁸⁹

V září 1939 roku byly zavedeny potravinové lístky. Lístky byly zaváděny postupně a rozdělovány podle typu potravin na pět druhů – lístky na cukr, maso, tuky, chléb, mléko.¹⁹⁰ Mnoho dělníků se začalo učit německy: „*Český svaz pro spolupráci s Němci pořádá nyní v Chrudimi kursy němčiny pro dělníky místních průmyslových závodů. Městská rada propůjčila k tomuto účelu místnosti v městském průmyslovém museu. Kursy se těší velikému zájmu.*“¹⁹¹ Takové informace musel místní tisk uveřejnit, ale těžko říci, zda se kurzy opravdu těšily zájmu, a dělníci tam chodili rádi nebo spíše z donucení.

Zásadní složkou života města až do poloviny 20. století byly trhy. Týdenní trhy se v Chrudimi konaly odnepaměti v sobotu a později i ve středu.¹⁹² Po vypuknutí druhé světové války se trhy také pravidelně konaly: „*Středeční a sobotní trhy v Chrudimi jsou i v těchto výjimečných dobách dobře obesílány. Mimo vajec a másla vidíme na trhu všechno zboží jako jiná léta. Zvláště je vidět na trhu hodně zeleniny a ovoce.*“¹⁹³ Jak je uvedeno výše, v zásobování potravinami pomáhaly velkostatky. Konkrétně v Chrudimi se nacházeli

¹⁸⁴Kasein = hlavní bílkovina vyskytující se v savčím mléce. V kravském mléce tvoří až 80 % všech bílkovin a představuje dobrý zdroj aminokyselin.

¹⁸⁵SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 3990, kart. č. 42. Mlékařské a hospodářské družstvo Chrudim – žádost o zapsání do seznamu podniků důležitých pro obranu státu. 24. února 1939, 1. března 1939.

¹⁸⁶Kožišina – tvar kožišina je starší než tvar kožešina, základem slova kožišina je jméno kožich, stejně jako je tomu u jmen kožišník, kožišnictví.

¹⁸⁷RICHTER, David. Chrudim ve spárech říšské orlice. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2015. str. 13-14.

¹⁸⁸LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 1*. Chrudim, 2003. str. 9.

¹⁸⁹BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2009. str. 9.

¹⁹⁰RICHTER, David. Chrudim ve spárech říšské orlice. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2015. str. 14.

¹⁹¹*Východočeský kraj*. Ročník XXIV., č. 22. 29. května 1942. s. 6.

¹⁹²KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 189.

¹⁹³*Východočeský kraj*. List Národního souručenství. Ročník XXI., č. 40. 29. září 1939. s. 8.

tři velkostatkáři – Bohumil Perner, Josef Albrecht a Jan Štrup.¹⁹⁴ Situace kolem zásobování obyvatelstva ve městě byla pravidelně sledována. Presidium ministerstva vnitra posílalo oběžníky a žádalo zpětnou vazbu. Přednosta chrudimského okresního úřadu např. v únoru 1941 nahlásil: „*Zásobování obyvatelstva chlebovinami, vepřovým sádlem a umělými jedlými tuky jest až dosud plynulé. Zásobování masem trpí hlavně nedostatkem jatečných vepřů. Pokles výroby mléka a značné dodávky mléka a másla mimo obvod zdejšího úřadu dovolují krytí nároku na máslo jen do 70 %. Ovoce jest nedostatek. Jinak na rozdělení potravin není dosud větších stížností. Zásobování uhlí nyní vážne, z přiděleného kontingentu dochází pouze 50 %. Okresní úřad udržuje nutné zásobení uhlím z rezerv, jež si dříve zajistil.*“¹⁹⁵

Důležitou roli v Chrudimi hrály i místní banky. Z místních podniků byla nejstarší Chrudimská spořitelna, která sídlila v budově vedle Průmyslového muzea. Na rozkvětu města se podílela i Občanská záložna, která sídlila na Riegrově náměstí. Třetím bankovním domem ve městě byla Okresní hospodářská záložna. Ta se nacházela v rohovém domě pod Širokými schody.¹⁹⁶

3.2.5 Školství

Město Chrudim byla známé svou vzdělaností. V roce 1938 v Chrudimi fungovalo deset středních škol, mezi populární patřilo reálné gymnázium, učitelský ústav, hospodyňská škola, odborná škola pro zpracování dřeva, škola pro ženská povolání a zahradnická škola. Změna nastala po okupaci, německé úřady neměly zájem na přípravě české inteligence. Nejvíce postiženo bylo reálné gymnázium, každý rok se zde snižoval počet přijímaných studentů. Zakázány byly některé učebnice a pomůcky, naopak byl navýšen počet hodin němčiny.¹⁹⁷ Bezprostředně po 15. březnu 1939 byly některé české školy dočasně obsazeny německými okupačními jednotkami. Od okamžiku, kdy se nacisté chopili moci, uplatňovali ve školách také svou rasovou teorii. Na učitelích se vyžadoval takový obrat, aby bylo při výchově a vyučování žactva ve školách dbáno na povinnou úctu k Vůdci a loajálnosti k Třetí říši, také byla vyžadována vzájemná úcta k německému národu. Tyto požadavky byly uplatňovány

¹⁹⁴SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 3996, kart. č. 42. Seznam velkostatkářů a továrníků Chrudim. 18. března 1939.

¹⁹⁵Tamtéž, Inv. č. 4275, kart. č. 48. Situace v zásobování obyvatelstva. 14. února 1941.

¹⁹⁶LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 1*. Chrudim, 2003. str. 10.

¹⁹⁷BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 6.

ve všech vyučovacích předmětech.¹⁹⁸ Začátek září roku 1939 se v Chrudimi značně lišil od jiných let. Z důvodu epidemie dětské obrny v celém okrese Chrudim byl začátek školního roku nařízením zemského úřadu v Praze posunut na 1. října 1939. Pro Chrudim byl tento posun značným hospodářským omezením, zvláště pro obchody se školními potřebami. Postiženy byly i domácnosti, kde bývali ubytováni studenti.¹⁹⁹ Omezování počtu žáků středních škol pokračovalo, takže Prezidium zemského úřadu v Praze vydalo pokyny pro vhodná bezpečnostní opatření. Očekávaly se protesty ze stran rodičů a studentů.²⁰⁰ Situace ve školství se zhoršila za působení nového ministra Emanuela Moravce od ledna roku 1942. V Chrudimi hrozil zavřením gymnázia. Neustále byla vydávána opatření směřující k tomu, aby ustaly ve školských kruzích různé proti Říši namířené akce.²⁰¹ Na jaře roku 1943 byla nařízena pracovní povinnost pro oktávány. Studenti z Chrudimi byli umístěni v místních a v pardubických továrnách jako pomocní dělníci. Čtyři profesori gymnázia, ředitel, tajemník školy a školník byli totálně nasazeni, ostatním profesorům byly zkráceny prázdniny v rámci tzv. Ferieneinsatzu (= prázdninové nasazení). V průběhu roku 1944 bylo do Chrudimi přemístěno dívčí gymnázium z Berlína. Rozhodnutí přestěhovat dívky do Chrudimi padlo kvůli náletům, které sužovaly Berlín. Dívky byly ubytovány v hotelu Na Bídě a měly přednost výuky v dopoledních hodinách. V lednu roku 1945 byla budova gymnázia zabrána pro potřeby německé armády. Podobné zásahy potkaly i obchodní akademii, která byla uzavřena v září 1944.²⁰²

Druhá světová válka samozřejmě nejvíce zasáhla studenty středních škol, ale svůj prostor měly ve městě i obecné a měšťanské školy. Od roku 1937 se začaly oddělovat správy chlapeckých a dívčích škol – měšťanských a obecných. Chlapecká a dívčí měšťanská škola zůstaly v původních budovách, I. obecná škola chlapecká a I. obecná škola dívčí se přestěhovaly do budovy bývalého sirotčince²⁰³ v ulici Na Valech. Zřízení protektorátu a vyhlášení války přineslo, že v roce 1941 bylo zrušeno označení měšťanská škola a nahrazeno slovem hlavní. I zde byl regulován počet přijímaných žáků, a to z obecných škol na hlavní. Byly vyřazovány učebnice a knihy, také byla omezena výuka dějepisu a zeměpisu.

¹⁹⁸DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha, 1996. ISBN 80-7004-085-8. s. 41-43.

¹⁹⁹*Východočeský kraj*. List Národního souručenství. Ročník XXI., č. 37. 8. září 1939. s. 8.

²⁰⁰SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4371, kart. č. 49. Omezení počtu žáků středních škol. 30. srpna 1941.

²⁰¹Tamtéž, Inv. č. 4463, kart. č. 50. Politický a bezpečnostní dozor nad školami. 10. března 1942.

²⁰²BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 6.

²⁰³V souvislosti s 60. výročím vlády Františka Josefa I. byla pro sirotčinec v Chrudimi postavena budova v ulici Na Valech čp. 193/II. CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 192.

Naopak přibyla povinná výuka němčiny od 3. ročníku na obecných školách. Kvůli nedostatku prostor byl také zaveden systém střídavého vyučování.²⁰⁴

3.2.5.1 Německá škola

Pro německé děti z celého kraje byla v Chrudimi otevřena německá obecná škola s internátem. Děti měly získat kvalitní německé vzdělání. Původně měla být škola zřízena od 1. listopadu 1940, ale samo ministerstvo školství posunulo datum zřízení na 1. října 1940. V Chrudimi tedy vznikl tzv. Schülerheim.²⁰⁵ Škola měla osm tříd a měla poskytnout vzdělání pro 192 dětí.²⁰⁶ Kraj pro školu prosadil budovu bývalého Pedagogia řádu školských sester sv. Františka.²⁰⁷

Než došlo ke zřízení školy, byl o budovu krátce po okupaci v březnu 1939 velký zájem. Jedním z návrhů bylo zřízení záložní nemocnice v Chrudimi, ale údajně by toto zřízení bylo spojeno s velkými obtížemi a takové zařízení by muselo zůstat na místě po dobu války.²⁰⁸ Dalším návrhem byl požadavek na ubytování 300 mužů stavebního praporu Luftwaffe.²⁰⁹ Tomuto požadavku také nebylo vyhověno, protože se jednalo o vysoký počet osob a v té době budovu pedagogia obývalo 30 školských sester a 120 žáků.²¹⁰

V létě roku 1940 padlo definitivní rozhodnutí zřídit v Chrudimi německou školu. Od školního roku 1939/1940 už nebylo dovoleno otevírat další ročník a celý učitelský ústav byl přeložen do Prahy. Budovu převzala německá správa.

²⁰⁴KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 209-210.

²⁰⁵Často byl v korespondenci užíván tento název, někdy také deutsche Schule mit Internat nebo Chrudim Schule und Schülerheim.

²⁰⁶SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4220, kart. č. 47. Zřízení německé obecné školy v Chrudimi. 24. října 1940, 20. listopadu 1940.

²⁰⁷Pedagogium řádu školských sester sv. Františka = dnes Gymnázium J. Ressela v Olbrachtově ulici v Chrudimi. Poslední klášterní komunitou v Chrudimi byl konvent kongregace školských sester řádu sv. Františka, které do Chrudimi přišly ze sousedních Slatiňan v roce 1894. Na jejich činnost přispívala od počátku chrudimská obec, protože jí záleželo na udržení školských zařízení konventem provozovaných. Školské sestry odešly z Chrudimě, když jejich školské ústavy zanikly. CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 89.

²⁰⁸SOKA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 2. Internat der Schulwestern vom Orden des Heiligen Franziskus in Chrudim. 22. Juni 1939.

²⁰⁹Tamtéž, Unterkunft für 300 Mann Luftwaffenbaubatl. 15/XVII. 15. Februar 1940.

²¹⁰Tamtéž, Unterkunft für 300 Mann Luftwaffenbaubatl. 15/XVII im Internat der Schulwestern des Ordens vom hl. Franziskus in Chrudim, Oberlandratsbezirk Pardubitz. 13. März 1940.

Obr. 7: Budova německé školy uprostřed rozsáhlého parku

Zdroj: SOkA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1. An alle Eltern deutscher Kinder!

Od toho okamžiku začaly práce spojené s budoucím řízením a provozem zřizované školy. Z dochované korespondence se dozvídáme, že před zahájením provozu bylo nutné vyřešit hlavně personální zajištění. Do vedení školy měl nastoupit starší početný učitel nebo dobrý učitel, ale svobodný. Bezplatné stravování a ubytování bylo samozřejmostí. Dále byl požadován jeden muž nebo jedna žena na plný úvazek pro každých 30 až 40 dětí za odměnu 80 až 100 marek měsíčně, ubytování a stravování zdarma. Dotyčný by měl zároveň na starost čtyři až pět dílčích vedoucích. Z nepedagogických pracovníků měl ve škole pracovat pro 200 obyvatel jeden kuchař a dvě pomocné kuchařky. Také oni mohli v domově bydlet. Dále to měly být dvě až čtyři uklízečky – počet měl být určen podle konkrétní práce ve škole včetně údržby sklepů, podlah, mytí oken a případně zahradničení. Jak se dočteme v korespondenci, kuchařům měla náležet odměna 500 korun a ubytování zdarma, zručná pokojská měla stanoveny 40 říšských marek a ubytování, uklízečky měly být placeny podle místních sazeb včetně bezplatných nákladů. Pracovníky z Altreich²¹¹ zprostředkovávala Gauführerin²¹² Ursula Hahne – okresní vedení v Praze. V korespondenci se objevuje výše platu v korunách nebo v markách, můžeme se domnívat, že to bylo určeno podle konkrétního pracovníka – zda se jednalo o Čechy nebo Němce. O postele a věci v denních místnostech se měly děti starat samy – součást výchovy. Domov měl také vlastní prádelnu a lékařský dohled.²¹³

²¹¹Altreich = stará říše, území, která byla součástí nacistického Německa před rokem 1938.

²¹²Gauführerin = župní vedoucí.

²¹³SOkA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 2. Projektbesprechung. 22. August 1940.

Škola s internátem byla určena především pro německé děti, které doposud musely navštěvovat české školy. Podle dochovaných seznamů dětí byl o školu velký zájem v širokém okolí i v českých rodinách. V hlášení dr. Ernesty z Chotěboře na Oberlandrát Pardubice bylo např. uvedeno, že při zápisu do německé školy bylo potřeba vzít v úvahu 30 německých a českých dětí.²¹⁴

V prosinci roku 1940 už škola fungovala, ale noví zaměstnanci se hlásili průběžně. Vládní rada u Oberlandrata v Pardubicích obdržel žádost slečny Else Schwarz ze Schwarzwald, která měla zájem nastoupit v Chrudimi jako pomocná síla.²¹⁵ Změny se občas týkaly i rodinných příslušníků zaměstnanců školy. Např. četnický praporčík Brázda, manžel paní učitelky Brázdové, která už pracovala v německé škole, požádal o přeložení z Ledče do Chrudimě.²¹⁶

Obr. 8: Jedna z ložnic dětí v internátě

Zdroj: SOKA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1. An alle Eltern deutscher Kinder!

Těsně před zahájením provozu vydal Oberlandrát v Pardubicích Dr. Schultz von Dratzig informativní brožuru pro: „*An alle Eltern deutscher Kinder!*“.²¹⁷ Dal si za cíl navrhnout tento domov tak, aby odpovídal pověsti Velkoněmecké říše a úkolům, které každému jednotlivému Němci kladl náš Führer Adolf Hitler. Navíc ubytování dětí nesmělo být pro rodiče ekonomickou zátěží. Byl hrdý na to, že mu nejvýznamnější představitelé školy v protektorátu sdělili, že tato budova je nejvýznamnější v celém Protektorátu Čechy a Morava. Nový německý

²¹⁴SOKA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 9. Vermerk. 5. června 1941.

²¹⁵Tamtéž, Inv. č. 1. Helferinnen für Chrudim. 2. Dezember 1940.

²¹⁶Tamtéž, Versetzung nach Chrudim. 2. Dezember 1940.

²¹⁷An alle Eltern deutscher Kinder! = Pro všechny rodiče německých dětí!

internát se nacházel v Chrudimi nedaleko vlakového nádraží. Dr. Schultz von Dratzig nezapomněl dodat, že výhled ze třetího patra, kde byly ložnice dětí, bylo vidět krásné starobylé město Chrudim, které leželo u nohou Němců.

Dále Dr. Schultz von Dratzig informoval, že budova školy se nacházela uprostřed parku o rozloze sedm tisíc metrů čtverečních. Ke škole patřila zahrada s ovocnými stromy, zeleninová zahrada, při škole se chovala prasata, ovce, kuřata a včely. Právě částečná soběstačnost v zásobování byla důležitá pro výchovu dětí.

Obr. 9: Rozsáhlý park okolo německé školy o rozloze sedm tisíc metrů čtverečních

Zdroj: SOkA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1. An alle Eltern deutscher Kinder!

V brožuře se také nacházely informace o jídelnách a stravování, o ložnicích, hygienickém zázemí, o službách – př. praní prádla ve vlastní prádelně. Budova byla vybavena moderním ústředním topením. Rodiče také nemuseli mít starosti o oblečení dětí – zdarma měly uniformy, kabáty, prádlo, punčochy a boty.

Dr. Schultz von Dratzig také ujišťoval ty rodiče, kteří se báli, že je škola jen pro majetné. Ubytování, jídlo a oblečení pro opravdu potřebné rodiče dětí nic nestálo. Děti také měly být přepravovány z domu rodičů do školy a zpět zdarma. Ti rodiče, kteří vydělávali např. 1000 až 1500 korun čistého měsíčně, platili za jedno dítě denně osm korun, za dvě děti 12 korun. Vzhledem k tomu, že těmto dětem bylo zajištěno potřebné oblečení a prádlo z internátu, bylo ubytování pro tyto rodiče i tak ekonomickou výhodou. Rodiče také měli mít

volné návštěvy v internátě. Dr. Schultz von Dratzig chtěl vytvořit takové podmínky, aby rodiče nabyli dojmu, že se děti měly na internátě lépe než doma.²¹⁸

Obr. 10: Vyučovací třída

Zdroj: SOKA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1. An alle Eltern deutscher Kinder

Utuzení poměrů v protektorátě nastalo na podzim 1941 před příchodem nového říšského protektora. Už v září 1941 byla zvyšována bezpečnostní opatření kolem německých dětí, které byly ubytovány v různých táborech. Chrudimský okresní úřad se také musel postarat o bezpečnost tábora, a to v Horním Bradle a v Chrudimi – výše zmíněný Schülerheim.²¹⁹

3.2.6 Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

Dne 28. května 1942, pouhý den po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, vydala vláda Protektorátu Čechy a Morava nařízení o povinné službě mládeže. Organizace nesla název Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě a členy měli být všichni rasově způsobilí protektorátní příslušníci od deseti do osmnácti let. Oficiálně zahájilo svou činnost 13. března 1943 a přetrvalo až do konce existence Protektorátu Čechy a Morava. Předsedou Kuratoria se stal Emanuel Moravec²²⁰ – ministr

²¹⁸SOKA Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1. An alle Eltern deutscher Kinder! 20. September 1940.

²¹⁹LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim, 2007. str. 16.

²²⁰Emanuel Moravec – narodil se 17. dubna 1893 v Praze. Patřil k nejaktivnějším představitelům české kolaborace s nacistickým okupačním režimem za Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945 a stal se jejím symbolem. Od 13. března 1943 byl vedoucím představitelem Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách

lidové osvěty protektorátní vlády.²²¹ Dne 6. června 1943 bylo telefonicky oznámeno na Okresní úřad Chrudim, že právě Emanuel Moravec ve dnech 7. – 22. června 1943 vykoná inspekční cestu do škol, do místních ústavů sociální péče a provede kontrolu organizace Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. Tato informace neměla být předem poskytnuta školám a ani veřejnost neměla být o této návštěvě informována. Cestoval ve voze Tatra č. PD-639 a měl přesně daný program. Chrudim navštívil 11. června 1943. Do města přijel z Heřmanova Městce a dopolední program zakončil obědem v Chrudimi. Odpoledne navštívil školy v Chrudimi a pobýval i v okolí města. Na nocleh odjel do Litomyšle.²²² Slavnostní zahájení výchovy mládeže dle směrnic Kuratoria se konalo v Chrudimi dne 27. června 1943 v deset hodin dopoledne na hřišti SK Chrudim 1887 za vodojemem: „V sevřených formacích nastoupilo na hřišti přes 500 hochů a dívek. Když se dostavil okresní pověřenec Kuratoria pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě pro politický okres Chrudim řed. Lad. Šotola, přijal hlášení instruktora chrudimské mládeže V. Kubaty. Ve slavnostní hodině předvedlo pak družstvo dvaceti chrudimských hochů za vedení instruktorů z Hlinska ukázkou cvičebního programu.“²²³ Česká společnost na jedné straně musela poskytnout svou mládež ke kuratorní výchově, ale na druhé straně dávala najevo svým laxním přístupem zřetelné antipatie. Nakonec se záměr nacistů významně ovlivnit prostřednictvím Kuratoria myšlení dorůstající mladé české generace nezdařil.²²⁴

3.2.7 Kultura a sport

Po Mnichovu a za okupace byly důležitým činitelem vlasteneckého citění kulturní aktivity. Válečný stav ale kulturu také omezil. Chybělo topivo a někdy vadila omezená doba vycházení. Úplně byla zakázána hudba a četba židovských autorů. Nejlepší situace byla v oblasti hudební. Občas vystoupily hudební a pěvecké soubory, např. Slavoj.²²⁵ V roce

a na Moravě. Moravec začal prosazovat vizi sjednocené Evropy pod německou nadvládou. Když 5. května 1945 vypuklo Pražské povstání, spáchal sebevraždu. Více viz – PERNES, Jirí. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*. Praha, 1997. ISBN 80-85821-51-6.

²²¹ŠPRINGL, Jan. Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942-1945). In: *Soudobé dějiny 1-2*. Praha, 2004. s. 154-155.

²²²SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4538, kart. č. 52. Moravec Emanuel – inspekční cesta mj. do okresu Chrudim. 6. června 1943.

²²³*Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. List národního souručenství. Ročník XXVII., č. 27. 3. července 1943. s. 3.

²²⁴ŠPRINGL, Jan. Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942-1945). In: *Soudobé dějiny 1-2*. Praha, 2004. s. 175-177.

²²⁵BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 7.

1940 se konaly koncerty v rámci Českého hudebního máje, v roce 1941 Dvořákov rok zmíněný již výše.

Pro Český hudební máj byly na Chrudimsku intenzivní přípravy. Byl ustaven Okresní výbor Českého hudebního máje v čele s ředitelem Geisslerem,²²⁶ který připravoval detailní program. Očekávalo se, že účast Chrudimska na celostátní akci bude důstojná. Soubor Slavoj plánoval na 17. května 1940: „*ve velkém sále Průmyslového musea koncert s názvem Hold české písní.*“ Tímto koncertem také měly být oslaveny 80. narozeniny českého hudebního skladatele J. B. Foerstra.²²⁷ Program byl sestaven k těmto účelům. Dětská pěvecká sborová škola měla přednést směs národních písní od Otakara Jeremiáše, sbory od Vovsa, Chodury, Bednáře a jiné. Mužský sbor měl zahájit koncert Foerstrovou Písní lidu, dále byly na programu jeho skladby Mé orné půdy každý hon, Skřivánkovi, Velké, širé, rodné lány. Smíšený sbor pak měl přednést novinku od K. Židka²²⁸: „*Svatý Václav, české kníže.*“ Dále byla na programu Foerstrova Česká píseň a od Maláta Zpěvy lidu českého. Ženský sbor měl přednést od Foerstra píseň Tiše, dále od V. Říhovského Jarní píseň a Fialy. Koncert měl být ukončen státní hymnou. Ještě před tímto významným koncertem se měly v rámci Českého hudebního máje konat dva menší koncerty – dne 4. května 1940 to měl být koncert Pěveckého sdružení východočeských učitelek a dne 10. května 1940 to měl být symfonický koncert 9. praporu vládního vojska z Vysokého Mýta. Oba koncerty opět měly zaznít v budově muzea.²²⁹ V době okolo 15. června 1940 se měl konat koncert České filharmonie v Chrudimi, kterým měly být završeny zdařilé slavnosti Českého hudebního máje v tomto městě. Na programu měly být dvě největší hudební a národní díla – B. Smetana Má vlast a A. Dvořák Z Nového světa. Očekával se velký zájem o koncert ve městě i širokém okolí.²³⁰ V rámci Dvořákova roku stojí za zmínku velkolepý koncert České filharmonie, která měla

²²⁶Rudolf Geissler – narodil se 9. února 1875 v Žamberku. Absolvoval dřevařskou školu v Chrudimi a později dekorativní architekturu ve Vídni. Byl zaměstnán jako profesor chrudimské dřevařské školy, správce veřejné knihovny a místoředitel chrudimského vlastivědného a průmyslového muzea. Působil jako místopředseda spolku Slavoj a divadelní činovník. Zemřel 18. května 1955 v Horce, ale pohřben byl v Chrudimi.

²²⁷Josef Bohuslav Foerster – byl český hudební skladatel, pedagog, spisovatel a hudební kritik. Ve věku osmdesáti let se Foerster uchýlil do svého soukromí a věnoval se výhradně komponování – soustředil se zejména na sborovou tvorbu. Důvodem byla nesmírná oblibenost Foerstera mezi zpěváckými spolky.

²²⁸Karel Židek – narodil se 17. listopadu 1912 v Hrochově Týnci. Studoval na pražské konzervatoři a byl zaměstnán jako varhaník a ředitel kůru v Heřmanově Městci a v Chrudimi. Později pracoval jako pedagog na chrudimské Lidové škole umění. Dále působil jako dirigent Chrudimské filharmonie, sbormistr pěveckých sdružení Smetana a Slavoj, člen Chrudimského kvarteta. Také skládal – hlavně církevní skladby. Zemřel 24. června 2001 v Chrudimi.

²²⁹*Chrudimské noviny*. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. Ročník III., č. 17. 27. dubna 1940. s. 1.

²³⁰Tamtéž, Ročník III., č. 20. 18. května 1940. s. 1.

zavítat do chrudimského divadla 8. června 1941. Dirigent Karel Šejna měl představit jednu z Dvořákových skladeb.²³¹

V roce 1942 se zrodila tradice pravidelných hudebních setkání – Chrudimské hudební pátky. První z nich se konal 6. února 1942.²³² Vystoupil zde houslista Vojtěch Frait za doprovodu klavíristy Vladimíra Polívky. V malém sále muzea se sešlo asi 200 posluchačů.²³³ Program nabízel následující skladby vážné hudby – Giuseppe Tartini – Sonáta „Dáblův trylek“, Ludwig van Beethoven – Kreuzerova sonáta, Antonín Dvořák – Silhouetty, Valčík op. 54, Rej skřítků, Josef Suk – Čtyři skladby pro housle a klavír, Bedřich Smetana – Salonní polka Fis dur, Slepíčka a medvěd z Českých tanců, Fantazie na české národní písně, Niccolò Paganini – Rej Čarodějnic, Variace „Nel cor piú ...“.²³⁴

Nejvíce byla omezena činnost chrudimských divadelních ochotníků a divadla vůbec. Naopak se zvýšil zájem o četbu. Knihovna za války sídlila v přízemí muzea.²³⁵ Němci se snažili přejmenovávat náměstí a ulice. Chtěli vymazat nevhodné události a osobnosti z paměti českého národa. I Chrudim zažila snahu o změnu významu symbolů a historických faktů, kdy na rok 1943 připadly oslavy 150. výročí narození chrudimského rodáka a vynálezce Josefa Ressela.²³⁶

Oslavy jeho narození byly příkladem práce nacistů s českou historií a jejími osobnostmi. Výročí bylo pojato jako reprezentace velikosti německého národa a ducha. Okupanti si slavného vynálezce prostě přivlastnili.²³⁷

²³¹*Chrudimské noviny*. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. Ročník IV., č. 23. 7. června 1941. s. 1.

²³²Více viz – KADĚŘÁVEK, Jiří a SKOPOVÁ, Kamila. ...*tradice v pěti linkách: almanach k 600. chrudimskému hudebnímu pátku*. Chrudim, 1996.

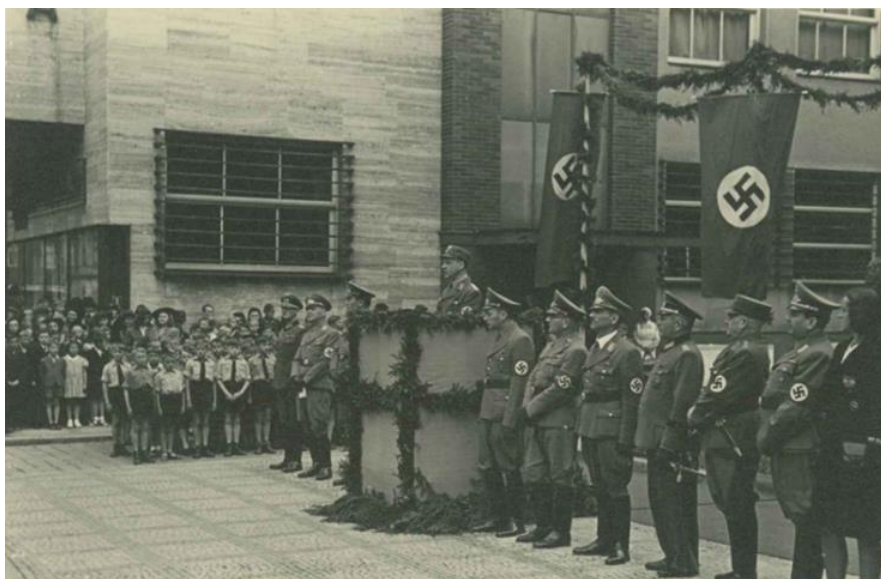
²³³KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 55.

²³⁴PILKA, Jiří. Chrudimské hudební pátky: Zdroje, prameny, inspirace. In: DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti: sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1982-1998*. Chrudim: s. n., 1999, s. 108. ISBN 80-238-5100-4.

²³⁵BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 7.

²³⁶Josef Ressel – narodil se 29. června 1793 v Chrudimi. Absolvoval chrudimskou trojtřídní školu a pak gymnázium v Linci. Též studoval na dělostřelecké škole v Českých Budějovicích, krátce na vídeňské univerzitě a jako poslední navštěvoval lesnické učiliště v Mariabrunnu. K jeho jménu patří několik desítek vynálezů, ale světovou proslulost získal svým vynálezem lodního šroubu, který prakticky zkoušel na lodi v Terstu. J. Ressel zemřel z 9. na 10. října 1857 v Lublani. Na jeho rodném domě v Chrudimi byla odhalena pamětní deska, nachází se zde jeho pomník od sochaře L. Šalouna, Resselovo jméno nese také chrudimské gymnázium (od r. 1969) a hlavní chrudimské náměstí (od r. 1991).

²³⁷RICHTER, David. Chrudim ve spárech říšské orlice. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2015. str. 14.

Obr. 11: Oslavy 150. výročí narození Josefa Ressela (29. 6. 1943) v Chrudimi

Zdroj: foto Luděk Dvořák – archiv Regionálního muzea Chrudim. [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=831080153622299&set=a.857363887660592>

Obr. 12: Hitlerova mládež s vlastní hudbou

Zdroj: foto Luděk Dvořák – archiv Regionálního muzea Chrudim. [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=2163235370406764&set=rud%25C3%25A1-arm%25C3%25A1da-na-k%25C5%2599i%25C5%25BEovatce-na-b%25C3%25ADd%25C4%259B-v-kv%25C4%259Btnu-1945do-chrudimi-dorazily-prvn%25C3%25AD-osvobo>

Místní odbočka národně-socialistické německé strany dělnické uspořádala před pomníkem Josefa Ressela dne 27. června 1943 oslavu: „*Slavnost zahájil krátkým proslovem Ing. Böhm. Poté na řečnickou tribunu vystoupil vládní komisař města Chrudimě Karl*

*Hartner, který byl hlavním řečníkem této slavnosti. Slavnosti se zúčastnili četní zájemci, mezi nimi formace branné moci a Hitlerovy mládeže s vlastní hudbou.*²³⁸

Sport byl jedinou aktivitou, která za války nebyla nacistickým vedením a protektorátními úřady omezována. I němečtí vojáci navštěvovali ve městě fotbalová utkání. Nebyly ale možné mezinárodní styky a rovněž byly omezené dopravní možnosti. Sportem číslo jedna v Chrudimi byla kopaná. Méně úspěšný byl chrudimský hokej, který se hrál na přírodních kluzištích.²³⁹ Právě kluziště za muzeem se proslavilo úspěšným krasobruslařským mistrovstvím Protektorátu Čechy a Morava v lednu 1943. Za okupace to byla údajně největší návštěva diváků na kluzišti.²⁴⁰ Za války se v protektorátu hodně hrála házená, konkrétně v Chrudimi na hřišti za sokolovnou. V omezené míře se hrál také tenis a na chudě vybaveném hřišti reálného gymnázia byla provozována lehká atletika. Pro ochlazení a zábavu užívala chrudimská mládež řeku Chrudimku.²⁴¹

Obr. 13: Prostor za muzeem – v zimě se zde bruslilo, v létě se tady hrál tenis

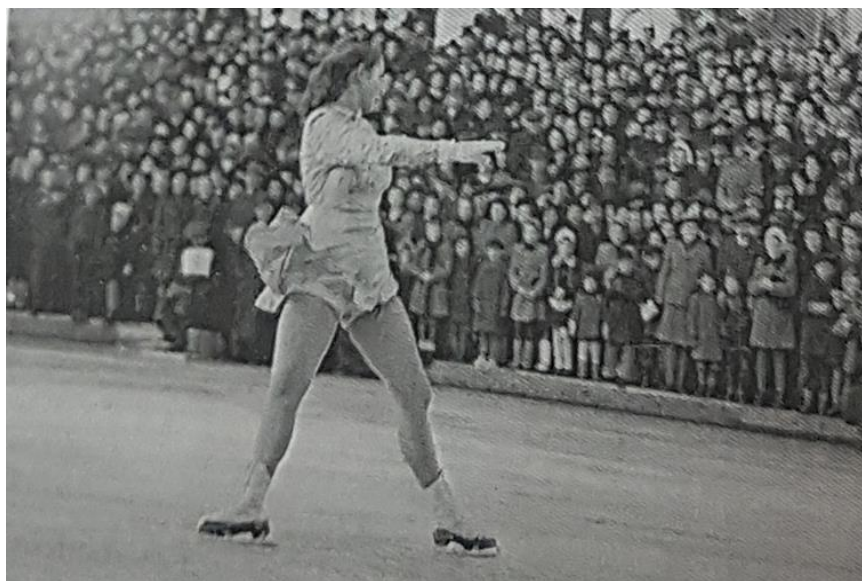
Zdroj: ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha a Litomyšl, 2010. *Obrazová příloha č. 56*

²³⁸*Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. List národního souručenství. Ročník XXVII., č. 27. 3. července 1943. s. 3.

²³⁹BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 7-8.

²⁴⁰HORÁČEK, Petr. Mistrovství Protektorátu Čech a Moravy v krasobruslení 1943. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim, 2013. str. 13.

²⁴¹BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2009. str. 8.

Obr. 14: Protektorátní mistrovství v krasobruslení

Zdroj: HORÁČEK, Petr. Mistrovství Protektorátu Čech a Moravy v krasobruslení 1943. In: Chrudimské vlastivědné listy 2. Chrudim, 2013. str. 13

3.2.8 Odboj

Už po násilném obsazení zbytku československého státu v březnu 1939 nastala nutnost rozhodného boje za opětovné získání státní svrchovanosti a svobody. Účast a co největší podíl na vítězné válce proti Německu a jeho spojencům si nejvíce uvědomovali politici, kteří se začali soustřeďovat v zahraničí kolem dr. Edvarda Beneše.²⁴² Na celém území Československa se začala formovat snad největší ucelená ilegální organizace domácího odboje – Obrana Národa.²⁴³ V přípravě na válku Německa s Polskem se československý odboj angažoval dvěma směry – pokusem o výstavbu československé armády v zahraničí a využitím možností domácího odboje.²⁴⁴ Protinacistický odboj na Chrudimsku a akce v prvních měsících okupace vznikly v návaznosti na každodenní život a starosti – hlavně postupné snižování životní úrovně. Růst cen se dotýkal hlavně dělnických a sociálně nejslabších vrstev obyvatel. Na venkově se hodně diskutovalo o dodávkových povinnostech zemědělců.²⁴⁵ Navzdory řadě bezpečnostních opatření se ilegální protinacistické letáky objevily v Chrudimi koncem dubna a 1. května 1940. K dalšímu šíření ilegálních letáků došlo také v noci na 18. června 1940, kdy byly na různých místech v Chrudimi vylepeny ilegální letáky s obsahem směřujícím proti Říši: „*Letáky jsou barvy bílé, růžové, světle-hnědé*

²⁴²ŠOLC, Jiří. *Podpalte Československo!* Praha, 1991. ISBN 80-7032-361-2. s. 9.

²⁴³Tamtéž, s. 14.

²⁴⁴Tamtéž, s. 26.

²⁴⁵NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim.* Chrudim, 2007. s. 11.

a světležluté s drobným tiskem, velikosti 20 x 15 cm, opatřené na zadní čisté straně lepidlem na způsob poštovních známek, s nadpisem „Věrní občané českoslovenští-pozor!- podepsán „Národní výbor““.²⁴⁶

Do 31. srpna 1940 měl být také vyhotoven seznam vysokoškoláků, protože je nacisté považovali za stále nebezpečí.²⁴⁷ Jednalo se o studenty, kteří následkem uzavření vysokých škol v Praze a Brně přerušili svá studia a přestoupili na jinou školu nebo nastoupili do zaměstnání. V obvodu četnické stanice Chrudim se jednalo o 19 studentů. Ve studiu pokračovali pouze čtyři studenti, kteří se rozhodli absolvovat abiturientský kurz²⁴⁸ při Obchodní akademii v Pardubicích. Ostatní studenti nastoupili do zaměstnání. Jedna studentka se přihlásila jako praktikantka na reálné gymnázium do České Třebové. Jeden student nastoupil jako praktikant u advokáta, jeden jako úředník městského úřadu, jeden student nastoupil jako úředník hospodářského družstva v Chrudimi a jeden jako praktikant u soudu v Chrudimi. Zbylí studenti začali pracovat manuálně. Nejvíce jich nastoupilo do městské knihovny – celkem čtyři studenti pracovali jako pomocná síla. Z dalších profesí byla zastoupena pomocnice v knihtiskárně, pomocnice v ústavu pro tuberkulózu, dělník u stavitele, dělník u statkáře, pomocník v kamenosochařství a řidič automobilu.²⁴⁹

Lidé v Chrudimi často odstraňovali oficiální německé plakáty nebo nápisy. Protektorátní úřady velmi pečlivě analyzovaly důvody. Okresní úřad podle pokynu v srpnu 1941 slavil „Vítězství“, ale odmítal zaplatit propagační materiál. Musel být upomínán.²⁵⁰ Po příchodu SS-Obergruppenführera a generála policie Reinharda Heydricha do Prahy dne 27. září 1941 byl vyhlášen výjimečný civilní stav a o den později stanné právo²⁵¹ pro obvody některých oberlandrátů – ve východních Čechách se týkalo královéhradeckého. Pardubický oberlandrát a tím i chrudimský okres tedy nebyl postižen přímým vyhlášením stanného práva, ale byla přijata celá řada mimořádných bezpečnostních opatření. Chrudim musela vyčlenit sedm četníků, aby hlídali domov pro německé žáky. Opět se jednalo o výše zmíněné Horní Bradlo a chrudimský Schülerheim.²⁵² Prezidium zemského úřadu v Praze poslalo v únoru

²⁴⁶SOKA Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim 1939-1940. Inv. č. 1457. Letáky ilegální, rozšiřovány v Chrudimi. 18. června 1940.

²⁴⁷NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 12-13.

²⁴⁸Abiturientský kurz = odborná nástavba.

²⁴⁹SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4181, kart. č. 46. Seznam vysokoškolských studentů. 24. srpna 1940.

²⁵⁰NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 19.

²⁵¹První stanné právo (28. 9. 1941 - 20. 1. 1942) v protektorátu Čechy a Morava – německé úřady mohly prostřednictvím tzv. stanných soudů velmi rychle a přísně trestat činy, které narušovaly veřejný pořádek, bezpečnost a také hospodářský život. Totéž se týkalo nedovoleného přechovávání zbraní, střeliva a výbušnin. Proti rozsudkům stanných soudů nebylo odvolání. Vykonávaly se okamžitě – zastřelením nebo oběšením.

²⁵²NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 21.

roku 1942 rozkazy: „*Sicherheitsvorkehrungen zum Schutze der deutschen Kinderlandverschickungsheime vor Angriffen.*“²⁵³ Četníci nemohli být ubytováni na stanici, proto byli ubytováni přímo v ústavu Schülerheim.²⁵⁴

Chrudimští pomáhali i paraskupinám, jmenovitě např. F. Burša. Od října 1941 nastalo v Chrudimi a okolí zatýkání. Na podzim 1941 se také zapojila sokolská odbojová organizace Jindra. Jedním z vedoucích činitelů byl také chrudimský rodák Václav Jelínek, který byl umučen.²⁵⁵ Celková atmosféra roku 1942 ovlivnila počet protinacistických činů, proti minulému roku jich ubylo. Bezprostředně po atentátu na R. Heydricha bylo vyhlášeno dne 27. května 1942 druhé stanné právo. R. Heydrich zemřel na následky zranění dne 4. června 1942. O situaci informoval tisk později.²⁵⁶ Na chrudimském okrese bylo vyvěšeno 630 kusů červených vyhlášek o popravách, z toho 40 v Chrudimi.²⁵⁷ Prezidium zemského úřadu v Praze nařídilo všem obecním úřadům a četnickým stanicím výnosem z 28. května 1942 provádění civilního výjimečného stavu, kde veřejné podniky měly zákaz.²⁵⁸ Do historie a povědomí obyvatel Chrudimě a celého okresu se zapsala tragédie dosud málo známé osady Ležáků.²⁵⁹ Na podzim roku 1943 se chrudimští dohodli na spolupráci se Sokolem s cílem spojit všechny protifašistické síly. Dne 21. března 1944 vypukl v hale na zpracování granátů požár u firmy Wiesner v Chrudimi. Výroba byla na týden zastavena a nacisté ve svém hlášení nevyklučovali, že by mohlo jít o úmysl. Neklid na Chrudimsku způsobil i nálet na blízké Pardubice 24. srpna 1944. Celkově mělo přes Chrudimsko přelétnout 500 nepřátelských letadel. Přímo v Chrudimi zasáhla bomba cukrovar. Od května roku 1944 začalo gestapo na Chrudimsku odboj likvidovat, ale pouze s částečnými úspěchy. Lidé se nevzdávali. Část zatčených chrudimských komunistů byla převezena v červnu 1944 do Terezína.²⁶⁰ Odboj pokračoval s většími či menšími úspěchy i v roce 1945. V březnu 1945 obdržel chrudimský okresní hejtman balík s plakáty, které obsahovaly výzvu občanům – nabádaly k vlastenectví za každou cenu a zabránění krveprolití. Část letáků také shazovala letadla.²⁶¹ Po každé akci partyzánů následovala ze strany nacistů okamžitá odvěta. Když se po vypuknutí povstání v Praze

²⁵³Sicherheitsvorkehrungen zum Schutze der deutschen Kinderland Verschickungsheime vor Angriffen = Bezpečnostní opatření na ochranu německých deportačních center Kinderland před útoky.

²⁵⁴SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4451, kart. č. 50. Policejní ochrana míst pobytu německé mládeže v okrese Chrudim. 14. února 1942, 9. března 1942.

²⁵⁵NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 23-25.

²⁵⁶*Chrudimské noviny*. List Národního souručenství. Ročník V., č. 23. 13. června 1942. s. 1.

²⁵⁷Tamtéž, 28-29.

²⁵⁸SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4486, kart. č. 51. Provádění civilního výjimečného stavu. 29. května 1942.

²⁵⁹Více – viz NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 29-35.

²⁶⁰Tamtéž, s. 47.

²⁶¹Tamtéž, s. 59-60.

objevily na domech československé prapory, pokusili se občané a partyzáni vojáky odzbrojit.²⁶²

3.2.9 Konec války v Chrudimi

Na počátku května roku 1945 lidé očekávali konec války. Přišla zpráva o Hitlerově smrti a východní fronta se přibližovala na Moravu. Signál k všeobecnému povstání dala Praha a volání českého rozhlasu 5. května 1945 o pomoc, protože Němci chtěli dostat rozhlas do svých rukou. Obyvatelé Chrudimi se postupně shromažďovali na náměstí, diskutovali a začali si připevňovat trikolory na oděv. Také lidé začali zakrývat a začerňovat německé nápisy na vývěsních štítech a úředních tabulkách. V Památníku OV SNB je zaznamenáno: „5. květen znamená se zde útekem členů „Sonderkommanda“ z míst jejich určení. V Chrudimi shlukovalo se obyvatelstvo as o 10 hod., odstraňovaly se německé nápisy a vyvěšovaly vlajky. Do služby se přihlašují všichni služby schopní četníci – pensisté.“²⁶³

Obr. 15: První československá vlajka na chrudimském hlavním náměstí byla vyvěšena na domě čp. 3/I dne 5. května 1945

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné

z: <https://www.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/photos/kv%C4%9Btnov%C3%A9-povst%C3%A1n%C3%AD-v-roce-1945prvn%C3%AD-%C4%8Deskoslovensk%C3%A1-vlajka-na-chrudimsk%C3%A9m-hlavn%C3%ADm-/858959217501059/>

²⁶²NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim*. Chrudim, 2007. s. 65-66.

²⁶³Archiv bezpečnostních složek Praha, badatelna Brno. Fond Památník OV SNB Chrudim 1918-1948. M 4-1, inv. j. 1. Památník okresního četnického velitelství Chrudim. Rok 1945.

S neuvěřitelnou rychlostí vytiskla místní Slavíkova tiskárna československé a spojenecké vlaječky na výzdobu spousty oken ve městě. Občané se také dozvěděli o existenci dosud ilegálního Národního výboru, který začal vyjednávat s německým posádkovým velitelem o situaci ve městě, aby zabránil krveprolití a ničení majetku.²⁶⁴ V samotné Chrudimi nedošlo k pouličním bojům a nebyly zde ztráty na životech.²⁶⁵ Ústup německých vojsk začal v pondělí 7. května 1945. Chrudimí projížděly tanky, obrněná vozidla, automobily nákladní i osobní, motocykly, a to dvěma směry – od Hrochova Týnce a od Slatiňan.

Dne 8. května 1945 byli Chrudimští znepokojeni výbuchy na letišti. Němci ničili letadla. Také wehrmacht vyklízel vojenské skladiště za městským parkem, opustil nádraží, průmyslové podniky a ubytování v hotelu Bída a ve školách. Ve středu 9. května 1945 se úprk Němců stupňoval.

Obr. 16: Ústup německého vojska v květnu 1945 - na stejném místě, kde před dvěma lety Němci pořádali oslavy při příležitosti 150. výročí narození chrudimského rodáka Josefa Ressela

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné

z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1275460199184290&set=rud%25C3%25A1-arm%25C3%25A1da-na-k%25C5%2599i%25C5%25BEovatce-na-b%25C3%25ADd%25C4%259B-v-kv%25C4%259Btnu-1945do-chrudimi-dorazily-prvn%25C3%25AD-osvobo>

Večer vjela do horní části náměstí dvě nákladní auta sovětských vojáků. Čekající je bouřlivě zdravili. Příslušníci Rudé armády se postupně ubytovali v chrudimských hotelích

²⁶⁴BASTL, Miroslav. Květnové dny roku 1945 v Chrudimi. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 2. Chrudim, 2005. str. 3-4.

²⁶⁵ABS Praha, badatelna Brno. Fond Památník OV SNB Chrudim 1918-1948. M 4-1, inv. j. 1. Památník okresního četnického velitelství Chrudim. Rok 1945.

– Alfa, Slejška, Panýrek a Bída. Obsazení uvedených hotelů se stalo přímým zábořem velitelství Rudé armády.

Obr. 17: Příjezd prvních sovětských vojáků na Riegrovo náměstí dne 9. května 1945 kolem půl sedmé večer

Zdroj: [online]. [cit. 2022-09-22]. Dostupné

z: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1019526618110984&set=rud%25C3%25A1-arm%25C3%25A1da-na-k%25C5%2599i%25C5%25BEovatce-na-b%25C3%25ADd%25C4%259B-v-kv%25C4%259Btnu-1945do-chrudimi-dorazily-prvn%25C3%25AD-osvobo>

Sovětští vojáci se zdrželi různě dlouhou dobu, prameny nám uvádějí data odchodu od 24. května do 26. června 1945. Účty za ubytování zůstaly nezaplaceny, proto jednotlivé hotely posílaly Posádkovému velitelství v Chrudimi žádosti o náhradu škody.²⁶⁶ To přijaté žádosti postupovalo Místnímu národnímu výboru v Chrudimi, ten zase vše přeposílal Okresnímu národnímu výboru v Chrudimi. Okresní národní výbor v Chrudimi se dotazoval na Zemském národním výboru v Praze a podle jeho rozhodnutí okresní národní výbor nebyl oprávněn platit pohledávky za Rudou armádou, případně za bývalým německým vojskem. Hotely dostaly doporučení, kam se s pohledávkami obrátit. To ale prameny už neuvádějí.²⁶⁷

Postupně byli vyzýváni ti, kdo se vrátili z vězení a koncentračních táborů, aby kontaktovali své ošetřující lékaře. Od nich měli obdržet návrhy na zvýšené dávky potravin.²⁶⁸ Také byla vznášena spousta dotazů o možnostech osídlování pohraničních území.

²⁶⁶SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1547, kart. č. 252. Účet za ubytování příslušníků Rudé armády v místních hotelích. 28. června 1945.

²⁶⁷Tamtéž, Úhrada účtů za dodávky a plnění pro německé vojsko a Rudou armádu. 11. září 1945.

²⁶⁸*Dnes a zítra*. List Národního výboru v Chrudimi. Číslo 1. 16. května 1945. s. 1.

Okresní národní výbor sdělil, že nemá dosud přímé zprávy o těchto možnostech, ale v nejbližších dnech bude právě u ONV zřízen referát k osidlování pohraničí.²⁶⁹

Za okupace byl život v Chrudimi hodně podobný životu v jiných městech. Následující samostatné kapitoly budou patřit četnictvu, policii, německým bezpečnostním složkám a hasičskému sboru v Chrudimi. Přiblíží působení těchto složek během druhé světové války ve městě.

²⁶⁹*Dnes a zítra*. List okresního Národního výboru v Chrudimi. Číslo 6. 12. července 1945. s. 2.

4 ČETNICTVO A JEHO PŮSOBENÍ V CHRUDIMI

Na ochranu vnitřního pořádku a mravnosti ve městě od raného novověku dohlížel rychtář. Bezpečnostní a vojenskou službu ve městě pomáhali vykonávat nejprve měšťané sami, později placení žoldníci a jiní zaměstnanci. Z těchto podmínek postupně vznikla obecní policie, které dlouho byla svěřována péče o bezpečnost života, zdraví a majetku v nejširším slova smyslu. Důležitou bezpečnostní službu na území města a v jeho okolí plnilo vojensky organizované četnictvo. V Chrudimi působilo mezi lety 1850-1945 několik jeho útvarů.²⁷⁰ Jednotlivým útvarům se budu věnovat v dalších kapitolách této práce.

Po vzniku protektorátu byla zachována stejná struktura bezpečnostních složek jako v předchozím období. Existovalo tedy četnictvo, dále také státní policie a obecní policie. V Památníku OV SNB Chrudim se píše: „*Bezpečnostní orgány – tehdejší četníci – byli docela bezmocní. Na všech četnických stanicích byli dosazeni členové německé policie. Četníci byli odzbrojeni, později jim byly vráceny krátké zbraně – pistole. Všem příslušníkům četnictva bylo známo, že jsou pod dohledem a že jejich činnost je důsledně sledována.*“²⁷¹ První zájem věnovala německá policie zbraním a střelivu. V tomto směru byly ihned vydávány vyhlášky o povinném odevzdávání zbraní, které ale nebyly všude uposlechnuty. Mnoho lidí chtělo zbraně ukrýt, protože tušili, že budou jednou potřeba. Nejednou se občané obrátili pro radu přímo na příslušníky četnictva ve svém obvodu. To byl důkaz, že české četnictvo mělo ve svých obvodech plnou důvěru místních obyvatel.²⁷² Podstatné změny přinesly Heydrichovy²⁷³ reorganizace v únoru 1942. Bezpečnostní složky se pak dělily organizačně na protektorátní uniformovanou policii – sem patřilo právě četnictvo a na neuniformovanou protektorátní policii. Zásadní změna byla provedena v roce 1944, kdy všechny tyto složky byly sloučeny do jedné a označované jako protektorátní policie. Součástí bylo i hasičstvo z povolání.²⁷⁴ Po skončení války došlo ke sloučení bezpečnostních sborů také v Chrudimi, jak se píše v Památníku VS SNB Chrudim: „*Po květnové revoluci*

²⁷⁰KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s.198-199.

²⁷¹ABS Praha, badatelna Brno. Fond Památník OV SNB Chrudim 1918-1948. M 4-1, inv. j. 1. Památník okresního četnického velitelství Chrudim. Rok 1939.

²⁷²Tamtéž, rok 1939.

²⁷³Reinhard Tristan Eugen Heydrich – narodil se 7. března 1904 v Halle an der Saale v Německu. Byl prominentní nacist, SS-Obergruppenführer a generál policie, šéf Hlavního úřadu říšské bezpečnosti a Bezpečnostní služby, prezident Interpolu v letech 1940–1942, v letech 1941–1942 zastupující říšský protektor Protektorátu Čechy a Morava. Byl jedním z hlavních organizátorů holocaustu. Dne 27. května 1942 na něho byl spáchán atentát v Praze – Libni. Na následky zemřel 4. června 1942 v Praze. Více viz GERWARTH, Robert. *Reinhard Heydrich: Hitlerův kat: životopis*. Praha: Paseka, 2012. ISBN 978-80-7432-252-5.

²⁷⁴MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. ISBN 80-86477-01-0. s. 55-56.

si doba vyžádala sloučení dosavadních bezpečnostních sborů ve sbor jeden, nazvaný „Sbor národní bezpečnosti“.“²⁷⁵

4.1 Historie četnictva

Organizace bezpečnostní správy byla na území Čech až do poloviny 19. století velmi nedokonalá. Péče o veřejný pořádek byla svěřena do působnosti krajských a guberniálních úřadů. První pokusy o zřízení četnického sboru byly neúspěšné, až dne 8. července 1849 předložil Alexander Bach vlastní návrh na zřízení četnictva císaři Františku Josefu I. Na základě tohoto návrhu císař souhlasil se zřízením četnictva pro území celé monarchie. Bylo vystavěno 16 četnických pluků a dne 19. ledna 1850 byl vydán *Prozatímní organický zákon o četnictvu v císařství Rakouském č. 19*. O dva dny později vydalo ministerstvo vnitra nařízení o zřízení četnictva čili *Gendarmerie*, které bylo platné ve všech korunních zemích. Pro Čechy byl zřízen pluk č. 2 se sídlem v Praze. Četnictvo se stalo součástí vojska, bylo podřízeno vojenské soudní moci. Šlo tedy o vojensky organizovaný strážní sbor.²⁷⁶ Počátkem roku 1866 došlo k reorganizaci četnictva, četnické pluky byly zrušeny a místo nich vzniklo 15 četnických velitelství (= Landes-Gendarmerie-Commanden). Zemské velitelství pro Čechy mělo č. 2 a sídlilo v Praze. Zemskému četnickému velitelství podléhala jednotlivá velitelství oddělení (= Abtheilungs²⁷⁷-Commanden), která zahrnovala území několika politických okresů. Velitelstvím oddělení podléhala jednotlivá okresní četnická velitelství (Bezirks-Gendarmerie-Commando). Okresním velitelstvím podléhaly jednotlivé četnické stanice (Gendarmerie-Posten).²⁷⁸ Jako Rakousko-Uhersko se označoval státní útvar, který existoval od 8. června 1867 do 31. října 1918, jinak také Předlitavsko a Zalitavsko. Vzniklo přeměnou Rakouského císařství, a to na základě takzvaného rakousko-uherského vyrovnání v únoru 1867. Předlitavsko bylo tvořeno 16 korunními zeměmi, kam patřily i Čechy. Vzniklo tedy předlitavské a zalitavské četnictvo a oba sbory se začaly vyvíjet odděleně. Situace vedla k destabilizaci sboru a bylo voláno po nápravě stavu a reorganizaci četnictva. V roce 1876 byl přijat nový zákon a nadřízeným orgánem četnictva bylo ministerstvo zeměbrany. Klíčovým

²⁷⁵ABS Praha, badatelna Brno. Fond Památník VS SNB Chrudim 1850-1948. M 4/4, inv. j. 1. Sloučení bezpečnostních sborů. Rok 1945.

²⁷⁶GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo 1918-1929*. Praha, 2019. ISBN 978-80-200-3016-0. s. 12-14.

²⁷⁷Rakouská němčina má svůj počátek v polovině 18. století, je jednou z několika „odrůd“ standardní němčiny, liší se v menších ohledech (např. pravopis, použití slov a gramatika), od roku 1951 definuje standardizovanou formu rakouské němčiny pro oficiální texty a školy Rakouský slovník (= das Österreichisches Wörterbuch). Např. Abtheilung = zastaralý pravopis Abteilung.

²⁷⁸MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526-1918)*. Praha, 1997. ISBN 80-85821-52-4. s. 66-67.

se stal vliv četnických důstojníků v oblasti dohledu nad kontrolou výkonné služby, ale i v oblasti vzdělávání a odborné výchovy. Tento zákon byl důležitým pro budoucnost četnictva a k jeho změnám prakticky nedošlo. Základ v něm našel i zákon o četnictvu z roku 1920.²⁷⁹ Bylo jím definováno československé četnictvo.²⁸⁰ Zákon byl novelizovaný v roce 1928.²⁸¹ Jednotlivá ustanovení zákona o četnictvu byla postupně doplňována o patřičná vysvětlení. Nově byla např. zavedena výnosem ministerstva vnitra č. 6001/13-1936 ze dne 4. února 1936 tzv. „psychotechnická“ zkouška u všech uchazečů, kteří byli k výkonu četnické služby již schváleni komisionální lékařskou prohlídkou.²⁸²

4.2 Organizace četnictva

Organizační struktura československého četnictva vycházela z rakouského systému, která byla doplněna dalšími prvky. V čele četnictva stál generální velitel četnictva společně s řídicími orgány na ministerstvu vnitra. Struktura četnictva byla přizpůsobena civilní teritoriální organizaci. Nejvyšší byla zemská velitelství (případně s obvody exponovaných důstojníků), která se dále dělila na velitelství četnických oddělení s působností v několika politických okresech. Jim byla podřízena okresní velitelství, kterým podléhaly jednotlivé stanice.²⁸³ Aby k jednotlivým paragrafům zákona o četnictvu a služebním instrukcím pro četnictvo mohly být snadněji a rychleji vyhledávány příslušné prováděcí pokyny, byla už v roce 1932 vydána praktická příručka, která byla nově uspořádána v roce 1937.²⁸⁴

Zemská četnická velitelství (dále ZČV, německy Gendarmerielandeskommando²⁸⁵) byla vytvořena v sídle každé nejvyšší politické správní oblasti – sídly byla Praha, Brno, Opava, Bratislava a Užhorod. Od roku 1921 byl oficiální název např. Zemské četnické velitelství pro Čechy (v případě Prahy) – sem patřila Chrudim. Dále se užívala pořadová čísla jedna

²⁷⁹Zákon č. 299/1920 Sb. ze dne 14. dubna 1920 o četnictvu. ASPI [online]. [cit. 2022-08-08]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1880/1/2/zakon-c-299-1920-sb-o-cetnictvu/zakon-c-299-1920-sb-o-cetnictvu>.

²⁸⁰GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo 1918-1929*. Praha, 2019. s. 21-24.

²⁸¹Zákon č. 28/1928 Sb. ze dne 31. ledna 1928, jímž se doplňují a mění zákony o četnictvu a o sborech strážě bezpečnosti. ASPI [online]. [cit. 2022-08-08]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4551/1/2>.

²⁸²SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3774-3. s. 92.

²⁸³MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. ISBN 80-902670-0-9. s. 52-53.

²⁸⁴Více viz – ERHART, Josef. *Rukověť četnictva*. Praha-Hodkovičky: nákladem mj. četn. Josefa Erharta, 1937. Bez ISBN.

²⁸⁵VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. Bez ISBN. s. 76.

až pět. Od roku 1928 byla zrušeno sídlo Opava a v rámci organizačních změn se užíval název např. Zemské četnické velitelství v Praze a pořadová čísla byla jedna až čtyři.²⁸⁶

Novým mezičlánkem v četnické hierarchii se stal úřad Exponovaného četnického štábního důstojníka. Důvodem byl vysoký stav četnictva a velký územní rozsah některých ZČV. Úřady byly zřízeny k 1. lednu 1921 výnosem Ministerstva vnitra Československé republiky ze dne 7. listopadu 1920. Celkem bylo zřízeno 13 úřadů – pět pro Čechy, tři pro Moravu a pět pro Slovensko. Ve Slezsku a Podkarpatské Rusi zřízeny nebyly. Úřady při ZČV pro Čechy měly úřady v Praze, Českých Budějovicích, Mladé Boleslavi, Plzni a Hradci Králové. K obvodu Exponovaného četnického štábního důstojníka v Hradci Králové náleželo šest velitelství četnických oddělení se sídly v Hradci Králové, Čáslavi, Chrudimi, Trutnově, Náchodě a Vysokém Mýtě.²⁸⁷ Obvody ZČV (případně obvody exponovaných důstojníků) se dělily na četnická oddělení, která zahrnovala území dvou a více politických okresů. Území četnického velitelství spravovalo několik okresních velitelství a další útvary.²⁸⁸

4.3 Útvary četnictva v Chrudimi

V Chrudimi se nacházelo několik útvarů československého četnictva – šest. Konkrétně ve městě působilo velitelství četnického oddělení (dále VČO), okresní četnické velitelství (dále OČV), od roku 1928 četnická pátrací stanice (dále ČPS), četnický pohotovostní oddíl (dále ČPO), od roku 1940 četnická silniční kontrolní stanice (dále ČSKS) a samozřejmě místní četnická stanice (dále ČS). Jednotlivým útvarům se budu věnovat dále v této práci.

Než přejdu k právům a povinnostem jednotlivých útvarů, musím zmínit, že četnictvo provázely i příjemnější okamžiky, např. trávení času mimo službu. Údajně je spojovala neoficiální četnická hymna.²⁸⁹ Autor hudby i textu je neznámý.²⁹⁰ Jak můžeme vidět z následujícího textu, služba byla pro četníka vždy na prvním místě.

²⁸⁶MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 54.

²⁸⁷Tamtéž, s. 55.

²⁸²Tamtéž, s. 56.

²⁸⁹SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. – vnitřní obálka knihy.

²⁹⁰Podle sdělení Mgr. Zdeňka Kopeckého tuto četnickou hymnu našel historik Dr. Michal Dlouhý v dobovém časopise Četnické humoresky II, sešit 3. s. 22. Časopis vyšel v březnu roku 1930. Jedná se o verzi po roce 1929, kdy došlo ke sloučení Moravy a Slezska do jednoho ZČV.

Pro inspiraci uvádím první dvě sloky písně.

My jsme ten národ veselých četníků
kdo má rád nás, ten vítán je nám vždy.

Ve dne i v noci, podle zákoníku,
v službu spějem, ať leje a hřmí.

Bratři drazí, dobrou shodu mějme,
paže k paži pomáháme všem.

Sláva nazdar si zapějme,
čest je nám být četníkem.

4.3.1 Velitelství četnického oddělení Chrudim

(Gendarmerieabteilungskommando²⁹¹ Chrudim)

Jednotlivá velitelská četnická oddělení byla číslována až do roku 1924, Chrudim měla číslo 12. Poté zůstal v označení pouze místní název.²⁹² VČO Chrudim v roce 1922 podléhaly Okresní četnická velitelství Chrudim, Pardubice a Chotěboř. OČV Chrudim mělo na starost 15 četnických stanic.²⁹³ V roce 1924 zůstal počet OČV stejný, počet ČS v případě Chrudimi se zvýšil na počet 49.²⁹⁴ V roce 1929 se uvažovalo o přemístění VČO z Chrudimě do Pardubic, ale návrh byl rozkazem ZČV v Praze ze dne 7. února 1929 zamítnut prostřednictvím úřadu Exponovaného štábního důstojníka v Hradci Králové.²⁹⁵ Důvodem zamítnutí bylo: „... ježto Chrudim jest sídlem krajského soudu a státního zastupitelství, takže velitel oddělení má možnost vykonávati bezprostřední dohled na bezpečnostní službu podřízených stanic jak stálým stykem s těmito úřady, tak i častým příchodem četníků k jmenovaným úřadům.“²⁹⁶ Ke dni 1. ledna 1928 byly u některých OČV zřízeny četnické pátrací stanice jako jejich součást, od 1. ledna 1933 fungovaly jako samostatné útvary.²⁹⁷ ČPS Chrudim byly nabídnuty uvolněné místnosti po zrušení Četnické účetní skupiny v Chrudimi

²⁹¹VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. s. 76.

²⁹²MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 55, 192.

²⁹³Tamtéž, s. 193.

²⁹⁴Tamtéž, s. 198.

²⁹⁵SOA Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 48, kart. č. 10. Přemístění velitelství četnického oddělení z Chrudimě do Pardubic. 7. února 1929.

²⁹⁶Tamtéž, Přemístění velitelství četnického oddělení z Chrudimě do Pardubic. 7. ledna 1929.

²⁹⁷MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 59-60.

v rámci úpravy obvodu účetních skupin v Čechách.²⁹⁸ Obvod ČPS Chrudim v roce 1935 tvořila OČV Chrudim, Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Lanškroun a Polička.²⁹⁹ VČO Chrudim v roce 1935 mělo v kompetenci OČV Chrudim, Humpolec, Chotěboř, Německý Brod a Poličku.³⁰⁰ V roce 1939 mu byly podřízeny OČV Chrudim, Chotěboř, Litomyšl, Polička a Vysoké Mýto. Celkem to bylo 61 ČS, na OČV Chrudim připadalo z tohoto počtu 15 ČS. Dále sem spadala ČPS, četnický pohotovostní oddíl a četnická silniční kontrolní stanice – ta ale ještě v říjnu 1939 nebyla zřízena, ale na ČS Chrudim pro ni byli zařazeni dva strážmistři.³⁰¹ Ve válečném roce 1940 VČO Chrudim podléhalo OČV Chrudim – sem patřilo 15 ČS, dále OČV Chotěboř, Litomyšl a Vysoké Mýto. Dále sem spadala ČPS Chrudim, ČPO Chrudim a ČSKS Chrudim.³⁰² V letech 1943 a 1944 spravovalo VČO Chrudim čtyři OČV, a to Chrudim, Litomyšl, Pardubice a Vysoké Mýto. V obou letech pod OČV Chrudim patřilo 23 ČS.³⁰³ Jak můžeme vidět z uvedeného přehledu, územní obvody podléhaly změnám. Největší zásah znamenalo přijetí zákona o organizaci politické správy v roce 1927,³⁰⁴ kterým se měnil a doplňoval tzv. župní zákon.

V čele oddělení stál správní četnický důstojník, kterého v nepřítomnosti zastupoval druhý důstojník. Dále byl oddělení přidělen kancelářský pomocník. Velitel četnického oddělení byl nadřízen okresním četnickým velitelům a velitelům stanic ve svém obvodě. Mezi povinnosti velitele patřilo vykonávat vojenský dohled a udržovat kázeň, vojensky vzdělávat a cvičit podřízené velitele stanic a četníky. Prováděl také neohlášené a ohlášené kontroly podřízených stanic. Dále navazoval a udržoval styk s politickými a soudními úřady.³⁰⁵

Následující tabulka přináší alespoň malý přehled osob ve vedení VČO Chrudim. Jako podklad posloužily údaje z kalendářů četnictva v letech 1939-1941. Kalendář v roce 1939 vydán nebyl, obsahoval by údaje za rok 1938. Měla v něm být uvedena jména všech četníků, kteří padli v pohraničí v roce 1938. To již v době jeho plánovaného vydání v roce 1939 nebylo možné. Kalendář vydaný v příslušném roce tedy vždy obsahuje stav četnictva

²⁹⁸SOA Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 47, kart. č. 8. Úprava obvodu účetních skupin v Čechách. 11. června 1928.

²⁹⁹MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 205.

³⁰⁰*Kalendář československého četnictva: 1936*. Praha, 1936. Bez ISBN. s. 185-187. Vydávané kalendáře vždy obsahují údaje předchozího roku – většinou k datu 31. říjen.

³⁰¹MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 202.

³⁰²Tamtéž, s. 211.

³⁰³Tamtéž, s. 213.

³⁰⁴Zákon č. 125/1927 Sb. ze dne 14. července 1927 o organizaci politické správy. ASPI [online]. [cit. 2022-08-08]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/4458/1/2>.

³⁰⁵MACEK, Pavel a Lubomír UHLÍŘ. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 55-56.

roku předchozího. Platí, že údaje za rok 1939 jsou v kalendáři vydaném v roce 1940,³⁰⁶ za rok 1940 v kalendáři vydaném v roce 1941,³⁰⁷ údaje za rok 1941 jsou v kalendáři z roku 1942.³⁰⁸ Kalendář, který měl být vydán v roce 1943 – tedy s údaji za rok 1942 chybí. Vydán byl až kalendář četnictva v roce 1944, kde je v úvodu na straně tři poznamenáno, že je vydán po jednoroční přestávce. Kalendáře četnictva Protektorátu Čechy a Morava z let 1944 a 1945 – tedy s údaji za roky 1943 a 1944 už obsahují odlišné údaje oproti výše uvedeným kalendářům z období prvních let druhé světové války. Kalendář za poslední rok války nemohl být vydán, protože by vyšel v roce 1946, ale četnictvo bylo ještě v létě 1945 zrušeno a přeměněno na Sbor národní bezpečnosti.

Tab. 1: Personální obsazenost VČO Chrudim v letech 1939-1941³⁰⁹

Rok	Velitel	II. důstojník	Kancelářský pomocník	Přidělen na výpomoc
1939	Snížek Ladislav, mjr.	-	Volf II. Josef, strážm.	Schönbach Karel, strážm.
1940	Düras Antonín, mjr.	Havlíček I František, kpt.	Volf II. Josef, strážm.	Schönbach Karel, strážm.
1941	Cásek Karel, škpt.	-	Volf II. Josef, strážm.	-

Ladislav Snížek přišel do Chrudimě 1. srpna 1939 z Brna, Antonín Düras přišel na jeho místo 1. srpna 1940 z Náchoda a vystřídal ho Karel Cásek 1. září 1941. Ten přišel do Chrudimě z Kutné Hory a 1. května roku 1943 odešel do Prahy.³¹⁰

Jedním z prvních úkolů VČO po okupaci v březnu 1939 a na začátku druhé světové války byl dohled nad likvidací mobilizačních spisů. Ty přímo na VČO Chrudim posílaly jednotlivé ČS (61) a jednotlivá OČV (5) patřící pod VČO Chrudim. ČS Chrudim hlásila dne 21. října 1939: „*Hlásím, že na zdejší četnické stanici se nenacházejí více žádné mobilizační spisy a předpisy a byly tyto všechny dne 17. března 1939 spáleny.*“³¹¹ Také OČV Chrudim nahlásilo na VČO Chrudim, že zlikvidovalo příslušné mobilizační spisy: „*Hlásím, že u zdejšího okresního četnického velitelství byly všechny mobilizační spisy a předpisy, jakož i pomůcky dne 15. března 1939 spáleny. Četnické stanice, které ještě takové spisy a předpisy*

³⁰⁶Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940. Praha, 1940. Bez ISBN. s. 180.

³⁰⁷Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941. Praha, 1941. Bez ISBN. s. 218.

³⁰⁸Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1942. Praha, 1942. Bez ISBN. s. 214.

³⁰⁹Zdroj: Kalendáře četnictva Protektorátu Čechy a Morava. Praha, 1940. s. 180. Praha, 1941. s. 218. Praha, 1942. s. 214.

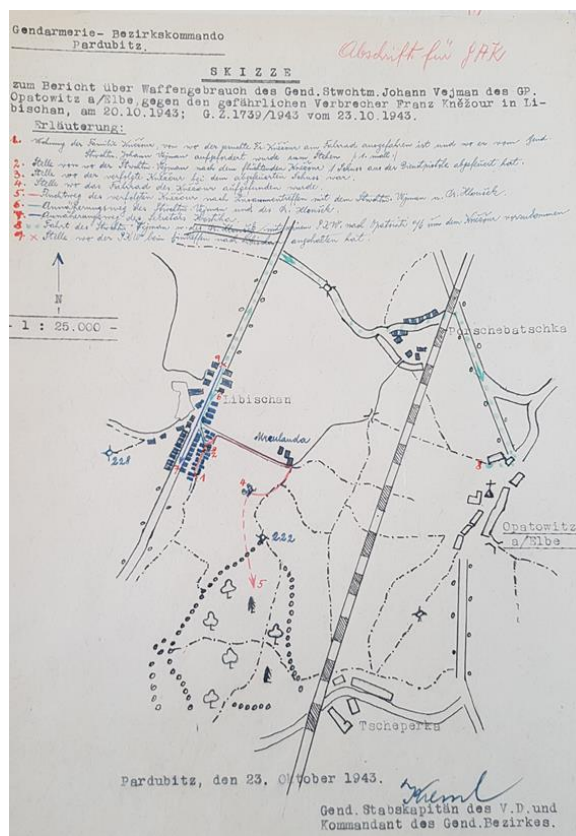
³¹⁰Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177. Zařadovací listina VČO Chrudim 1918-1945. 1. srpna 1939, 1. srpna 1940, 1. září 1941.

³¹¹SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 13, kart. č. 1. Mobilizační spisy u četnických útvarů 1939. 21. října 1939.

mají na stanici, předloží tyto se seznamem přímo velitelství četnického oddělení.³¹² Mobilizační spisy, které se nacházely přímo na VČO Chrudim, zabavila dne 24. dubna 1939 Schutzpolizei.³¹³

V následující části představím další úkoly, které VČO Chrudim plnilo. Zde se jedná o různá hlášení událostí a protokoly. Dochovaly se převážně události z roku 1944. I když se tyto události netýkaly přímo města Chrudim, VČO Chrudim mělo v té době pod sebou čtyři OČV – Chrudim, Litomyšl, Pardubice a Vysoké Mýto – tedy velký okruh působnosti. V pramenech se ale dochovala jedna událost z roku 1943.

Okresní četnické velitelství Pardubice hlásilo na VČO Chrudim použití zbraně proti zločinci. Dne 21. října 1943 četnický štábní strážmistr Johann Vejmann z Četnické stanice Opatowitz nad Labem použil zbraň proti hledanému zločinci Františku Kněžourovi z Libišan.

Obr. 18: Použití zbraně četníkem – štábní strážmistr Johann Vejmann

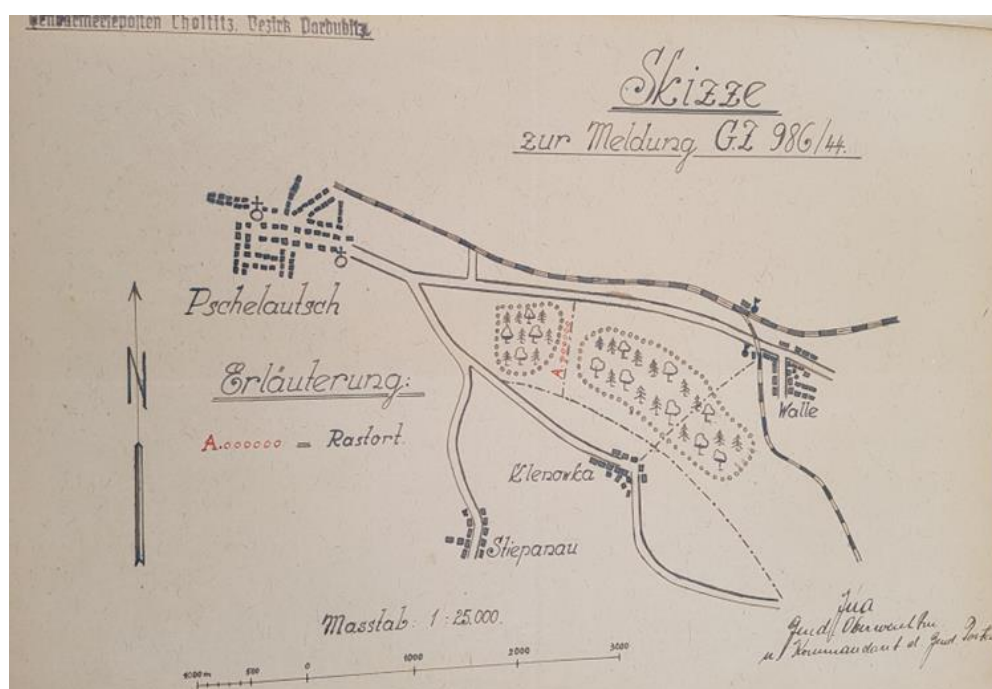
Zdroj: SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Waffengebrauch im Fahndungsdienste gegen gefährlichen Verbrecher Franz Kněžour aus Libišan

³¹²SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 13, kart. č. 1. Mobilizační spisy u četnických útvarů 1939. 21. října 1939.

³¹³Tamtéž, Mobilizační spisy u četnických útvarů 1939. 24. dubna 1939.

František Kněžour se narodil roku 1913 v Libišanech, okres Pardubice a bydlel tamtéž. Pracoval jako nákupčí dobytka. Svého zaměstnání využil a dopustil se skrytého obchodování s hospodářskými zvířaty. Protože odvedl velké množství dobytka, dopustil se trestného činu a porušil nařízení o válečném hospodaření. Případ byl tak závažný, že na ČS Opatovice nad Labem přijel osobně i Dr. Hloušek z Ministerstva lesnictví a zemědělství. Četnický strážmistr Johann Vejmann použitou zbraní zasáhl sedlo kola, když František Kněžour ujížděl před zatčením.³¹⁴

Několik dochovaných oznámení se týkalo hledání uprchlých zajatců. První případ řešila místní Četnická stanice Býšť na Pardubicku, která spadala pod OČV Pardubice, kam se dne 26. června 1944 dostavil ve večerních hodinách sedlák František Málek.

Obr. 19: Nákres situace včetně vyznačení směru útěku

Zdroj: SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 7, kart. č. 1. Záznamy o uprchlých zajatcích 1944. Skizze zur Meldung G.Z 986/44

Nahlásil, že u své části lesa viděl dva neznámé muže a popsal je. Popis byl docela podrobný – první muž okolo 30 let, 175 cm vysoký, silná postava, černé vlasy, bílé brýle, žlutozelená blůza se žlutými značkami „SU“, dlouhé kalhoty, bez pokrývky hlavy. Druhého muže také popsal podrobně – okolo 30 let, 175 cm vysoký, silná postava, blond vlasy, modrozelená blůza, dlouhé kalhoty a bez pokrývky hlavy. Málek uvedl, že se ho oba muži zeptali česky a německy, zda on mluví německy nebo rusky a kdy bude konec války. Bylo

³¹⁴SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Waffengebrauch im Fahndungsdienste gegen gefährlichen Verbrecher Franz Kněžour aus Libischan. 23. října 1943.

vyhodnoceno, že půjde o dva ruské válečné zajatce. Směr útěku neznámý. Bylo vyhlášeno pátrání a informace následující den 27. června 1944 dostalo na vědomí gestapo, německá a česká kriminální policie, německé Četnické velitelství v Pardubicích a samozřejmě předáno na VČO Chrudim.³¹⁵ Zajatci byli pravděpodobně dopadeni a odvezeni do Prahy, protože následující zprávy se týkaly dalšího šetření. V pramenech ale konkrétní zprávy o dopadení chybí. Nejprve hlásila Četnická stanice Přelouč na OČV Pardubice, že dne 27. června 1944 v 15 hodin byl jeden ruský zajatec zastřelen a druhý zraněn do ruky. Zraněný muž utekl směrem na Valy. Informace dostalo na vědomí gestapo, německé četnictvo a německá Kriminální policie v Pardubicích a VČO Chrudim.³¹⁶ Podrobnější vysvětlení poskytlo až hlášení OČV Pardubice pro VČO Chrudim – ruské válečné zajatce měl z Prahy do obce Valy doprovodit kriminální asistent Rudolf Kukla z gestapa Praha za účelem rekonstrukce únikové cesty v oblasti. Oba zajatci se pokusili o útěk. Jeden zajatec byl zastřelen a druhý byl poraněn do levé ruky kulkou kriminálního asistenta Kukly. Zajatec měl uprchnout v lese u Klenovky. VČO Chrudim bylo také informováno o poskytnutí většího počtu četníků na dopadení. Již bylo zjištěno, že uprchlý ruský válečný zajatec byl Dnjestr Udod, narozený 15. září roku 1913. Pátrání proběhlo v lesích a polích v okolí obce Valy, Klenovka a Veselí za pomoci asi 70 místních obyvatel, lesních dělníků a policejního psa bez úspěchu.³¹⁷

V souvislosti s výše uvedeným případem souvisí další hlášení, které se týká pokousání četníka služebním psem. Při pátrání po uprchlém zajatci – Dnjestr Udod – byl kromě většího počtu četníků nasazen i služební pes Senta s psovodem Petrtilllem z Četnické stanice Přelouč. Při odpočinku na polní cestě pes z nadměrného vyčerpání špatně vyhodnotil pohyb četnického strážmistra Wenzela Kříže a popadl ho za pravou paži. Způsobil mu asi tři centimetry velkou ránu, která byla ošetřena lékařem. Poškozený sice uvedl psovoda jako příčinu nehody, ale psovod Petrtill popsal služebního psa jako bezproblémového, který nikdy nikoho nepokousal. Za špatné vyhodnocení situace psem v horkém počasí a náročném terénu nebyl ani pes ani psovod potrestán. Po krátkém odpočinku pokračovali ve vyšetřování. Písemné vyrozumění o této situaci obdrželo VČO Chrudim dne 6. července 1944.³¹⁸

Jiné hlášení dostalo na vědomí VČO Chrudim dne 30. června 1944. Bylo v něm oznámeno, že dne 29. června 1944 byli v 16 hodin v lese u Širokého Dolu v okrese Svitavy zatčeni hlídkou četnické stanice v Poličce dva ruští váleční zajatci. První z nich byl Iwan

³¹⁵SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 7, kart. č. 1. Záznamy o uprchlých zajatcích 1944. Ereignismeldung, 27. června 1944.

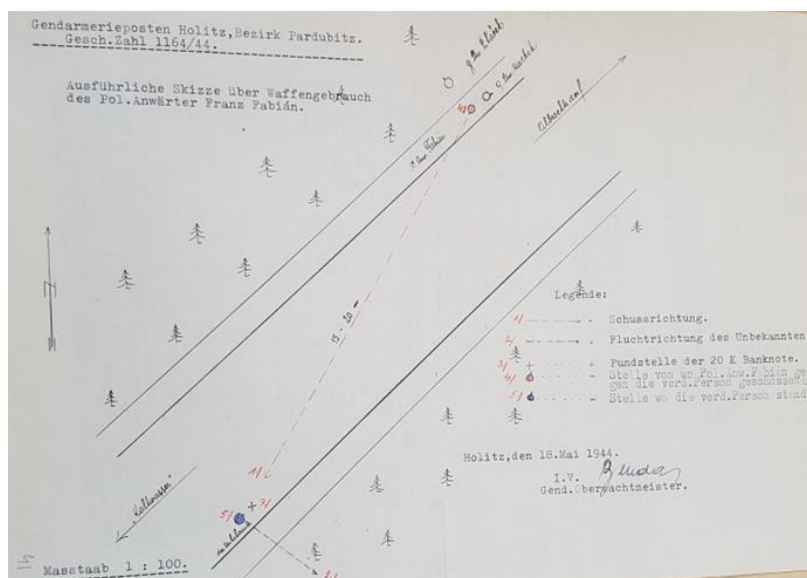
³¹⁶Tamtéž, Záznamy o uprchlých zajatcích 1944. Ereignismeldung des GP. Pachelautsch, 28. června 1944.

³¹⁷Tamtéž, Besonderer Einsatz der Gendarmerie; Fahndung nach dem entflohenen russischen Kriegsgefangenen Udod Dnjestr, 29. června 1944.

³¹⁸Tamtéž, Kříž I. Wenzel Gend. Wachtm., vom Diensthunde „Senta“ gebissen, 6. července 1944.

Alexandow, narozený 19. března 1919 v Gorki a druhý byl Wasil Filimonow, narozený 7. března 1919 v Resenu. Oba byli naposledy přiděleni k Nebelkompanii č. 78. Muži utekli 5. června 1944. Po zatčení si muže odvezlo gestapo z Pardubic.³¹⁹

Další zajímavá hlášení se týkají použití zbraně četníkem. VČO Chrudim poslalo na Zemské četnické velitelství v Praze 22. května 1944 hlášení, které přijalo z četnické stanice Holice telefonicky dne 18. května 1944.

Obr. 20: Podrobný nákres použití zbraně

Zdroj: SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Ausführliche Skizze über Waffengebrauch des Pol.Anwärter Franz Fabián

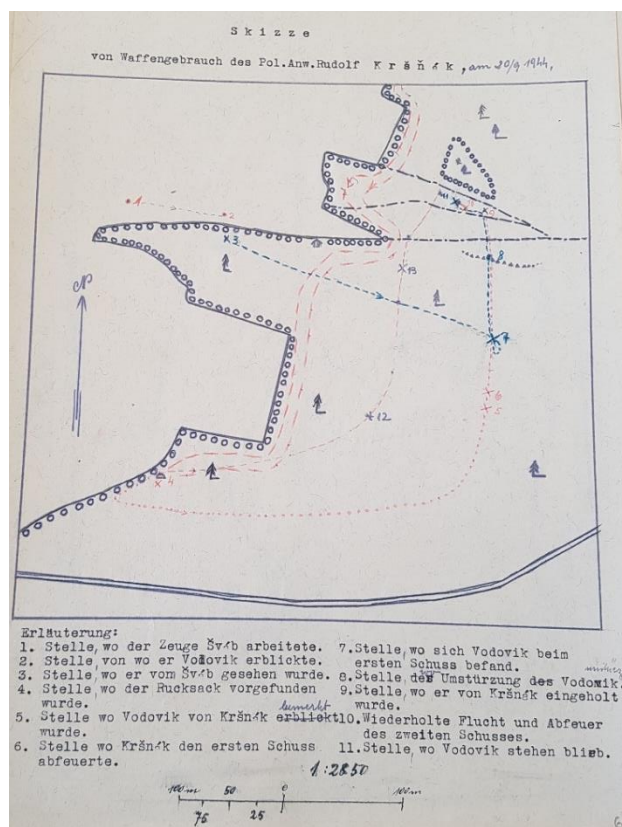
Policejní praktikant František Fabián použil svoji služební zbraň při pátrání po parašutistech proti neznámé osobě, které bylo neúspěšné. Předchozí den měl František Fabián pohotovostní službu na Četnické stanici v Holicích. Toho dne kolem půl osmé večer mu neznámý muž telefonicky oznámil, že téhož dne o půlnoci se mají sejít čtyři parašutisté na křižovatce u myslivny ve Studené Vodě. František Fabián ihned informoval svého zástupce na Četnické stanici v Holicích strážmistra Antonína Bendu. Ten vše nahlásil příslušným úřadům. Okamžitě byla přijata opatření za účelem přípravy na akci k zachycení čtyř parašutistů.³²⁰

Dochovalo se ještě jedno hlášení o použití zbraně policejním praktikantem. Dne 20. září 1944 kolem 18. hodiny procházel lesem u rolníka Josefa Štyndla z Pazuchy č. 12, okres

³¹⁹SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 7, kart. č. 1. Fonogramm GBK.Leitomischl am 29. 6. 1944 um 19:30 Uhr.

³²⁰Tamtéž, Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Fabián Franz Pol.Anwärter – Waffengebrauch, 18. května 1944.

Litomyšl neznámý muž. Když se před ním objevili dva uniformovaní muži, začal utíkat a na příkaz zastavit nereagoval. Četnickou hlídku tvořili vrchní strážmistr Alois Moravec a strážmistr Rudolf Kršňák. Právě policejní praktikant Rudolf Kršňák použil zbraň a na nereagujícího muže dvakrát vystřelil. Druhým výstřelem byl muž zasažen do malíčku levé nohy a chycen. Zatčeným válečným zajatcem byl Wladimír Udowik, narozený 27. července 1916 na Kubáni v Rusku (blíže nespecifikováno). Od roku 1939 sloužil u pluku dělostřelectva a v roce 1941 se stal válečným zajatcem. Událost prošetřovalo Zemské četnické velitelství v Praze a informovalo VČO Chrudim 28. září 1944.³²¹

Obr. 21: Podrobný nákres použití zbraně

Zdroj: SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Skizze von Waffengebrauch des Pol.Anw. Rudolf Kršňák, am 20/9 1944

Další hlášení, která se týkala přímo Chrudimi, jsou o bombardování. Dne 24. srpna 1944 ve 12 hodin 15 minut silné nepřátelské formace bombardovaly v Pardubicích Fantovy závody.³²² Při této akci byl těžkou bombou také zasažen cukrovar v Chrudimi. Byla zničena hlavní budova, někteří lidé byli zraněni a pohřbeni pod troskami. Na Chrudim jižně

³²¹SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Kršňák Rudolf, Pol.Anw. – Waffengebrauch, 28. září 1944.

³²²David Fanto – rakousko-uherský podnikatel a průmyslník židovského původu založil roku 1889 chemičku v Pardubicích – pozdější PARAMO.

od hlavního hřbitova ještě shodila nepřátelská letadla osm menších pum, které způsobily poměrně malé škody. Menší pumy také dopadly na železniční trať Chrudim – Pardubice nedaleko Medlešic.³²³

S výše uvedenými informacemi souviselo další oznámení, které se týkalo poskytnutí pomoci do Pardubic a okolí v souvislosti se škodami po náletech 24. srpna 1944. Jednalo se o uzavírky a hlídky na všech místech škod po náletech. Uvedení muži museli zastoupit pořádkovou policii, protože ta musela především regulovat pomocné práce. Podle zprávy konkrétně VČO Chrudim poskytlo tři důstojníky a 57 mužů. Četníky také poskytl Jičín a Hradec Králové.³²⁴

K dalšímu bombardování v Pardubicích došlo 28. prosince 1944 po poledni. Nálety trvaly asi hodinu a půl. Během nich byly opět zasaženy Fantovy závody, asi čtyři soukromé domy, železniční trať, pivovar a také Semtín. V téže době došlo také v Chrudimi k ostřelování letiště nepřátelskými palubními zbraněmi ze dvou stíhacích letounů P-51 Mustang. Při této akci byla zapálena tři ze šesti obřích letadel Messerschmitt Me-323 Gigant, která volně stála na letišti.³²⁵

V pramenech také najdeme služební hlášení, které se týkalo četnického strážmistra Otto Fišera, který se 7. dubna 1945 vrátil z eskorty do Terezína a měl být poslán na své pravidelné stanoviště v Českých Heřmanicích. VČO Chrudim tuto událost projednávalo se Zemským četnickým velitelstvím v Praze kvůli návrhu, aby Otto Fišer nastoupil na Četnickou stanici Srch na Pardubicku. Oblast, kterou spravovala Četnická stanice v Českých Heřmanicích patřila k ohrožené oblasti, proto ZČV Praha potvrdilo nástup Otto Fišera na jeho pravidelné stanoviště.³²⁶

Všechny výše popsané případy dokazují, že VČO Chrudim jako nejvyšší útvar četnictva v Chrudimi muselo být vždy o všem informováno.

³²³SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 6, kart. č. 1. Hlášení o bombardování, škodách po náletech na Pardubice 1944. Ereignismeldung den GLK Prag, 24. srpna 1944.

³²⁴Tamtéž, Hlášení o bombardování, škodách po náletech na Pardubice 1944. Pardubitz – Meldung über Einsatz, 25. srpna 1944.

³²⁵Tamtéž, Luftangriff auf Pardubitz, 28. prosince 1944.

³²⁶Tamtéž, Inv. č. 5, kart. č. 1. Služební hlášení událostí 1941-1945. Fišer Otto /9323/ Aufhebung der Abordnung, 12. dubna 1945.

4.3.2 Okresní četnické velitelství Chrudim

(Gendarmeriebezirkskommando³²⁷ Chrudim)

Okresní četnická velitelství byla zřizována většinou v sídlech okresních politických úřadů. V čele úřadu stál výkonný četnický důstojník, který byl vojenským představeným všech četnických stanic v okrese. Řídil a kontroloval veškerou jimi konanou službu. Spolupracoval s příslušným okresním hejtmanem při řešení bezpečnostní situace. jeho hlavním úkolem bylo předávání příkazů okresního politického úřadu na četnické stanice. Také kontroloval služební i mimoslužební chování četníků a velitelů stanic.³²⁸

Následující tabulka přináší také malý přehled osob ve vedení OČV. Jak bylo uvedeno výše, opět se jedná o údaje z kalendářů četnictva.

Tab. 2: Personální obsazenost OČV Chrudim v letech 1939-1941³²⁹

Rok	Velitel	II. důstojník
1939	Mrázek Vojtěch, npor. výk	Veselý Ferdinand, por. výk.
1940	Mrázek Vojtěch, npor. výk.	-
1941	Mrázek Vojtěch, npor. výk.	-

Velitel OČV Chrudim npor. výk. Vojtěch Mrázek přišel podle zařadovací listiny do Chrudimě dne 15. prosince 1938 z Karlových Varů.³³⁰

Různá hlášení a příkazy se také týkaly OČV Chrudim. Jedním z prvních úkolů, které muselo OČV Chrudim řešit po okupaci, bylo rozšiřování ilegálních letáků. Dne 22. července 1939 musel okresní četnický velitel rozeslat výzvu všem četnickým stanicím v okrese. Obdržel informaci, že se v Praze objevil ilegální leták „Lide český, vzpamatuj se!“ a nastala obava, že bude tento leták rozšiřován dále. Všechny četnické stanice musely podat zprávy zpět na OČV Chrudim.³³¹

Jak již bylo zmíněno výše, nadřízeným útvarem OČV Chrudim bylo Velitelství četnického oddělení Chrudim. Dne 30. července 1939 obdrželo zprávu od okresního

³²⁷VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. s. 76.

³²⁸MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 57.

³²⁹Zdroj: *Kalendáře četnictva Protektorátu Čechy a Morava*. Praha, 1940. s. 180. Praha, 1941. s. 218. Praha, 1942. s. 214.

³³⁰NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177. Zařadovací listina OČV Chrudim 1918-1945. 15. prosince 1938.

³³¹SOKA Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim 1939-1940. Inv. č. 1457. Ilegální leták „Lide český, vzpamatuj se!“ 22. července 1939.

četnického velitele, že v noci přímo v Chrudimi několik neznámých mužů rozšiřovalo tiskopis s názvem „Obrana národa“. Šetřením bylo zjištěno, že jeden z šířitelů byl betonářský dělník Václav Kondras, narozený roku 1893 v Nové Pace, ale bydlel v Chrudimi. Příslušné oznámení bylo učiněno i Okresnímu úřadu v Chrudimi a Zemskému četnickému velitelství v Praze.³³²

Zprávy o rozšiřování ilegálních letáků OČV Chrudim také dostávalo z jiných okresních četnických velitelství. V srpnu 1939 přišlo takové hlášení z Poličky – leták o hospodářském vyjednávání Němců v Moskvě. OČV Chrudim opět muselo informovat všechny četnické stanice v okrese a požadovat zpětnou vazbu s ujištěním, že letáky nebudou dále rozšiřovány.³³³

OČV Chrudim muselo pravidelně podávat zprávy o poměrech v okrese Chrudim. Hned po vypuknutí války oznamovalo Okresnímu úřadu v Chrudimi, že je situace v obvodě okresu Chrudim dobrá a nejsou rozšiřovány žádné poplašné zprávy. Zde se můžeme domnívat, že taková zpráva byla idealizována, protože po vypuknutí druhé světové války u občanů zavládl strach. Také v předchozím hlášení vidíme, že lidé nebyli v klidu a snažili se proti okupaci bojovat. Určitě pravdivější byly následující zprávy v hlášení, které se týkaly žnových prací, které skončily včas. Nahlášeno bylo také slabší zásobování máslem a vejci. Ještě v srpnu roku 1939 byl rozpuštěn spolek Střelecká národní garda³³⁴ a Svaz Legionářů.³³⁵ Údajně bylo vše bez odezvy občanů. V závěru zprávy byla vyslovena obava, že v nadcházejících zimních měsících bude nedostatek potravin.³³⁶

V dochovaných pramenech se další hlášení týká až roku 1942, kdy Okresní úřad v Chrudimi informoval okresního četnického velitele o pokynech k provádění civilního výjimečného stavu. Pokyny vydal Oberlandrat v Pardubicích. Omezení se týkala pohřbů – měly být jednoduché, bez průvodu a bez hudby. Zakázány byly sportovní tréninky. Hasiči směli vykonávat jen činnost spojenou s výkonem služby. Zábavní podniky byly sice částečně povoleny, ale Oberlandrat v Pardubicích si nepřál žádná konání zábavních podniků a atrakcí.

³³²SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 9, kart. č. 1. Šetření výskytu protistátních ilegálních letáků 1939-1941. Obrana národa, tiskopis, rozšiřování v Chrudimi. 30. července 1939.

³³³Tamtéž, Letáky ilegální – nedovolené rozšiřování. 16. srpna 1939.

³³⁴Od roku 1930 vznikaly Národní gardy – měly zapůjčeny od Ministerstva národní obrany starší zbraně a v případě potřeby měly plnit pomocné úlohy. Od roku 1938 byly spolu s dalšími spolky spojeny do Svazu národních střeleckých gard ČSR. Po začátku okupace byla činnost těchto spolků ukončena.

³³⁵Československá obec legionářská byla založena na ustavujícím sjezdu ČsOL v Praze dne 22. května 1921 legionáři všech bojišť první světové války. Po vojenskou okupaci českých zemí Němci byla ČsOL na jaře roku 1939 rozpuštěna.

³³⁶SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4004, kart. č. 42. Situační zprávy o poměrech v okrese Chrudim. 2. září 1939.

Zakázán byl také průvod Božího Těla.³³⁷ Omezení měla být bezprostředně poskytnuta všem četnickým stanicím, starostům obcí a farním úřadům.³³⁸

V dalším případě naopak informoval velitel Mrázek Okresní úřad v Chrudimi, že dne 15. srpna 1942 jela učitelka Vlasta Boňatovská, která bydlela v Chrudimi, na kole domů a u hostince Kometa blízko města při pádu z kola narazila hlavou do stromu. Utrpěla frakturu lebky a po převozu do nemocnice zemřela.³³⁹

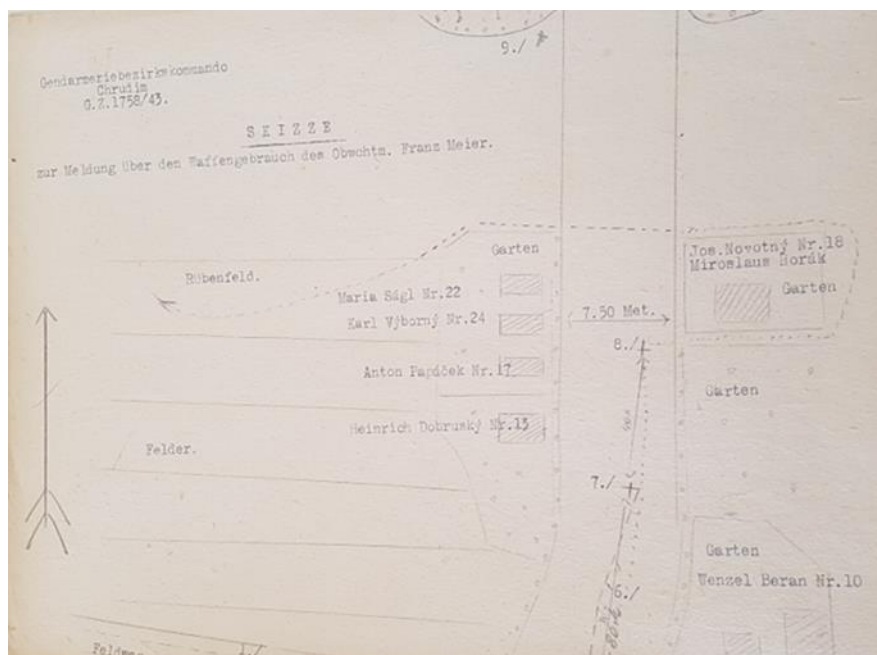
Okresní četnický velitel byl představeným všech četnických stanic v okrese. Musel tedy obdržet i zprávu o použití zbraně četníkem na Četnické stanici v Heřmanově městci. Dne 3. srpna 1943 v 11.20 hodin večer velitel ČS Heřmanův Městec František Meier při služební hlídce k zamezení ilegální sklizně obilí v obci Kostelec u Heřmanova Městce – část Tasovice použil střelnou zbraň proti ruskému válečnému zajatci, aniž by ho zasáhl. Vrchní strážmistr Meier napsal do hlášení, že se vracel z obchůzky po polní cestě a potkal chalupníka Antona Papáčka, který zajišťoval pomocnou požární hlídku. Po krátkém rozhovoru Meier pokračoval v cestě a všiml si ve tmě, že z protější strany silnice přišel neznámý muž. Meier ho oslovil a zeptal se na jméno. Neznámý muž však neragoval a začal se vzdalovat rychlou chůzí. Vrchní strážmistr Meier vyhodnotil, že se jedná o cizího člověka a opakovaně ho jménem zákona vyzval k zastavení. Neznámý pouze vykřikl „Idu dom“ a dal se na útěk. Měl velký náskok, tak se vrchní strážmistr Meier rozhodl vystřelit ze své služební pistole, aniž by ho zasáhl. Podle promluvy neznámého bylo jednoznačně vyhodnoceno, že se jedná o ruského válečného zajatce. Za účelem pátrání po neznámém muži byla informována sousední stanoviště Nasavrky, Chrudim a Seč.³⁴⁰

³³⁷Slavnost Těla a Krve Páně – lidově Boží Tělo – je jeden z důležitých pohyblivých svátků římskokatolické církve. Slaví se vždy ve čtvrtek po svátku Nejsvětější Trojice a jeho pohyblivost souvisí s termínem hlavních křesťanských svátků Velikonoc.

³³⁸SOA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4486, kart. č. 51. Provádění civilního výjimečného stavu, pokyny. 3. června 1942.

³³⁹Tamtéž, Inv. č. 4500, kart. č. 51. Lehrerin Vlasta Boňatovská – Unfall. 16. srpna 1942.

³⁴⁰SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Meier Franz Oberwachtm. Waffengebrauch. 5. srpna 1943.

Obr. 22: Podrobný nákres použití zbraně – František Meier

Zdroj: SOA Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Záznamy o použití zbraně četníkem 1939-1944. Meier Franz Oberwachtm. Waffengebrauch

Problematickou oblastí, která spadala pod působnost OČV Chrudim, byla obec Vortová u Hlinska v Čechách. Obec spravovala Četnická stanice Chlum. V okolí Vortové se nacházela bohatě zalesněná krajina. První výskyt partyzánů byl zaznamenán 6. listopadu 1944, kdy skupina myslivců na honu narazila na partyzánskou skupinu právě v katastru obce Vortová. Partyzáni třikrát vystřelili a utekli. Stříleli i komisař Fritsch z pardubického gestapa, lesmistr Aberle z Hradce Králové a vrchní lesmistr Wolitzer z Pardubic. Padlo asi 30 výstřelů a podle komisaře Fritsche byl jeden partyzán zasažen. Z myslivců nebyl nikdo zraněn. K případu na pomoc s pátráním byly povolány také dvě roty příslušníků wehrmachtu. Zároveň bylo zahájeno vyšetřování četnictvem.³⁴¹ Z uvedeného případu vyplývá, že komisař Fritsch, lesmistr Aberle a lesmistr Wolitzer byli nadšení myslivci, proto v uvedenou dobu pobývali v lese na honu.

Krátce po této události – dne 9. listopadu 1944 ve 20 hodin přišlo pět neznámých mužů, kteří se vydávali za partyzány k dělníkovi Josefu Klapkovi do Vortové č. 74 a chtěli ho okrást. Dále požadovali informace o některých zemědělci, ale jména nejsou známa. Mluvili česky a řekli, že přijdou následující den večer. Situaci zaznamenala četnická stanice

³⁴¹SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Žádost o zřízení provizorní četnické stanice ve Vortové 1944-1945. Anstos an die Partisanen. 6. listopadu 1944.

Chlum a informovala gestapo v Pardubicích. Prozatím okolní četnické stanice poskytl asi 15 četníků na hlídky do Vortové.³⁴²

Na základě výše uvedených skutečností byl vydán rozkaz Okresním úřadem v Chrudimi, podle kterého OČV Chrudim rozhodlo o přidělení posil na ČS Chlum z důvodu uklidnění obyvatel obce Vortová. Na dobu asi jednoho týdne byli do ČS Chlum přiděleni rotmistr Josef Horák z ČS Hlinsko a rotmistr František Skřivánek z ČS Chotěboř.³⁴³

Situace v obci Vortová byla vyhodnocena jako vážná. Obec se nachází na českomoravském pomezí v rozsáhlých lesích v oblasti obce Chlum, okres Chrudim. Síla ČS Chlum byla v té době asi jeden až dva muži, což nestačilo na stálý dohled nad ohroženou oblastí. Cesta mezi Chludem a Vortovou byla dostupná pouze pěšky. Po zhodnocení celé situace z rozkazu OČV Chrudim byla zřízena přímo ve Vortové provizorní četnická stanice.³⁴⁴

Narižené dočasné posílení ČS Chlum bylo rozkazem VČO Chrudim ke dni 7. dubna 1945 rozpuštěno a vyslaní četníci byli odesláni na svá stálá stanoviště. Dne 10. dubna 1944 zprávu obdrželo i OČV Chrudim.³⁴⁵

4.3.3 Četnická pátrací stanice Chrudim

(Gendarmeriefahndungsposten³⁴⁶ Chrudim)

U některých OČV byly zřízeny ke dni 1. ledna 1928 četnické pátrací stanice. U ČPS Chrudim obvod tvořila OČV Chrudim, Pardubice, Vysoké Mýto, Litomyšl, Lanškroun a Polička.³⁴⁷ Základní stav pátracích stanic původně tvořil jeden vrchní strážmistr jako vedoucí, jeden strážmistr jako pomocná síla, jeden strážmistr jako řidič motorového kola. ZČV v případě potřeby dočasně nebo trvale zvyšovalo početní stav pátrací stanice. Stanice byly vybaveny motocyklem s přívěsným vozíkem a později osobním automobilem. Od 1. ledna 1933 fungovaly ČPS jako samostatné útvary. V čele byl velitel v hodnosti vrchního strážmistra, praporčík ve funkci jeho zástupce, dva štábní strážmistři jako pomocné

³⁴²SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 10, kart. č. 1. Ereignismeldung. 10. listopadu 1944.

³⁴³Tamtéž, Verstärkung des GP. Chlum. 11. listopadu 1944.

³⁴⁴Tamtéž, Inv. č. 12, kart. č. 1. Antrag für Errichtung der provisorischen Gend.-Posten in Wortowa. 22. listopadu 1944.

³⁴⁵Tamtéž, Chlum, Gend.-Posten – vorübergehende Verstärkung – Auflösung. 10. dubna 1945.

³⁴⁶VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. s. 76.

³⁴⁷MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 205.

síly, služební psovod a dva kancelářští pomocníci.³⁴⁸ Z přehledu Zemského četnického velitelství Praha ohledně početního stavu ČPS ze dne 28. října 1938 můžeme zjistit, že došlo k navýšení počtu osob na ČPS Chrudim – jeden velitel, jeden zástupce velitele, tři pomocné síly, dva kancelářští pomocníci, jeden vůdce psa, čtyři řidiči motorových vozidel, celkem tedy 12 osob. Na ČPS Chrudim patřila tři motorová vozidla.³⁴⁹

Obr. 23: Štábní strážmistr Karel Kajzrlík – v roce 1940 se přestěhoval s rodinou do Chrudimě a nastoupil u ČPS jako kancelářský pomocník

Zdroj: Československá obec legionářská, z.s. [online]. [cit. 2023-03-01]. Dostupné z: <http://legie100.com/krev-legionare/42130/>

Velitelem ČPS Chrudim byl v letech 1939-1940 Josef Jenší, vrchní strážmistr.³⁵⁰ Ten přišel do Chrudimě z Litoměřic dne 5. listopadu 1938.³⁵¹ Už od 1. prosince 1938 bylo nařízeno dalším výnosem ZČV Praha, které dostalo pokyn od ministerstva vnitra, aby došlo ke snížení početního stavu na ČPS. V Chrudimi mělo zůstat 11 osob a z toho 3 řidiči motorových vozidel.³⁵² Po vypuknutí druhé světové války vydalo ZČV Praha dne 27. září 1939 rozkaz k doplnění početního stavu ČPS Chrudim. Velitel VČO Chrudim navrhl dva četníky z místní četnické stanice a žádal o souhlas Okresní úřad Chrudim. Navržen byl strážmistr Jaroslav Kotáb a strážmistr Karel Kadlec.³⁵³ Okresní úřad Chrudim souhlas udělil

³⁴⁸MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 59-60.

³⁴⁹NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 812, kart. č. 914. Přehled početního stavu četnických pátracích stanic. 28. října 1938. 1938.

³⁵⁰*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940, 1941*. Praha, 1940. s. 180. Praha, 1941. s. 218.

³⁵¹NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177 Zařadovací listina ČPS Chrudim 1918-1945. 5. listopadu 1938.

³⁵²Tamtéž, Inv. č. 812, kart. č. 914. Úprava početních stavů četnických pátracích stanic. 24. listopadu 1938.

³⁵³SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4064, kart. č. 43. Návrh na přemístění na četnickou pátrací stanici Chrudim. 9. října 1939.

a uvedení četníci na nové působiště skutečně nastoupili, jak můžeme zjistit z přehledu v četnickém kalendáři z roku 1940.³⁵⁴

Na Četnickou pátrací stanici Chrudim nastoupil jako psovod Jan Kohout, který přišel do Chrudimě dne 31. července 1937 z Chotěboře.³⁵⁵ Služební pes – fena Lyra – vržena 1. července 1933. Jan Kohout byl 19. listopadu 1940 podruhé zatčen gestapem – viz níže, proto již definitivně fenu převzal štábní strážmistr Karel Kadlec II.³⁵⁶

Četnickým pátracím stanicím byly od 2. května 1938 přiděleny nové automobily. Jednalo se o osobní vozy značky Tatra, typu 52. V Chrudimi měl vůz rejstříkovou značku P-24.279. Prvním řidičem tohoto nového automobilu byl určen dosavadní I. řidič služebního automobilu u ČPS Chrudim Josef Peckhart. Služební automobil P-2.546 Škoda 420 Rapid, používaný doposud ČPS Chrudim, byl přidělen Četnické silniční kontrolní stanici v České Lípě.³⁵⁷

Podle rozkazu Zemského četnického velitelství ze dne 11. prosince 1939 měla mít ČPS v Chrudimi od 31. prosince 1939 přiděleny dva služební automobily Tatra 52.³⁵⁸ Nový automobil měl přidělenou poznávací značku P-39.111.³⁵⁹

Dne 16. září 1940 byli odvezeni orgány gestapa z Pardubic příslušníci ČPS v Chrudimi – štábní strážmistři Jan Kohout,³⁶⁰ Alois Founě³⁶¹ a Jaroslav Kotáb.³⁶² Společně s nimi byl odvezen i dozorce vězňů Karel Forejt. Prameny neuvádějí, proč byli odvezeni společně četníci a dozorce vězňů. Jan Kohout byl odvezen přímo z četnických kasáren v Chrudimi, Alois Founě v době zatčení pobýval na vojenské střešnici ve Vysokém Mýtě a Jaroslav Kotáb byl odvezen ze svého bytu v Chrudimi. Důvody, proč byli vzati do vazby také nejsou z tohoto hlášení známy.³⁶³

³⁵⁴ *Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940*. Praha, 1940. s. 218.

³⁵⁵ NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha, Inv. č. 897, kart. č. 1177. Zařadovací listina ČPS Chrudim 1918-1945. 31. července 1937.

³⁵⁶ Tamtéž, Inv. č. 883, kart. č. 1069. Evidence služebních psů – ČPS. 19. 11. 1940.

³⁵⁷ Tamtéž, Inv. č. 813, kart. č. 914. Četnické pátrací stanice – přidělení nových automobilů. 26. dubna 1938.

³⁵⁸ SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4085, kart. č. 43. Automobil četnické stanice Chrudim, další ponechání. 15. prosince 1939.

³⁵⁹ NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 923. Verzeichnis über die Zuteilung von Gendarmerie-Dienstkraftfahrzeugen und Kraftfahrzeugführern in Böhmen vom 15. 5. 1943.

³⁶⁰ Jan Kohout – četnický štábní strážmistr, narodil se 9. prosince 1906 v Luži, okres Vysoké Mýto, byl ženatý a měl jednu dceru, byl nemajetný.

³⁶¹ Alois Founě – četnický štábní strážmistr, narodil se 17. července 1898 ve Voseku, okres Strakonice, byl ženatý a měl tři děti, byl nemajetný.

³⁶² Jaroslav Kotáb – četnický štábní strážmistr, narodil se 8. prosince 1906 v Proseči pod Ještědem, okres Turnov, byl ženatý a měl dvě děti, byl nemajetný.

³⁶³ SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4193, kart. č. 46. Kohout Jan, Founě Alois, Kotáb Jaroslav, četn. štábní strážmistři a Forejt Karel, dozorce vězňů z Chrudimě, vzeti do ochranné vazby. 17. září 1940.

Obr. 24: Štábní strážmistr Alois Founě – v srpnu 1918 vstoupil do Čs. legií v Itálii

Zdroj: Československá obec legionářská, z.s. [online]. [cit. 2023-03-01]. Dostupné z: <http://legie100.com/krev-legionare/22319/>

K uvedenému zatčení jsem dohledal v Archivu bezpečnostních složek v Praze materiál, který vysvětluje, proč se o četníky zajímalo gestapo. Při Ministerstvu národní obrany Praha byla zřízena Komise pro vydávání osvědčení podle zákona č. 256/46 Sb.³⁶⁴ ČPS Chrudim byla prověřována proto, že její příslušníci nebo jejich nejbližší pozůstalí mohli posílat žádosti o vydání osvědčení právě podle zákona č. 255/46 Sb. Důvod prověřování - u ČPS Chrudim nebyl určen její charakter. Předložený materiál obsahuje popis ilegální činnosti ČPS Chrudim od roku 1939 do roku 1942. Většina členů Četnické pátrací stanice Chrudim se hned od počátku okupace zapojila do ilegální činnosti, a to nejdříve individuálně. Jako první se ilegální činnosti ujal již v roce 1939 Jan Kohout, který později zapojil do činnosti i ostatní příslušníky stanice. Členové ČPS Chrudim získávali při hlídkové službě zpravodajské poznatky. Zatčení z září 1940 – Jan Kohout, Alois Founě a Jaroslav Kotáb byli po třech dnech propuštěni. Za šest týdnů došlo k opětovnému zatčení Jana Kohouta, který byl podroben drastickému výslechu. Ostatní členové stanice měli být uchráněni, proto údajně Jan Kohout prozradil ještě dva příslušníky stanice, kteří byli svobodní. Zatčen byl František Závadský a Antonín Brixí.³⁶⁵ Zpráva neuvádí další postup po výslechu zatčených, můžeme se domnívat,

³⁶⁴Zákon č. 255/1946 Sb. ze dne 19. prosince 1946 o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození. Změna: 101/1964 Sb. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/14430/1/2/zakon-c-255-1946-sb-o-prislusnicich-ceskoslovenske-armady-v-zahranici-a-o-nekterych-jinych-ucastnicich-narodniho-boje-za-osvobozeni/zakon-c-255-1946-sb-o-prislusnicich-ceskoslovenske-armady-v-zahranici-a-o-nekterych-jinych-ucastnicich-narodniho-boje-za-osvobozeni>.

³⁶⁵Podle *Kalendáře četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941* – soupis členů ČPS za rok 1940 – s. 218 se jednalo správně o členy František Závadský a Antonín Brikcí.

že byli odvezeni do koncentračních táborů, protože v závěru hlášení je uvedeno, že: „*Brixia a Kohout se z KT již nevrátili.*“³⁶⁶

Ve zprávě o činnosti této ilegální skupiny je uvedena pouze zpravodajská činnost, ale nebylo možné objektivně prověřit její význam. Činnost měla skončit v roce 1942. Někteří jednotliví příslušníci ČPS Chrudim neplnili své úkoly požadované okupačními orgány v plné míře, někteří své neplnění zaměstnaneckých povinností vydávali za ilegální činnost. Nelze tedy v případě skupiny ČPS Chrudim pod vedením vrchního strážmistra Josefa Jenšího hovořit o organizované odbojové činnosti.³⁶⁷

4.3.4 Četnický pohotovostní oddíl Chrudim (*Gendarmeriebereitschaftsabteilung*³⁶⁸ Chrudim)

Od 1. září 1933 byly zřizovány četnické pohotovostní oddíly. Přednostně to bylo ve městech s výraznou převahou obyvatelstva německé národnosti. První oddíly byly zřízeny v Čechách a Slezsku a postupně přibýly na Moravě, na Slovensku a na Podkarpatské Rusi. V roce 1938 existovalo 30 ČPO. Podle výnosu ministerstva vnitra ze dne 14. srpna 1939 měl být přemístěn Četnický pohotovostní oddíl Náchod do Chrudimě. Přemístění mělo být uskutečněno až po zajištění vhodného ubytování. Do té doby měl ČPO konat službu v příkázaném obvodu svého dosavadního sídla, ale podléhat měl velitelství četnického oddělení podle nově určeného sídla, i když zatím oddíl zůstal mimo jeho obvod.³⁶⁹ Z hlášení ZČV Praha pro Okresní úřad Chrudim vyplývá, že ještě v prosinci roku 1939 zůstal ČPO prozatím v Náchodě. Důvodem byl stále nedostatek ubytování pro četníky, pronájem náležitých místností a garáží. K přemístění ČPO mělo dojít po vyřešení situace. Potom mělo u motorizovaného útvaru v Chrudimi být pět osobních automobilů, tři autobusy, šest motocyklů a jedno motorové kolo Jawa Robot.³⁷⁰ Podle sběrače ZČV Praha ke dni 1. března 1940 byl ČPO stále v Náchodě.³⁷¹ Stav jednotlivých ČPO měl tvořit 30 gážistů.³⁷²

³⁶⁶ABS Praha. Fond 325. Sign. 225-148-2 1. Důvodová zpráva k prověření skupiny Chrudim – četnická pátrací stanice. 2. dubna 1971.

³⁶⁷Tamtéž, Charakter skupiny CHRUDIM – ČETNICKÁ PÁTRACÍ STANICE. 28. února 1972.

³⁶⁸VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. s. 76.

³⁶⁹NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 810, kart. č. 908. Úprava obvodů četn. oddělení, četn. pohot. oddílů, četn. pátracích a siln. kontrolních stanic, a sídel a početních stavů četn. stanic / pohr. kontr. stanic/. 23. září 1939.

³⁷⁰SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4085, kart. č. 43. Automobil četnické stanice Chrudim, další ponechání. 15. prosince 1939.

³⁷¹NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 810, kart. č. 908. Sběrač ZČV Praha, 1. března 1940.

V čele ČPO stál velitel v hodnosti vrchního strážmistra, který měl svého zástupce. Jednotlivá družstva byla vedena dvěma instruktory.³⁷³ V Chrudimi v prvních válečných letech 1939-1940 stál v čele ČPO Josef Ušák, vrchní strážmistr.³⁷⁴ V zařadovací listině ZČV Praha o něm není zmínka jako u jiných velitelů oddělení pro Chrudim.

Úkolem četnických pohotovostních oddílů bylo podporovat a doplňovat služební činnost četnických stanic v příslušném obvodu. ČPO nikdy neprováděly zákroky samostatně, ale společně s příslušnou místní stanicí.³⁷⁵ Ve spolupráci s četnickými silničními kontrolními stanicemi spolehlivě obstarávaly výkon silniční policie. Podporu při svých služebních jízdách mohla poskytovat četnická pátrací stanice.³⁷⁶

Zemské četnické velitelství pravidelně posílalo pro všechna VČO, tedy i pro Chrudim výnosy týkající se vzdělávání četníků zařazených u četnických pohotovostních oddílů. Byl vydán přesný rozvrh hodin a jednalo se především o vyučování němčiny. Jediným zpestřením bylo, že i ZČV Praha pamatovalo na lidskost a doporučovalo: „*V letních měsících budiž pamatováno v odpoledních hodinách na koupání a plování, je-li k tomu v sídle četn. pohotovostního oddílu dána možnost.*“³⁷⁷

Řidiči služebních motorových vozidel pravidelně absolvovali přezkoušení. Např. v dubnu 1942 řidiči Bašata, Eliáš, Hejkal, Hýsek, Prouza, Rais, Stejskal a Vávra – všichni z ČPO Chrudim: „*Podrobili se zkoušce v řízení služebních motorových vozidel I. a IV. třídy, dne 14. dubna 1942 a všichni vyhověli.*“³⁷⁸

³⁷²NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 922. Výnos Ministerstva vnitra o rušení, přemístění a zřízení četnických útvarů. 14. srpna 1939. Gážista = státní zaměstnanec dostávající gáži (= stálý pravidelný pevný plat, služné).

³⁷³MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 64-65.

³⁷⁴*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940, 1941*. Praha, 1940. s. 180. Praha, 1941. s. 218.

³⁷⁵SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 97.

³⁷⁶NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 812, kart. č. 914. Četnické pátrací stanice ve výkonu silniční policie, -spolupůsobení. 27. října 1939.

³⁷⁷Tamtéž, Inv. č. 810, kart. č. 908. Četnické pohotovostní oddíly, úprava služby. 12. prosince 1941.

³⁷⁸Tamtéž, Inv. č. 817, kart. č. 923. Verzeichnis über die Zuteilung von Gendarmerie-Dienstkraftffahrzeugen und Kraftfahrzeugführern in Böhmen vom 15. 5. 1943.

Obr. 25: Strážmistr Josef Prouza – řidič u ČPO Chrudim – v dubnu 1918 vstoupil do Čs. legií v Itálii

Zdroj: Československá obec legionářská, z.s. [online]. [cit. 2023-03-01]. Dostupné z: <http://legie100.com/krev-legionare/134413/>

4.3.5 Četnická silniční kontrolní stanice Chrudim (Gendarmeriestraßen kontrollposten³⁷⁹ Chrudim)

Jako důsledek rozvoje motorizace byly zřizovány od 1. května 1935 četnické silniční kontrolní stanice. Jejich obvod byl určován silniční sítí. Činnost ČSKS řídil velitel, který měl svého zástupce a k dispozici šest až devět četníků určených k výkonu služby.³⁸⁰ Na konci roku 1939 nebyla ještě v Chrudimi ČSKS zřízena, ale zatím pro ni byli zařazeni na stanici Chrudim strážmistři František Bezucha a Karel Riegert.³⁸¹ Zemské četnické velitelství se také vyjádřilo k plánovanému zřízení ČSKS Chrudim a sdělilo, že má pro tuto připravovanou stanici již potřebný počet četníků v záznamu. Mělo se jednat o četníky bezvadného četnického vystupování a chování, kteří uměli dobře německy.³⁸² Několik dní před tímto oznámením poslalo ZČV Praha hlášení VČO Chrudim: „Do zřízení nových četn. siln. kontr. stanic v Chrudimi a v Písku přísluší výkon služby silničně policejní v příkázaných jim obvodech, četn. siln. kontr. stanici pro tento obvod dosud příslušné.“ Početní stav gážistů mimo služební

³⁷⁹VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. s. 76.

³⁸⁰MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 66.

³⁸¹*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940*. Praha, 1940. s. 180.

³⁸²NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 812, kart. č. 914. Doplnění stavu četnických pátracích stanic a silničních kontrolních stanic. 27. září 1939.

třídy byl pro Chrudim upraven na 11 osob, stejně jako v Českých Budějovicích, Jičíně a Klatovech. Každá stanice měla být vybavena dvěma automobily.³⁸³ Ještě v prosinci roku 1939 ale ZČV Praha informovalo Okresní úřad Chrudim, že ČSKS Chrudim nebyla dosud aktivována pro naprostý nedostatek ubytování a přidělená vozidla pro tuto stanici byla zatím odvelena do Prahy.³⁸⁴ Aktivována byla 1. července 1940 a pak byl velitelem jmenován Emil Hruška, vrchní strážmistr.³⁸⁵ Do Chrudimě přišel právě 1. července 1940 z Hradce Králové.³⁸⁶ Na dočasnou dobu byla ČSKS umístěna ve Slatiňnanech.³⁸⁷

V celkovém přehledu četnických vozidel bylo od počátku počítáno pro ČSKS Chrudim se dvěma vozidly typu Jawa 700 a dvěma motocykly – typ Jawa 350 a typ CZ 250 T. Zmíněné automobily byly do konce roku 1939 v Praze, jak je uvedeno výše. Jako řidiči byli vybráni strážmistři Oldřich Vízner, Antonín Krbec a Josef Jedlička.³⁸⁸ V pozdějších přehledech evidence motorových vozidel a řidičů je uveden jiný typ automobilu, a to dvakrát Praga Alfa. Motocykly zůstaly. Můžeme se domnívat, že šlo o výměnu automobilů za novější typ. Také v evidenci řidičů přibyl jeden četník – Eduard Pazourek.³⁸⁹ Všichni řidiči pravidelně absolvovali přezkoušení. V březnu roku 1942 byli např. přezkoušeni další četníci z ČSKS Chrudim – František Bezucha, Josef Třešňák, Josef Čurda a Josef Martinec. Všichni obdrželi řidičské průkazy I. třídy.³⁹⁰

Úkolem těchto stanic bylo co nejčastější hlídkování motorovým vozidlem v určeném obvodu. Ve dne i v noci byla největší pozornost věnována hlavním silničním spojům, ale hlídky dohlížely i na okresní silnice. Také se pravidelně zastavovaly na všech četnických stanicích, kudy projížděly a svoji přítomnost zapisovaly do staniční knihy.³⁹¹ ČSKS byly vybaveny signálním zařízením – sirénou a návěstkou.³⁹²

³⁸³NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 810, kart. č. 908. Úprava obvodů četn. oddělení, četn. pohot. oddílů, četn. pátracích a siln. kontrolních stanic, a sídel a početních stavů četn. stanic / pohr. kontr. stanic/. 23. září 1939.

³⁸⁴SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4085, kart. č. 43. Automobil četnické stanice Chrudim, další ponechání. 15. prosince 1939.

³⁸⁵*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941*. Praha, 1941. s. 218.

³⁸⁶NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177 Zařadovací listina ČSKS Chrudim 1918-1945 Emil Hruška. 1. července 1940.

³⁸⁷Tamtéž, Inv. č. 897, kart. č. 1177 Zařadovací listina ČSKS Chrudim 1918-1945. 1. července 1940.

³⁸⁸Tamtéž, Inv. č. 817, kart. č. 923. Verzeichnis über die Zuteilung von Gendarmerie-Dienstkraftffahrzeugen und Kraftfahrzeugführern in Böhmen vom 15. 5. 1943.

³⁸⁹Tamtéž, Přehled zařadění služebních motorových vozidel a k nim ustanovených I. a II. řidičů u jednotlivých četnických motorizovaných útvarů. 21. března 1941, 15. května 1942.

³⁹⁰Tamtéž, Verzeichnis über die Zuteilung von Gendarmerie-Dienstkraftffahrzeugen und Kraftfahrzeugführern in Böhmen vom 15. 5. 1943.

³⁹¹SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 96.

³⁹²Siréna = byla složena ze tří elektrických houkaček různého ladění (a, fis, d), houkajících v krátkých intervalech za sebou. Využívala se k zastavování provozu. Návěstka = ruční terč kruhového tvaru o průměru

ZČV Praha hned v roce 1940 rozesílalo pokyny k chování v silniční dopravě. Všichni četníci měli být podrobně školeni. Každý jednotlivec, kterému příslušelo bdít nad udržováním pořádku a bezpečnosti na silnicích nebo bděl nad výkonem této služby, musel se s obsahem zmíněných předpisů co nejrychleji seznámit. Tato znalost byla nezbytným předpokladem pro řádný výkon silniční policie.³⁹³

4.3.6 Četnická stanice Chrudim

(Gendarmerieposten³⁹⁴ Chrudim)

Základním výkonným článkem četnictva byly četnické stanice. Do obvodu četnických stanic spadalo několik obcí – zpravidla kolem pěti. V čele stanice stál většinou četník v hodnosti vrchního strážmistra.³⁹⁵ Podle informací uvedených v četnických kalendářích v letech 1939-1941 stál v čele ČS Chrudim velitel Karel Karlík II., vrchní strážmistr.³⁹⁶ Podle zařadovací listiny ZČV Praha přišel do Chrudimě 1. prosince 1938 z Kosmonos – okres Mladá Boleslav. Odešel 28. září 1942 do Klatov.³⁹⁷

Místní Četnická stanice v Chrudimi sídlila postupně v čp. 6/I, 55/IV, 311/IV, 28/III, 206/IV a 11/I-13/I.³⁹⁸ Poslední uvedená popisná čísla se týkají budovy na Riegrově náměstí v Chrudimi. Údajně ve druhém poschodí měla četnická stanice k dispozici čtyři místnosti.³⁹⁹ Z přehledu vozidel uvedených v NA Praha vyplývá, že ČS Chrudim byla také vybavena automobily. Jednalo se o automobily značky Tatra 52, Praga Alfa a Škoda Popular.⁴⁰⁰ Konkrétně o automobilu Praga Alfa byla vedena korespondence mezi Okresním úřadem v Chrudimi a ZČV Praha. Okresní úřad chtěl, aby automobil na stanici zůstal, protože ve zdejším správním obvodu se nacházely četné průmyslové podniky a také kamenolomy

260 mm opatřený držadlem. Terč byl kombinací červené a bílé barvy, obsahoval nápisy „Kontrola“ a „Stop“.
Vnitřní část terče byla podsvícena žárovkou pro případ snížené viditelnosti.

³⁹³NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 923. Prováděcí pokyny k vládnímu nařízení o chování v silniční dopravě. 10. dubna 1940.

³⁹⁴MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 201. Gendarmerieposten Chrudim = Četnická stanice Chrudim.

³⁹⁵SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 94.

³⁹⁶*Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940, 1941, 1942*. Praha, 1940. s. 180. Praha, 1941. s. 219. Praha, 1942. s. 214.

³⁹⁷NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177 Zařadovací listina ČS Chrudim 1918-1945. 1. prosince 1938.

³⁹⁸KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 199.

³⁹⁹Uvedené údaje pochází z roku 1935 – více viz BOJANOVSKÝ, Václav. *Bezpečnostní situace v Chrudimi v meziválečném období*. Bakalářská práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2022. s. 27.

⁴⁰⁰NA Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 923. Verzeichnis über die Zuteilung von Gendarmerie-Dienstkraftfahrzeugen und Kraftfahrzeugführern in Böhmen vom 15. 5. 1943.

s větším počtem dělníků. Podle informací ze ZČV Praha měl být tento automobil přemístěn na ČS Litomyšl. V případě přemístění požadoval OÚ Chrudim náhradu v podobě menšího služebního vozu.⁴⁰¹

Četnická stanice Chrudim si vedla přehledy o své činnosti za jednotlivé měsíce. Údaje byly potom preposílány na ZČV Praha. V pramenech se dochovaly více údaje před válkou. Např. za rok 1936 odeslal přehled velitel stanice vrchní strážmistr Veselý dne 2. ledna 1937. Z přehledu se dozvíme, že tabulka byla připravena pro 22 různých zločinů. Konkrétně v roce 1936 se jednalo o veřejné násilí, kdy bylo udáno sedm osob a pět osob bylo zatčeno, za násilné smilstvo byla zatčena jedna osoba a jedna za vraždu, tři osoby byly udány za vyhnání plodu a jedna osoba byla zatčena, za těžké poškození na těle byly zatčeny čtyři osoby a dvě udány, za žhárství byla udána jedna osoba. Nejvíce zločinců má kolonka krádeže a zpronevěry – 15 zatčených a 32 udaných osob. Prázdná nezůstala ani kolonka podvody – zde jsou čtyři osoby zatčené a pět udaných. Celkem za rok 1936 řešila ČS Chrudim 78 případů, z toho bylo 31 osob zatčeno.⁴⁰² Takové hlášení jsem našel v SOA Hradec Králové, pro období druhé světové války např. v SOkA Chrudim nic podobného nenajdeme.

Ve fondu Velitelství četnického oddělení Chrudim najdeme různá hlášení, která se týkají začátku okupace. Hned 16. března 1939 rozeslal Okresní úřad Chrudim všem četnickým stanicím výzvu k pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech Židech. Pátrání probíhalo nejen v bydlíštích podezřelých osob, ale i v místech, kde se osoby obvykle zdržovaly. Zadržení měli být všichni, kdo byli podezřelí z jakékoliv komunistické činnosti včetně okrajových složek. Akci řídil osobně každý velitel stanice.⁴⁰³ K výzvě byl se stejným datem připojen dodatek, který se týkal rozšíření pátrání na všechny německé emigranty ze Sudet – marxisticky orientované, na emigranty Židy politicky činné a na teroristy a anarchisty.⁴⁰⁴

Četnická stanice Chrudim nahlásila dne 18. března 1939 Krajskému soudu v Chrudimi, že na základě výše uvedených příkazů OÚ Chrudim štábní strážmistři Josef Opočenský a Josef Vošmik z ČS Chrudim provedli předchozí den razii a přistihli deset funkcionářů

⁴⁰¹SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4085, kart. č. 43. Služební automobil – ponechání četnické stanici v Chrudimi. 11. prosince 1939. Automobil četnické stanice Chrudim, další ponechání. 15. prosince 1939.

⁴⁰²SOA Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 64, kart. č. 13. Přehled důležitých úspěchů a zvláštních služeb v roce 1936. 2. ledna 1937.

⁴⁰³SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 8, kart. č. 1. Záznamy o pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech Židech 1938-1941. Pátrání po komunistech, marksistech a emigrantech židech. 16. března 1939.

⁴⁰⁴Tamtéž, Pátrání po něm. emigrantech ze Sudet marx. orientovaných, emigrantech Židech polit. činných a po teroristech a anarchistech. 16. března 1939.

bývalé komunistické strany. Všechny zatčené osoby bydleli v Chrudimi a jednalo se o dělníky různých profesí. Ještě ten den byli předáni do věznice Krajského soudu v Chrudimi.⁴⁰⁵

Následně všichni velitelé ČS obdrželi sdělení Prezidia zemského úřadu v Praze, že počet zadržených komunistů po razíích v předchozích dnech je příliš vysoký. Na přání říšskoněmeckých policejních orgánů měli být ve věznicích ponecháni pouze ti, kteří do poslední doby byli činní jako komunisté a ostatní propuštěni. Tato akce neplatila pro říšskoněmecké emigranty a pro Židy, kteří se politicky angažovali.⁴⁰⁶ Následně byla provedena revize zadržených osob a ČS Chrudim poslala na Okresní úřad Chrudim jmenný seznam osob, které byli dále ponechány ve vazbě. Z původních deseti zadržených osob zůstaly ve věznici jen čtyři osoby – František malý, František Alinč, Jan Dostálek a František Karásek.⁴⁰⁷

V souvislosti s výše uvedenými informacemi nebylo přípustné, aby učitelé-komunisté dále konali službu na národních školách. Nařízení platilo pro učitele organizované v komunistické straně, ale i pro učitele, kteří se prokazatelně ke komunismu hlásili. OÚ Chrudim informoval všechny velitele ČS a žádal je o podání zprávy o situaci.⁴⁰⁸

Další hlášení z fondu Okresní úřad Chrudim se týkalo dvojjazyčného označení budov obecních úřadů a místního označení obcí. ČS Chrudim informovala okresní úřad, že malířům písma již vše bylo zadáno, ale zatím nedodáno. Vrchní strážmistr Karlík ujistřoval příslušné úředníky v hlášení, že dvojjazyčné označení bude umístěno ihned po dodání.⁴⁰⁹

Všechny komunistické tiskoviny, které byly zabaveny při domovních prohlídkách v rozmezí měsíců únor až březen 1939 včetně protokolů o domovních prohlídkách, byly uloženy na Četnické stanici Chrudim. Okresnímu úřadu v Chrudimi byly předány až v listopadu roku 1941.⁴¹⁰

Většina hlášení ČS Chrudim se týkala ilegálních letáků. Dne 1. května 1940 okolo třetí hodiny ranní napsal neznámý pachatel vápnem na dřevěných plotech podél státní silnice Heřmanův Městec – Slatiňany ve městě Chrudim tři komunistická hesla – „Pryč s Hitlerem!“, „Ať žije Stalin!“, „Co Čech, to komunist“. Nápisy byly objeveny a odstraněny dříve,

⁴⁰⁵SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 8, kart. č. 1. Záznamy o pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech Židech 1938-1941. Pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech židech. 18. března 1939.

⁴⁰⁶Tamtéž, Záznamy o pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech Židech 1938-1941. Fonogram Prezidia zemského úřadu v Praze. 18. března 1939.

⁴⁰⁷Tamtéž, Pátrání po komunistech: seznam ponechaných ve vazbě. 19. března 1939.

⁴⁰⁸Tamtéž, Učitelé-komunisté, odstranění z národních škol. 21. března 1939.

⁴⁰⁹SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4062, kart. č. 47. Jazykové nařízení – provedení. 7. října 1939.

⁴¹⁰SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 8, kart. č. 1. Ilegální činnost bývalé strany komunistické – stíhání. 21. listopadu 1941.

než je obyvatelé mohli začít číst. Na odstranění se podílelo četnictvo ve spolupráci s městskou policií. Ihned bylo zavedeno pátrání po pachateli. Kromě toho byly na Jungmannově nábřeží v Chrudimi objeveny další dva komunistické letáky s podtitulem „Český pracující lid manifestuje“. Letáky byly velitelem stanice na výslovné požádání předány tajné státní policii v Pardubicích.⁴¹¹

Četnická stanice Chrudim také hlásila události přímo na gestapo do Pardubic. Událost se opět týkala ilegálních letáků. V noci na 18. června 1940 vylepili dosud neznámý pachatelé na různých místech v Chrudimi letáky. Leták byl nadepsán větou „Věrní českoslovenští občané – pozor!“. Celý obsah letáků byl namířen proti Německé říši a opatřen podpisem Národního výboru. Některé letáky se podařilo zajistit celé, některé pouze po částech, ale všechny byly odvezeny na gestapo do Pardubic. Jako podezřelí byli určeni dva cyklisté, které v jednu hodinu ráno spatřil městský strážník Antonín Černý, jak jeli městem směrem k muzeu a odbočili do ulice vedoucí k nádraží. Další službu konající městský strážník Pochobradský se vydal za těmito cyklisty, ale nepodařilo se mu je dopadnout. Hlášení dále uvádí, že na státní silnici Chrudim-Heřmanův Městec potkal obchodník s ovocem Zikmunda dva cyklisty, kteří ujížděli směrem na Bylany. Když Zikmunda přišel do svého obydlí, měl na něm také připevněný leták se stejným obsahem. Zikmunda popsal cyklisty – vyšší postava, štíhlá a jeli bez kabátu. Jejich kola byla podobná závodním. Většinu letáků se podařilo za úsvitu sundat z míst, kde byly vylepeny, aby se veřejnost dozvěděla co nejméně informací. Šetření pokračovalo.⁴¹²

Pravděpodobně s výše uvedeným případem mohlo souviset i toto hlášení. Dne 19. června 1940 o půl desáté večer našel letecký seržant Helmuth Werner z chrudimské posádky ilegální leták při návštěvě kina. O přestávce použil toaletu a našel leták čerstvě vylepený na zdi. Kino v tomto válečném roce promítalo v budově muzea. Vzhledem k tomu, že předchozí den kolem muzea projížděli cyklisté rozšiřující letáky, mohl i tento den kdokoliv vniknout do budovy muzea. Toalety v muzejní restauraci byly přístupné jak hostům restaurace, tak návštěvníkům kina a často je využívali i kolemjdoucí občané z ulice. Šetřením bylo zjištěno, že před přestávkou na toaletách žádný leták nebyl. Jednalo se o jediný případ, ale šetření pokračovalo dál.⁴¹³

ČS Chrudim také přímo informovala svůj nejvyšší nadřízený orgán – ZČV Praha. V hlášení ze září 1940 se píše o ilegálních nápisech v Chrudimi. V noci na 1. září 1940 byly

⁴¹¹SOkA Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim 1939-1940. Inv. č. 1457. Svátek 1. května 1940 – komunistické letáky a nápisy. 1. května 1940.

⁴¹²Tamtéž, Flügblätterverbreitung in CHRUDIM. 18. června 1940.

⁴¹³Tamtéž, 20. června 1940.

napsány nápisy směřující proti Adolfu Hitlerovi na různá místa ve městě, a to bílým vápnem, červenou hlinkou a bílou křídou. Popsány byly zdi a ploty soukromníků, podezdívka plotu vojenských kasáren i asfaltová silnice u kasáren v Chrudimi. Celkem se jednalo o 13 míst. Četnictvo se opět postaralo o likvidaci nápisů – přemalováním nebo umytím. Veřejnost se měla dozvědět co nejméně. Současně byly přímo ve městě na reklamních cedulích vylepeny nálepky s textem „Památce ČS legií 1914-1920“ s vyobrazeným ruským, francouzským a italským legionářem. Nálepky také četnictvo odstranilo. Po rozšiřovateli bylo ihned zavedeno pátrání. Zprávy dostalo na vědomí gestapo Pardubice, OÚ Chrudim a VČO Chrudim.⁴¹⁴

Četnická stanice Chrudim byla nucena často pomáhat příslušníkům gestapa z Pardubic při zatýkání občanů. Bude tedy zmíněna i v následující kapitole.

V Chrudimi tedy působilo souběžně šest útvarů četnictva. Nejvýše bylo postaveno Velitelství četnického oddělení Chrudim, kterému podléhaly okresní četnická velitelství. Ty byly většinou zřizovány v sídlech okresních politických úřadů. VČO Chrudim také dohlíželo na všechny četnické stanice ve svém obvodě. Četníci často spolupracovali s ostatními složkami, které také bděly nad veřejným pořádkem v Chrudimi.

⁴¹⁴SOKA Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim 1939-1940. Inv. č. 1457. Nápisy ilegální v Chrudimi. 1. září 1940.

5 POLICIE A JEJÍ PŮSOBENÍ V CHRUDIMI

Chrudim jako město a centrum regionu byla sídlem řady bezpečnostních složek. Vojensky organizovanému četnictvu byly věnovány předchozí kapitoly této práce. Vlastní výkon bezpečnostní služby byl rozdělen mezi četnictvo v terénu a policii ve městech. Ta byla buď státní nebo komunální, tzn. městská nebo obecní.⁴¹⁵

Nad veřejným pořádkem i v Chrudimi bděli nejméně od poloviny 19. století příslušníci obecní policie. Její činnost vyplývala z příslušných zákonů a obecních policejních řádů a nařízení – v Chrudimi byly vydány např. už v letech 1840 a 1887. Chrudimská obecní policie zanikla začleněním do Sboru národní bezpečnosti v roce 1948.⁴¹⁶ Stalo se tak proto, že: „Dne 11. července 1947 byl odhlasován ÚSN zákon o národní bezpečnosti, označený čís. 149,⁴¹⁷ kterým byly upraveny veškeré záležitosti týkající se národní bezpečnosti na celém území Československé republiky.“⁴¹⁸

Od okupace v březnu 1939 až do konce druhé světové války podléhala obecní policie v celém protektorátu – tedy i v Chrudimi různým proměnám. Do života ve městě zasahovaly také německé bezpečnostní složky. V následující podkapitole jsou přiblíženy změny, které postupně nastávaly v organizaci a působení policejních složek včetně německých.

5.1 Historie policie

Zrušením poddanství v roce 1848 ztratil své opodstatnění starý správní systém. Základy nové organizace veřejné správy byly schváleny císařským nařízením z 26. června 1849. Základní územní jednotka – politický okres. Vyšší jednotky pak byly kraje a země. Nejvyšším orgánem politické správy se stalo ministerstvo vnitra. Do jeho pravomoci patřil dozor nad všemi úřady a orgány náležející k politické správě. Speciální působnost byla

⁴¹⁵MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 19.

⁴¹⁶KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 198.

⁴¹⁷Zákon č. 149/1947 Sb. ze dne 11. července 1947 o národní bezpečnosti. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/15825/1/2/zakon-c-149-1947-sb-o-narodni-bezpecnosti/zakon-c-149-1947-sb-o-narodni-bezpecnosti>.

⁴¹⁸ABS Praha, badatelna Brno. Fond Památník VS SNB Chrudim 1850-1948. M 4/4, inv. j. 1. Zákon o národní bezpečnosti. Rok 1947.

rozdělena do několika skupin – velmi důležitá byla skupina, kterou tvořily záležitosti veřejné bezpečnosti.⁴¹⁹

Obor působnosti policejních úřadů byl v roce 1850 vyčleněn tak, že úřady mají pozorováním, potlačováním a prevencí pečovat v mezích zákona o pokoj, řád a bezpečnost. Výkon policie byl obecně věcí politických úřadů. Pouze ve větších městech a některých lázních existovaly zvláštní policejní úřady. Po vydání Únorové ústavy⁴²⁰ přikázaly obecní úřady výkon policie velkou měrou do působností obcí a zvláštní policejní úřady zůstaly zachovány výjimečně. Pro výkonnou službu byla policejním úřadům přikázána uniformovaná a civilní bezpečnostní stráž. V roce 1852 došlo k vyčlenění bezpečnostních agend, pro které byl vytvořen Nejvyšší policejní úřad a později i policejní ministerstvo.⁴²¹

Policie v době monarchie byla označována jako státní policie nebo vojenský policejní strážní sbor. V období Československé republiky se jednalo o sbor uniformované (= policejní služba správní a pořádková) a neuniformované (= úkoly kriminální policie) stráže bezpečnosti. Z toho důvodu se označení policista ve 20. letech 20. století neužívalo, byl zaveden pojem strážník.⁴²²

Další členění policie bylo na policii státní a na policii obecní (= též komunální). Státní policie byla sice zřizována na státní úrovni, ale cíleně jen ve významných aglomeracích nebo politicky nestabilních lokalitách. Nepůsobila tedy plošně na celém území státu. Obecní policejní sbory (= též městské či komunální) byly zřizovány v rámci dané obce.⁴²³

Síť státních policejních úřadů byla po roce 1918 postupně rozšiřována. Zřizování těchto úřadů podle potřeby umožňoval zákon č. 165/1920 Sb.⁴²⁴ V roce 1928 existovalo již 29 státních policejních úřadů z toho bylo devět policejních ředitelství. Významnou změnou bylo vydání zákona č. 208/1931 Sb.,⁴²⁵ který umožňoval vládě zřizovat státní policejní úřady v těch obcích, jejichž zastupitelstvo s tím projevilo souhlas. Těmto úřadům byl přidělen

⁴¹⁹DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha, 2005. ISBN 80-7106-709-1. s. 273, 279.

⁴²⁰Únorová či Schmerlingova ústava – ústava Rakouského císařství, kterou 26. února 1861 státní ministr Anton von Schmerling vyhlásil pro celé její území. Vyhlášením ústavy došlo ke změně systému na konstituční monarchii, zřizovala dvoukomorovou říšskou radu a zemská zřízení s volebními řády do zemských sněmů.

⁴²¹DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha, 2005., s. 283.

⁴²²SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 56.

⁴²³Tamtéž, s. 12.

⁴²⁴Zákon č. 165/1920 Sb. ze dne 16. března 1920, jímž se vláda zmocňuje zřizovati státní policejní úřady. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/1746/0/2/zakon-c-165-1920-sb-jimz-se-vlada-zmocnuje-zrizovati-statni-policejni-urady/zakon-c-165-1920-sb-jimz-se-vlada-zmocnuje-zrizovati-statni-policejni-urady>.

⁴²⁵Zákon č. 208/1931 Sb. ze dne 17. prosince 1931 o zřizování státních policejních úřadů. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/5362/1/2/zakon-c-208-1931-sb-o-zrizovani-statnich-policejnih-uradu>.

potřebný počet úředníků, zřízenců a pomocných pracovníků. Zdokonalení bezpečnostní služby v okrese mělo být dosaženo těsnější spoluprací státního policejního úřadu s okresním úřadem. Na nejnižším stupni vykonávala policejní funkci obec. Rozsah místní policie byl závislý na velikosti a potřebách obce a na možnostech financování. Obce si někdy zřizovaly jako výkonné orgány vlastní obecní stráž bezpečnosti. Její vybavení a výstroj byly rozmanité, protože spadaly výhradně do kompetence obce. Tam kde obec v policejní oblasti nestačila na své úkoly, vyžadovala prostřednictvím okresního úřadu pomoc četnictva.⁴²⁶

Organizace policejní správy a služby byla nově upravena vládním nařízením v roce 1936.⁴²⁷ Státní policejní úřady nadále bděly nad veřejným pořádkem, ale navíc plnily další úkoly, např. evidenci obyvatelstva a cizinců. Nová úprava používala termín policejní strážní sbor místo sbor uniformované a neuniformované policie. Komunální (= obecní či městská) policie nebyla nikdy jednotně organizována. Některé malé komunální policie se omezovaly pouze na podporu četnictva. Úkoly komunální policie byly sice dány zákony, ale často se přihlíželo k místním poměrům.⁴²⁸

Nárůst kriminality způsobil, že v roce 1929 byla při policejním ředitelství v Praze zřízena Všeobecná kriminální ústředna.⁴²⁹ Právě sem posílala povinné zprávy kriminální služba, která byla soustředěna v bezpečnostních odděleních u státních policejních úřadů. Na venkově prováděly od konce 20. let 20. století pátrání v závažných případech četnické pátrací stanice.⁴³⁰

5.2 Policie v období Protektorátu Čechy a Morava

Organizace policejní správy a služby podle vládního nařízení z roku 1936 zůstalo v prvních letech protektorátu v platnosti.⁴³¹ V březnu 1939 převzaly německé říšské orgány

⁴²⁶MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 26-29.

⁴²⁷Vládní nařízení č. 51/1936 Sb. ze dne 6. března 1936 o organizaci policejní správy a služby a o některých jiných opatřeních v oboru vnitřní správy. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/6471/0/2/vladni-narizeni-c-51-1936-sb-o-organizaci-policejni-spravy-a-sluzby-a-o-nekterych-jinych-opatrenich-v-oboru-vnitri-spravy/vladni-narizeni-c-51-1936-sb-o-organizaci-policejni-spravy-a-sluzby-a-o-nekterych-jinych-opatrenich-v-oboru-vnitri-spravy>.

⁴²⁸SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 61-62.

⁴²⁹MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha, 1999. s. 31.

⁴³⁰SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 89.

⁴³¹MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 57.

k udržování veřejného pořádku a bezpečnosti na území nově vzniklého Protektorátu Čechy a Morava všechny bezpečnostní složky.⁴³²

První reorganizace protektorátní policie byla jedním z důsledků Heydrichova působení. Ke dni 1. července 1942 byly zřízeny funkce generálního velitele uniformované policie i generálního velitele neuniformované policie. Pořádková policie se označovala jako uniformovaná protektorátní policie a bezpečnostní policie jako neuniformovaná protektorátní policie. Obě složky byly odděleny. Generálním velitelům byli podřízeni inspektoři uniformované a neuniformované protektorátní policie.⁴³³

Vládní nařízení z července 1942⁴³⁴ upravovalo i předpisy o obecní výkonné policii. Obecní výkonná policie se dělila na uniformovanou a neuniformovanou složku. Obce, které měly více než deset tisíc obyvatel, byly povinny si takovou policii zřídit a udržovat. Nařízení platilo pro obce, kde nebyl zřízen vládní policejní úřad. V ostatních obcích nebylo možné obecní výkonnou policii zřídit ani udržovat.⁴³⁵ Příslušníci sboru byli podřízeni starostovi, politickým úřadům a ministru vnitra. Náklady spojené se zřízením a udržováním obecní výkonné policie nesla obec.⁴³⁶

Zásadní změnu přineslo vládní nařízení z března 1944⁴³⁷ o protektorátní policii. Policejní výkonná moc v Protektorátu Čechy a Morava náležela protektorátní policii. Výjimkou byla zvláštní ustanovení, kdy tato moc patřila říšským orgánům. Protektorátní policie se dělila na uniformovanou a neuniformovanou. Nové členění – uniformovaná protektorátní policie – četnictvo, uniformovaná vládní policie, uniformovaná obecní výkonná policie, požární ochranná policie. Neuniformovanou protektorátní policii tvořily vládní kriminální policie a obecní kriminální policie.⁴³⁸

⁴³²SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 145.

⁴³³MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 84.

⁴³⁴Vládní nařízení č. 250/1942 Sb. ze dne 9. července 1942 o obecní výkonné policii ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/10360/1/2/vladni-narizeni-c-250-1942-sb-o-obecni-vykonne-policii>.

⁴³⁵VETEŠNÍK, Pavel a kol. *Obecní policie*. Plzeň, 2013. ISBN 978-80-7380-463-3. s. 18.

⁴³⁶SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc, 2013. s. 145.

⁴³⁷Vládní nařízení č. 77/1944 Sb. ze dne 28. března 1944 o protektorátní policii ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: <https://www.aspi.cz/products/lawText/1/11301/1/2/vladni-narizeni-c-77-1944-sb-o-protektoratni-policii>.

⁴³⁸MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 85.

5.2.1 Německé bezpečnostní složky v Protektorátu Čechy a Morava

Na území Protektorátu Čechy a Morava působily německé bezpečnostní složky z resortu Ordnungspolizei⁴³⁹ a Sicherheitspolizei.⁴⁴⁰ Vedle těchto klasických bezpečnostních sil byly postupně účelově vytvářeny další složky pro válečné potřeby. Říšský protektor společně s šéfem německé policie mohli v případě potřeby činit taková policejní opatření, která přesahovala hranice všech stanovených norem. Nejvyšším policejním činitelem německého policejního aparátu v protektorátu byl SS-Obergruppenführer K. H. Frank.⁴⁴¹ Z titulu jeho funkce vyššího vůdce SS a policie mu podléhaly veškeré bezpečnostní složky a jednotky SS v protektorátu.⁴⁴²

Výše zmíněná Ordnungspolizei – pořádková policie se dále členila na říšskou ochrannou policii (= Schutzpolizei des Reiches) s působností ve městech, říšské četnictvo s působností na venkově, obecní ochrannou policii (bez obecní kriminální policie), požární ochrannou policii a technickou pomocnou policii.⁴⁴³

Další bezpečnostní složkou, která působila na celém území Protektorátu Čechy a Morava, bylo gestapo (= Geheime Staatspolizei). V překladu se jedná o tajnou státní policii, která byla vytvořena v Německu prvním zákonem o gestapu, který vydal Hermann Göring⁴⁴⁴ dne 26. dubna 1933.⁴⁴⁵ Nejvyšším úřadem byl Úřad státní tajné policie, v jednotlivých zemích pak fungovaly vedoucí úřady státní policie, ve vládních okresech úřady státní policie. Jím ve vnitrozemí podléhaly vnější služebny.⁴⁴⁶

⁴³⁹Ordnungspolizei – (Orpo) byl název pro pravidelné německé uniformované policejní síly během existence nacistického Německa mezi lety 1936 až 1945.

⁴⁴⁰Sicherheitspolizei – (Sipo) byla v letech 1919 až 1936 německá elitní policejní složka, od 26. června 1936 jméno převzaly nacistické elitní policejní složky: pod hlavičkou Sipo se sloučila kriminální policie Kripo a tajná státní policie gestapo. Sipo byla zrušena roku 1939 začleněním do Hlavního říšského bezpečnostního úřadu.

⁴⁴¹Karl Hermann Frank – narodil se 24. ledna 1898 v Karlových Varech. Byl sudetoněmecký knihkupec, později prvorepublikový politik, aktivní nacist a hodnost SS-Obergruppenführera. Po okupaci českých zemí a vytvoření Protektorátu Čechy a Morava působil jako státní tajemník Úřadu říšského protektora. V srpnu 1943 byl jmenován německým státním ministrem pro Protektorát Čechy a Morava. V roce 1946 byl na základě rozsudku českého soudu popraven za válečné zločiny, mimo jiné za účast při vyhlazení obce Lidice. Více viz KÜPPER, René. *Karl Hermann Frank (1898-1946): politická biografie sudetoněmeckého nacionálního socialisty*. Praha: Argo, 2012. ISBN 978-80-257-0521-6.

⁴⁴²MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 47.

⁴⁴³Tamtéž, s. 21.

⁴⁴⁴Hermann Göring – narodil se 12. ledna 1893 v Bavorsku. Původně byl letec, pak poslanec a předseda říšského sněmu, zakladatel gestapa, ministr letectví, vrchní velitel Luftwaffe, říšský maršál, zástupce Hitlera po většinu druhé světové války. Působil jako německý nacistický politik. Jako válečný zločinec byl odsouzen k trestu smrti. Tomu přešel sebevraždou 15. října 1946. Více viz MASER, Werner. *Hermann Göring: Hitlerův paladýn s janusovskou tváří*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-564-9.

⁴⁴⁵McDONOUGH, Frank. *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*. Praha, 2016. ISBN 978-80-7429-742-7. s. 31.

⁴⁴⁶MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 32.

Vedle gestapa se účastnila obsazování Čech a Moravy také bezpečnostní služba (= Sicherheitsdienst, též SD).⁴⁴⁷ Při obsazování Čech a Moravy byly vytvořeny dvě zvláštní skupiny bezpečnostní policie, které operovaly v těsném závěsu za wehrmachtem. Skupině, která obsazovala Čechy, velel SS-Obersturmbannführer Dr. Otto Rasch.⁴⁴⁸ Činnost těchto skupin trvala až do 5. května 1939. Příslušníci těchto jednotek potom byli převeleni do nově vytvořených služeben státní policie.⁴⁴⁹ Služebny SD byly vytvářeny v souladu s organizací úřadů vrchních zemských radů, i když po reorganizaci správy v roce 1942 zůstaly služebny SD i v místech, kde byl tento správní orgán zrušen, např. v Pardubicích. Úřadovny SD byly vytvářeny z původních komand (= Teilkommanden) v průběhu letních měsíců roku 1939.⁴⁵⁰

5.3 Policejní činnost v Chrudimi

Po okupaci ve městě Chrudim dále působila komunální policie. Nejčastěji byla označována jako obecní, ale protože Chrudim byla město, najdeme v pramenech i označení městská stráž nebo policie. Nařízením z července roku 1942 došlo k reorganizaci obecní policie a také v Chrudimi byla zřízena Obecní výkonná policie – její uniformovaná a neuniformovaná složka. Tyto složky spravoval Policejní úřad města Chrudim.

Z německých složek v období protektorátu v Chrudimi působila Schutzpolizei. Za účelem vyšetřování a zatýkání se v Chrudimi často objevovali příslušníci gestapa, ale ti dojížděli z blízkých Pardubic, kde měli úřadovnu. Se zvýšenou aktivitou partyzánů na Chrudimsku koncem roku 1944 byla také vytvořena zvláštní služebna bezpečnostní policie (= Sonderkommando) i v Chrudimi.⁴⁵¹ Rovněž pardubická služebna SD měla v Chrudimi několik důvěrníků.

⁴⁴⁷GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9. s. 75.

⁴⁴⁸Otto Rasch – narodil se 7. prosince 1891. Byl vysoce postavený nacistický úředník, získal dva doktoráty. Do října 1941 velel Einsatzgruppe C na Ukrajině. Jako velící důstojník byl pachatelem holokaustu a masovým vrahem. V září 1947 byl obžalován za válečné zločiny, ale v únoru 1948 byl proces ze zdravotních důvodů zastaven. Zemřel 1. listopadu 1948.

⁴⁴⁹DAMS, Carsten a STOLLE, Michael. *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*. Praha – Litomyšl, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7. s. 130.

⁴⁵⁰GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. s. 91.

⁴⁵¹Tamtéž, s. 197.

5.3.1 Městská stráž v Chrudimi v období od okupace

Rok 1939

Většina hlášení, která se týkají komunální policie, pochází z fondu Archiv města Chrudim. Krátce po okupaci musela obec města Chrudimě řešit náhradu strážníků, kteří odešli do výslužby. Obec zdvořile žádala Ministerstvo vnitra v Praze, aby přidělilo do služeb městské policie dva svobodné, vyškolené strážníky z řad státních policejních zřízenců. Žádost odůvodnila tak, že pro ženaté by nemohla zajistit ubytování.⁴⁵²

Další hlášení se také týká obsazování míst policejních strážníků. Policejní oddělení města Chrudim poslalo zprávu pro městskou radu, která zasedala na konci června 1939. Na poslední schůzi policejního odboru bylo jednáno o doplnění stavu městské stráže, který byl dlouho nedostačující. Městský úřad Chrudim navrhl ministerstvu vnitra žádost, na základě které by převzal do stavu zřízeneckých čekatelů pro obor policejní služby pro městskou policii v Chrudimi dosavadní městské noční hlídače Děťáka, Havla a Nováka. Žádost byla zamítnuta, protože údajně byla k dispozici řada déle sloužících poddůstojníků. Městská rada tedy musela požádat ministerstvo vnitra o přidělení těchto poddůstojníků do Chrudimě. V odůvodnění bylo vysvětleno, že pro Chrudim bylo počítáno 16 strážníků a čtyři strážníci tzv. venkovští, celkem 20 lidí. Stav v době žádosti byl pouze 13 strážníků a tři noční strážníci.⁴⁵³

Na základě předchozího hlášení Policejního oddělení Chrudim žádala rada města Chrudimě prostřednictvím Okresního úřadu v Chrudimi ministerstvo vnitra o přidělení čtyř délesloužících poddůstojníků k doplnění stavu mužstva městské stráže. Požadavky zněly, aby budoucí strážník byl déle sloužící poddůstojník – četař, svobodný, politicky i mravně zachovalý, tělesně zdatný a úplně zdravý, s vyšším vzděláním než poskytuje obecná škola, nejlépe s absolvováním měšťanské školy. Ministerstvo financí v Praze oslovilo Městský úřad Chrudim s návrhem, že na místa policejních strážníků do Chrudimě převede čtyři bývalé četníky – Bedřich Bouša, Rudolf Vrabec, Josef Píša a Josef Prokop. Ministerstvo zároveň žádalo zpětnou vazbu a také informovalo ministerstvo vnitra. Starosta města obratem odpověděl, že obec Chrudim na všechny navržené kandidáty přistoupila.⁴⁵⁴

Zajímavé je hlášení o dopadení nebezpečného zločince. Dne 8. srpna 1939 okolo 11 hodiny dopoledne dopadla hlídka městské policejní stráže – městský strážník Josef Rohlík

⁴⁵²SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Město Chrudim, pol. okr. Chrudim, žádá za prikázání 2 strážníků policejních. 3. dubna 1939.

⁴⁵³Tamtéž, Pro městskou radu, konanou dne 28. června 1939. 8. června 1939.

⁴⁵⁴Tamtéž, Chrudim – obsazení míst policejních strážníků. 20. července 1939, 20. září 1939, 23. září 1939.

a noční strážník Jaroslav Děťák – nebezpečného zločince Jaroslava Bureše, který 28. června 1939 utekl ze zemské donucovací pracovny v Pardubicích. Dopadený se toulal celým krajem a živil se krádežemi. Městská policie byla zmíněného dne vyrozuměna, že v hostinci pana Pavlíka v Chrudimi – Markovicích popíjel podezřelý muž. Narychlo vyslaná hlídka sestávající se z uvedených městských policistů použila laskavosti řidiče osobního auta, aby se rychle dostala na místo. Mezitím neznámý muž vycítil jisté nebezpečí a z hostince se vzdálil. Prchal do polí, ale protože byla hlídka dopravena na místo rychle, neměl zločinec velký náskok. Po krátkém pronásledování v polích byl muž dopaden a bylo zjištěno, že jde o stíhaného a nebezpečného zločince Jaroslava Bureše. Zatčený byl předán do vazby krajského soudu. Policejní oddělení Chrudim doporučilo městské radě, aby oběma strážníkům udělila pochvalu.⁴⁵⁵

V usnesení ze zasedání městského zastupitelstva v Chrudimi v říjnu 1939 se dočteme dvě důležitá oznámení. První se týká zdokonalení bezpečnostní policejní služby. Bylo navrženo, aby se zakoupil z obecního rozpočtu motocykl. Tento dopravní prostředek byl nevyhnutelně potřebný. Druhé oznámení se týkalo podpory činnosti mužstva policejní stráže. Bylo usneseno, aby z vybraných pokut za různé přestupky bylo vždy tomu, kdo pokutu udělil, vyplaceno 25 % uložené pokuty.⁴⁵⁶

Po doplnění stavu městské stráže na řádný počet bylo možné uskutečnit rozdělení městské stráže na dvě skupiny tak, aby každá konala nepřetržitě službu 24 hodin a druhá měla volno. Tímto způsobem měl být docílen celistvý strážní výkon a také větší počet služeb na ulici. Trvale měla být obsazena služba na náměstí, v Martiniho ulici (= dnešní Široká ulice), dále měl být dopravní strážník na křižovatce u hotelu Bída a měla být konána pochůzková služba na Palackého třídě od křižovatky u Wiesnerů až k pivovaru. Střídavé služby by byly potom zajištěny pro Nové město a další okrajové části – např. Střelecká nebo Tovární ulice. Kontrola samot byla plánována motorkou.⁴⁵⁷

Ještě v listopadu roku 1939 poslalo Policejní oddělení Chrudim městské radě tamtéž žádost o přidělení nových místností pro policejní oddělení a stráž. Policejní oddělení v Chrudimi i se strážnicí trpělo nedostatkem vhodných místností. Dosavadní prostor určený pro strážnici byl tvořen pouze jedinou místností, ve které byl ještě telefon. Veškeré výsledky, které se konaly na strážnici, byly znemožňovány osobami, které přicházeli pro různé informace a dotazy na strážnici. Na strážnici byl také umístěn klíč od záchodu, pro který

⁴⁵⁵SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Policejní oddělení Chrudim – dopadení nebezpečného zločince. 9. srpna 1939.

⁴⁵⁶Tamtéž, Usnesení ze zasedání měst. zastupitelstva chrudimského dne 25. října 1939. 27. října 1939.

⁴⁵⁷Tamtéž, Zavedení služby 24 hodiny a rozdělení městské stráže bezpečnosti. 15. listopadu 1939.

se přicházelo ve dne i v noci. Tímto způsobem byl výslech vždy rušen a často uvedl do nepříjemné situace občany, kteří byli buď vyslýcháni nebo předvoláni jako svědci. Náhodní návštěvníci, kteří přicházeli na strážnici, mohli být buď spolupachatelé nebo známí vyslýchanych a svojí přítomností nebo pro policii neznámými posuňky často informovali vyslýchaneho. Takový případ se stal např. v tomto roce o chrudimské pouti, kdy byla vyslýchána cikánka a zlodějka Marie Třísková. Právě kvůli takovým neznámým posuňkům pak musela být usvědčována různými oklikami, ale ne již stoprocentně. Vždy, když přišla nějaká cizí osoba na strážnici, muselo se s výslechem přestat, tím nebyl plynulý a vyšetřovaná osoba měla čas si vše promyslet. Kancelář policejního oddělení také tvořila jedna místnost, která byla později přepažena, aby se získala druhá místnost pro vedoucího. Při rozsáhlosti policejní agendy však nebylo zaručeno soukromí. Policejní oddělení také pracovalo s penězi, např. za trhy nebo různé dávky. Policejní oddělení navrhovalo, aby se policii přidělila budova staré radnice.⁴⁵⁸ Jak vyplynulo z korespondence mezi Městským úřadem v Chrudimi a Občanskou záložnou v Chrudimi, která vlastnila dům čp. 77-78/I – dosavadní sídlo Policejního úřadu Chrudim, došlo k přestěhování policejního oddělení do budovy staré radnice na náměstí v Chrudimi.⁴⁵⁹ Chrudimská obec se pronajatých místností v budově občanské záložny nevzdala a hodlala je dále využívat pro úřední potřeby.⁴⁶⁰

Rok 1940

Zajímavé řešení situace nastalo, když ministerstvo vnitra svým oběžníkem ze dne 12. ledna 1940 uložilo obcím povinnost, aby pro všechny členy strážního sboru na svůj náklad daly předělat uniformy. V Chrudimi byli osloveni dva krejčí, ale úpravy podle předpisů byl ochoten udělat pouze pan Václav Matějka. Když upravil jednu zkušební uniformu, zdál se předložený účet městské radě příliš vysoký. Dalším velkým problémem bylo opatření potřebné látky, protože látek byl velký nedostatek a ceny stoupaly. Stráž se nakonec ocitla v dosti kritické situaci, protože nenakoupila včas látky jako v jiných městech. V této věci oslovil Obecní úřad Chrudim také firmu Sochůrek, Nechvátal a spol. v Třešti na Moravě. Firma odpověděla, že by ráda vyhověla, ale obdržela zakázku pro říšskou brannou moc. Do začátku této zakázky měla několik málo dní a byla ochotná Chrudimi vyhovět, ale nedodávala látky, pouze nabízela šití celých uniforem.⁴⁶¹ Policejní úřad proto žádal o určitou volnost v nákupu a obstarání uniforem, aby nařizované změně bylo vyhověno.

⁴⁵⁸SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Přidělení nových místností pro policejní oddělení a stráž. 8. listopadu 1939.

⁴⁵⁹Tamtéž, Přemístění policejního oddělení do budovy staré radnice. 1. prosince 1939.

⁴⁶⁰Tamtéž, Ponechání pronajatých místností. 6. prosince 1939.

⁴⁶¹Tamtéž, Civilní a uniformní závod Sochůrek, Nechvátal a spol. Třešť., 9. května 1940, 27. května 1940.

Nakonec došlo k dohodě mezi krejčím Matějkou a městskou radou.⁴⁶² Městský Policejní úřad Chrudim také předložil městskému úřadu objednávku týkající se výzbroje členů sboru městské stráže. Problém byl, že u žádného chrudimského obchodníka požadovaná výzbroj nešla koupit.⁴⁶³

V jednom z hlášení městští policejní strážníci vznesli na obecní zastupitelstvo města Chrudim žádost, aby chrudimská obec provedla platovou úpravu podle norem pro vládní policii, zejména přiznání strážního přídatku, nočního stravného a přídatku na byt. Městská rada se řídila výměrem z roku 1936. Městská policejní stráž v Chrudimi byla ustanovena podle zákona č. 16/1920 Sb. jako zřízení obecní pro obor policejní služby. Obec tím nepožadovala kvalifikace stanovené pro přijímání stráže vládní policie. Podle toho ustanovení obecní zřízení nemají nárok na strážní přídatek. Městská rada se ale rozhodla požádat o právní poučení a přehodnocení situace.⁴⁶⁴ Vrchní právní rada informoval policejní úřad v Chrudimi, že v zákonu není pro požadavky stráže opory. Jednotliví strážníci adresovali obecnímu zastupitelstvu města Chrudim své žádosti a očekávali kladné vyřízení. Na schůzi policejního odboru bylo navrženo a doporučeno, aby městské policii byl jak strážní, tak i ostatní přídatky přiznány, protože takovým žádostem bylo vyhověno již v celé řadě měst a obcí.⁴⁶⁵

Ve fondu Okresní úřad Chrudim se také nachází zpráva o tom, že u Policejního strážního sboru v Chrudimi působila neuniformovaná složka prostřednictvím civilních strážníků. Zemský prezident jménem Zemského úřadu v Praze informoval chrudimského okresního hejtmána, že při provedené kontrole Okresního úřadu v Chrudimi bylo zjištěno, že přidělení gážisté neuniformovaného policejního strážního sboru jsou využíváni výhradně k úkolům, které nesouvisejí s jejich služebním určením, např. kancelářské práce. Obratem bylo sděleno do Prahy, že u úřadu v Chrudimi byli přiděleni civilní strážníci neuniformovaného policejního strážního sboru Miloslav Stránský a Josef Zíka. Oba sloužili jako pomocní orgánové referentů pro vyživovací a zásobovací službu. Jejich ponechání u úřadu bylo nadále žádoucí z důvodu nedostatku zaměstnanců.⁴⁶⁶

⁴⁶²SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Nařízení předělání a upravení stejnokroje pro orgány obecní policie v protektorátu. 29. května 1940.

⁴⁶³Tamtéž, Objednávka výzbroje pro městskou stráž. 9. května 1940.

⁴⁶⁴Tamtéž, Chrudim – přídatek strážní, noční stravné a přídatek na byt mužstvu stráže policejní. Dotaz. 17. února 1940.

⁴⁶⁵Tamtéž, Žádost členů městské policie v Chrudimi o přiznání strážního přídatku na byt a stravného za noční služby – 11 žádostí. 6. února 1940.

⁴⁶⁶SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4148, kart. č. 45. Policejní strážní sbory; zákaz používání příslušníků sborů ke kancelářským pracem. 23. dubna 1940, 27. dubna 1940.

Hlášení týkající se městských strážníků najdeme také ve fondu Okresní úřad Chrudim. Dne 7. října 1940 v 0:50 hodin postřelil říšskoněmecký státní příslušník Heinrich Georg Böhm lakýrnického mistra Josefa Procházku. Heinrich Böhm byl zaměstnaný na letišti Chrudim. V uvedený den se v uniformě a ozbrojen vracel domů v silně podnapilém stavu. Na Školním náměstí před kostelem se zastavil u Josefa Procházky a jeho přítele Karla Matrase, kteří postávali právě před kostelem. Procházka se ho přátelsky zeptal: „*Wo haben Sie schöne Mädchen?*“.⁴⁶⁷ Po položení otázky se německý příslušník v opilosti zakymácel a střelil Procházku do levého ramene. K místu právě přicházel městský strážník Josef Prokop a majitel hlídacího ústavu Vojtěch Strejc. Oba ihned vyrozuměli místní četnickou stanici. Böhm byl zatčen ve svém bytě, a ještě v noci předán příslušníkům gestapa z Pardubic. Jelikož se jednalo o německého státního příslušníka, dostavila se do Chrudimě také německá kriminální policie z Prahy. Šetřením bylo zjištěno, že Procházka nic nezavinil a celý incident byl přičten opilosti Böhma, který byl téhož dne večer z Pardubic propuštěn. Josef Procházka uplatnil nárok na náhradu za oblečení, ušlý zisk a léčebné výlohy.⁴⁶⁸

Rok 1941

Náplní práce městské policie byla také účast při provádění razíí, které se konaly z důvodu nedovoleného podloudného⁴⁶⁹ obchodu. Rozkaz k provedení razie vydávalo Ministerstvo vnitra Praha a probíhala většinou ve větších městech. Na 14. března 1941 byla naplánována razie ve všech městech v okrese Chrudim, která měla přes pět tisíc obyvatel. V úvahu připadaly Chrudim a Hlinsko. Konkrétně v Chrudimi byly obsazeny všechny výpadové cesty, dále stanice drah a autobusů, prohlídky byly konány i u jednotlivých cestujících a povozů. Razie byla provedena za účasti tří úředníků okresního úřadu, šesti kontrolních pracovníků ministerstva zemědělství, tří četníků a 12 členů městské policie. Nebyly zjištěny žádné závady, pouze jeden případ, kdy pan Čuda z Hořic byl zadržen pro přepravu většího množství textilu. Textil byl až do přezkoumání zadržen.⁴⁷⁰ Další razie připadla na červen 1941. Účastnilo se jí pět kontrolních pracovníků ministerstva zemědělství, sedm příslušníků četnictva a devět příslušníků městské policie. V Chrudimi byl zadržen J. Veselý, pracovník kantýny⁴⁷¹ v továrně na výbušniny Semtín v Pardubicích, když přivážel osobním automobilem 230 kg hovězího masa z Moravy. Tvrdil, že má potvrzení

⁴⁶⁷Wo haben Sie schöne Mädchen? = Kde máte krásné dívky?

⁴⁶⁸SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4204, kart. č. 46. Procházka Josef z Chrudimě 104/II., postřelen Böhmen Heinrich Georgem, NSKK Mannem. 7. října 1940.

⁴⁶⁹Podloudný = nedovolený, pašerácký, tajný.

⁴⁷⁰SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4283, kart. č. 48. Provedení razie. 15. března 1941.

⁴⁷¹Kantýna = stravovací zařízení umístěné v prostorách firmy nebo veřejné instituce. Není běžně přístupná veřejnosti.

od vojenského pověřence u závodu Janische, aby mu nebyly činěny žádné potíže. Původ masa ale nemohl prokázat, proto byl odevzdán Okresnímu úřadu v Pardubicích k došetření.⁴⁷²

Incident týkající se říšskoněmeckého příslušníka se odehrál na podzim 1941. Konkrétně dne 18. října 1941 od 21 hodin seděl dělník Václav Janoušek v hostinci Oldřicha Tláškala v Chrudimi. O něco později přišel do hostince říšskoněmecký vojín Fritz Martin a sedl si k vedlejšímu stolu. Vadila mu hlasitá mluva od stolu Janouška. Pohrozil, že ho odvede ke svému představenému hejtmanovi. Hostinský mezitím vyzval Janouška, aby odešel. Když se zvedl ze svého místa, zvedl se i Fritz Martin. Neustále trval na tom, že Janouška odvede ke svému hejtmanovi. Když odešli asi 740 kroků před hostinec Antonína Steklého v Chrudimi, padl výstřel z pistole vojína Martina, kterým se zranil do stehna pravé nohy. Výstřel slyšeli hosté v hostinci Steklého, vyběhli ven a uviděli vojína Martina s Janouškem ležet na chodníku. Hostinský zavolal městskou policii – přišel strážník Pavlíček a německy mluvící strážník Vrabc. Ti povolali sanitní vůz pro Martina a Janouška zadrželi do příchodu četnické hlídky. Povoláno bylo též gestapo z Pardubic. Své jednání Martin odůvodnil v nemocnici tak, že údajně Janoušek vedl v hostinci řeči proti branné moci. Janoušek byl odvezen na gestapo do Pardubic, ale šetřením došli k závěru, že se nejednalo o incident politického rázu nebo provokační počín.⁴⁷³

Část policejní korespondence z počátku roku 1941 se týká opět zakázek na šití uniforem pro strážníky. Díky spokojenosti z minulých let byla oslovena firma Václav Matějka a zakázky pro další rok mu byly zadány.⁴⁷⁴

Městský policejní úřad v Chrudimi se musel pravidelně starat o platy strážníků. Jedna ze žádostí členů sboru městské stráže v Chrudimi byla předložena městské radě. Jednalo se o proplácení přesčasových hodin, kdy strážníci museli být ve službě mimo běžnou dobu – např. hospodářské kontroly, průjezdy kolon atd. Všichni strážníci podepsali žádost osobně. Městská rada se na svém zasedání usnesla a schválila sazbu šest korun za hodinu místo dosavadních čtyřech korun za hodinu.⁴⁷⁵

Okresní hejtman v Chrudimi měl k dispozici také pracovníky z řad bývalé finanční stráže (FS). FS působily původně v oblasti Sudet. V protektorátu fungovala pouze provizorní stanoviště a též byly zřízeny celní úřady. Celní hranice byla zrušena ke dni 30. září 1940 a zůstala pouze policejní hranice. Tu si Němci střežili sami. Celní úřady zastavily svoji

⁴⁷²SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4301, kart. č. 48. Provedení razie. 14. června 1941.

⁴⁷³SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Inv. č. 4410, kart. č. 50. Janoušek Václav z Chrudimě, incident s německým vojínem. 19. října 1941.

⁴⁷⁴Tamtéž, Zadání šití uniforem pro městskou policejní stráž v Chrudimi na rok 1941. 17. února 1941, 26. března 1941.

⁴⁷⁵Tamtéž, Žádost městské stráže o zvýšení příspěvku za přesčasové hodiny. 11. března 1941, 19. března 1941.

činnost a FS byla zrušena. Bývalí příslušníci byli převzati četnictvem, policií, ministerstvem financí, okresními a obecními úřady.⁴⁷⁶ Okresní hejtmán v Chrudimi hlásil Prezidiu zemského úřadu v Praze, že v jeho obvodu bylo přiděleno 61 příslušníků bývalé FS, z toho u Okresního úřadu Chrudim 18 členů a v ostatních obcích okresu Chrudim se nacházelo 43 členů. Zároveň informoval, že pro doplnění Uniformovaného strážního sboru v Chrudimi z kategorie gážistů mimo služební třídy může uvolnit dva příslušníky bývalé FS, kteří nyní náleželi pod Okresní úřad Chrudim.⁴⁷⁷

Rok 1942–leden až září

Od 1. ledna 1942 nastoupil jako velitel Obecní policie Chrudim štábní kapitán Adolf Štěpán.⁴⁷⁸

Zemský úřad v Praze se pravidelně zajímal, zda je potřeba doplnit stav uniformované obecní policie. V březnu roku 1942 starosta města Chrudim Borovec odpověděl, že aktuálně má sbor 18 strážníků, z nichž je jeden legionář a čtyři noční hlídači. Obec by tedy měla zájem o přidělení dvou vycvičených policistů.⁴⁷⁹

Městský sbor stráže bezpečnosti také psal Městské radě v Chrudimi hromadné žádosti, kdy strážníci prosili radu o upravení služebního, platového a penzijního zaopatření podle tarifů pro státní zaměstnance uniformované stráže bezpečnosti. Hromadnou žádost vždy na konci podepsali jednotliví strážníci osobně.⁴⁸⁰

Protokol sepsaný na městském policejním úřadě v Chrudimi v květnu 1942 se týkal nesplnění úkolu strážníka v potřebný čas. Městský policejní strážník a velitel II. oddělení městské policejní stráže Bohumil Němec vypověděl, že 24. dubna 1942 ve 20:55 hodin předal strážníku Josefu Píšovi potřebné listiny pro II. obvod protiletectvé obrany v muzeu, aby je tam ihned doručil vedoucímu. Listiny údajně ihned nedoručil, i když mezi 21. a 23. hodinou měl službu na stanovišti u hotelu Bída blízko muzea. Když se Josef Píša seznámil s výpovědí svého velitele, prohlásil, že nevěděl o nutnosti odevzdání listin ihned. Chtěl nejprve vykonat službu na přiděleném stanovišti a pak listiny předat. Byl si vědom, že kdyby nastal letecký

⁴⁷⁶MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 93.

⁴⁷⁷SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4320, kart. č. 48. Uniformovaný policejní strážní sbor; doplnění gážistů m. sl. tř. 10. června 1941.

⁴⁷⁸Adolf Štěpán – byl německé národnosti. Narodil se 20. ledna 1894 v Kunzendorfu, okres Senftenberg (= dnes Kunčice, okres Letohrad). Byl ženatý, bezdětný. Od 28. října 1918 do 31. prosince 1941 působil u četnictva. SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Přehled příslušníků uniformované policie pro obec Chrudim. Březen 1942.

⁴⁷⁹Tamtéž, Uniformovaná obecní policie, doplnění. 9. března 1942.

⁴⁸⁰Tamtéž, Žádost o započítávání do pense 1 rok za 16 měsíců, započítávání stráž. přídavku do pense a o vyplácení pohotovostního přídavku a nočního stravného. 6. května 1942.

poplach, musel by běžet s listinami okamžitě. Starosta města Borovec vysvětlení od Josefa Píši nepřijal, rozkaz mu byl dán zřetelně a podle starosty se Píša dopustil nedbalosti ve výkonu služby. Uložil mu písemnou důtku.⁴⁸¹

V červnu 1942 došly na Městský policejní úřad v Chrudimi čtyři žádosti o místo policejního strážníka v Chrudimi. Mezi nimi se nacházela žádost Josefa Žemličky, který byl ještě před podáním žádosti přijat na nutnou kancelářskou výpomoc, protože policejní úřad byl přetížen pracemi při provádění pátrání po pachateli atentátu v Praze na R. Heydricha. Za práci, kterou Žemlička vykonával, mu byla poukázána příslušná odměna. Jeho žádost o přijetí do sboru uniformované bezpečnostní stráže byla předložena k posouzení.⁴⁸²

Nejen neuniformovaná část obecní policie – civilní strážníci – byla využívána k nepolicejním účelům. Generální velitel uniformované protektorátní obecní policie v Praze byl informován o tom, že příslušníci sboru např. vedli jateční knihy dobytka, vedli statistiky o maloobchodních cenách, hlášení o stavu koní, vedení nuceného výseku atd. Okresní úřad měl věc napravit, příslušníci obecní uniformované obecní policie mohli být využíváni čistě k policejním úkolům. Po dohodě se starostou města Chrudim byla nepolicejní agenda předána Městskému úřadu Chrudim. Na výpomoc byl ponechán Josef Žemlička, protože byl velice zručný v kancelářských pracích. Původně žádal o místo strážníka – viz výše, ale nemohl být přijat, protože neovládal německou řeč.⁴⁸³ V souvislosti s Josefem Žemličkou se ve fondu Archiv města Chrudim nachází vlastnoručně napsaná žádost o úpravu služebních požitků za kancelářskou práci, kterou adresuje městské radě. Žádost byla předána k dalšímu řízení.⁴⁸⁴

O potírání podloudného obchodu bylo psáno už v roce 1941. Poslední razie uvedené ve fondu Okresní úřad Chrudim jsou z dubna a z července 1942. Celkem se provedením nelišily od dříve popsanych razíí v roce 1941. První z razíí v roce 1942 byla nařízena Ministerstvem vnitra Praha na 8. dubna 1942. Opět měla být do posledních chvil utajena, za předčasné prozrazení hrozil trest zneužití úřední moci. Hlídky byly rovnoměrně rozloženy tak, aby se v každé nacházely orgány různých služeb. Přesný rozvrh razie vypracovala Četnická stanice Chrudim, což svědčí o tom, že všechny bezpečnostní orgány v Chrudimi neustále spolupracovaly. Plán obsahoval rozpis osmi hlídek – u každé hlídky bylo přesně popsána oblast, kterou měla hlídka na starost a kolik členů bude hlídku vykonávat. Celkově

⁴⁸¹SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Josef Píša, Chrudim, služební přestupek. 25. dubna až 22. května 1942.

⁴⁸²Tamtéž, Žemlička Josef z Chrudimi, odměna za výpomocné kanc. práce. 29. června 1942.

⁴⁸³Tamtéž, Použití příslušníků uniformované obecní policie k nepolicejním úkolům. 8. července 1942. 2. srpna 1942.

⁴⁸⁴Tamtéž, Josef Žemlička – úprava služebních požitků. 25. srpna 1942.

bylo povoláno šest pracovníků ministerstva zemědělství, sedm četníků a osm městských strážníků. Rázie se konala celý den od pěti hodin ráno do 22 hodin večer. Nekontrolovaly se říšskoněmecká vojenská auta, povozy, vojíni, policejní auta, úřední auta německých hodnostářů, chodci – pokud měli jen kabelku nebo aktovku. Samozásobitelé museli předložit potvrzení. Zabavovat se mělo hlavně maso, mléko a obilí, ale bohužel už prameny neuvádějí výsledek razie. Další razie byla provedena 18. července 1942. Účastnilo se jí pět pracovníků ministerstva zemědělství, šest četníků a čtyři městští strážníci. Bylo zadrženo 11 osob – dohromady přepravovali šest hus, dvě slepice, čtvrt kilogramu másla, 50 kusů cigaret, 33 kilogramů mouky, téměř 21 kilogramů borůvek, 12 kilogramů jahod a osm kilogramů brambor. Zabavené předměty byly předány příslušným sběrným střediskům. Provedení razie bylo opět do poslední chvíle tajné.⁴⁸⁵

Teprve na konci měsíce července roku 1942 byla vyřízena žádost strážníků, kterou hromadně podali v květnu téhož roku. Městské zastupitelstvo na své schůzi dne 29. července 1942 schválilo za souhlasného vyjádření finanční komise výplatu strážního přídatku a zvláštního služebního přídatku městské policii.⁴⁸⁶

Inspektor uniformované protektorátní policie v Čechách sdělil v srpnu 1942 Okresnímu úřadu v Chrudimi pokyny k řádnému jednacímu styku. Mimo jiné výnos upravil zavedení německého pozdravu pro uniformovanou protektorátní policii. Za účelem odstranění stávajících nejasností u uniformované protektorátní policie o užití německého pozdravu nařídil inspektor s okamžitou platností: *„Příslušníci uniformované protektorátní policie /četnictvo, uniformovaná vládní policie, uniformovaná obecní policie/ použijí ve službě: a/ v uniformě s pokrývkou na hlavě jako dosud vojenského pozdravu b/ uniformě bez pokrývky na hlavě německého pozdravu c/ v civilu německého pozdravu.“* Příslušníky bylo nutné ihned vycvičit k provádění německého pozdravu. Výnos také obsahuje zákaz kouření – příslušníci uniformované protektorátní policie nesměli kouřit, pokud měli na sobě uniformu nebo se vyskytovali ve služebních prostorech a automobilech. Poslední část výnosu se týkala způsobu psaní jednotlivých názvů policie. Přípustné bylo označení Uniformovaná protektorátní policie, Uniformovaná vládní policie, Uniformovaná obecní policie, Velitelství

⁴⁸⁵SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4469, kart. č. 51. Provedení razí – 8. dubna 1942, 18. července 1942.

⁴⁸⁶SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Uniformovaná obecní policie. Výplata strážního přídatku a zvláštního přídatku. 30. července 1942.

uniformované vládní nebo obecní policie. Označení Uniformovaný policejní sbor bylo nepřípustné.⁴⁸⁷

5.3.2 Obecní výkonná uniformovaná a neuniformovaná policie v Chrudimi

Výše zmíněným vládním nařízením z 9. července 1942 došlo k úpravě předpisů o obecní policii. Protože Chrudim měla nad deset tisíc obyvatel, také ve městě měly působit obě složky – Obecní výkonná uniformovaná a neuniformovaná policie Chrudim. Z hlediska zaměstnaných osob a činnosti policie se nic neměnilo.

K této změně došlo proto, že náznak nové organizace různých bezpečnostních složek byl již na začátku okupace. Spouštěčem byly takové akce, jako podchycování legionářů, protěžování příslušníků německé národnosti a perzekuce těch, kteří v rámci boje proti sudetoněmeckým provokatérům v roce 1938 postupovali vůči fašistickým odpůrcům příliš rázně. Do roku 1942 se podařilo nacistické správě uskutečnit penzionování, propuštění nebo odsunutí do věznic svých odpůrců, výjimkou nebyly ani popravy. Nová změna byla promyšlená, nepřinesla jen nové názvy, ale úřední jazyk němčinu – jako jediný. Všichni měli pocítit naprostý centralizační režim.⁴⁸⁸

Nejvyšším představitelem byl Generální velitel uniformované policie a Generální velitel neuniformované policie. Pod ním byli podřízeni Inspektoři uniformované a neuniformované protektorátní policie. Pod Inspektora uniformované protektorátní policie náleželo 27 velitelství obecních policií v Čechách. Chrudim měla číslo čtyři.⁴⁸⁹

V Chrudimi byla obecní výkonná policie (= Gemeindevollzugspolizei)⁴⁹⁰ zřízena ke dni 1. října 1942, a to obě její složky – uniformovaná i neuniformovaná část.⁴⁹¹

Rok 1942–říjen až prosinec

Příslušníci Uniformované obecní policie v Chrudimi se neustále dožadovali stejně vysokých odměn za práci, jako měli příslušníci uniformované vládní policie. Výnosem říšských orgánů ze dne 7. října 1942 se nařizovalo, aby zvláštní policejní přídavek pro uniformovanou vládní policii byl také vyplácen příslušníkům uniformované obecní

⁴⁸⁷SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Inspektor uniformované protektorátní policie v Čechách – výnos ze dne 6. srpna 1942, čís. I, 13. srpna 1942.

⁴⁸⁸NA Praha. Fond Inspektor uniformované policie Praha 1942–1945. Inv. č. 916, č. pomůcky 798. Reorganizace obecní policie. s. 2-3.

⁴⁸⁹Gemeindevollzugspolizei in Böhmen – Kommando in Chrudim. s. 16.

⁴⁹⁰MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 75.

⁴⁹¹SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Gemeindevollzugspolizei Chrudim. 6. listopadu 1942.

policie. Okresní hejtman byl informován, že zvláštní policejní přídavek je vyplácen příslušníkům Uniformované i neuniformované obecní výkonné policie v Chrudimi již od 1. října 1942, tedy od samého vzniku obecní výkonné policie. V přiloženém seznamu se jednalo o šest strážmistrů uniformované výkonné policie a jednoho strážmistra a jednoho řidiče u neuniformované výkonné policie.⁴⁹²

Uniformovaná obecní policie v Chrudimi také často provozovala hlídky v městském divadle nebo kině kvůli udržení pořádku. Za výpomoc požadovali příslušnou úhradu prostřednictvím žádosti adresované vládnímu komisaři města Chrudim. Službu v těchto zařízeních nařizoval většinou vládní komisař nebo velitel policie. Peněžní úhrada byla oprávněná, protože například při zahájení sezóny Východočeského divadla od 5. prosince 1942, která trvala do 20. prosince 1942 se jednalo o 19 představení a vždy sloužili dva policisté.⁴⁹³

O vyšetřování obecní policií psal také tisk. Ve výtisku z 19. prosince 1942 byl otištěn případ, kdy zloději kradli celých deset měsíců mouku z mlýna Františka Plecháčka v Chrudimi. Odesli 700 kilogramů mouky. Tisk psal: „*V těchto dnech se chrudimské policii podařilo zloděje vypátrati v osobách Boh. a Jar. Nepovíma z Chrudimě.*“⁴⁹⁴ O dobré práci policie tento místní tisk psal také 23. prosince 1942. Paní Kateřina Jehličková, která bydlela v Chrudimi za pivovarem, ohlásila na policii, že do jejího bytu vnikl za pomoci žebříku zloděj. Odcizil jí různé šatstvo a prádlo asi za čtyři tisíce korun. Chrudimská policie vypátrala zloděje v osobě nezletilého čeledína. Usvědčen byl podle zanechané hlíny na žebříku, protože po něm lezl v zamazaných botách.⁴⁹⁵

Policejní sbor v Chrudimi také občas zasáhly nepříjemné události v podobě úmrtí. Místní tisk uveřejnil vzpomínkovou fotografii Josefa Seiferta – městského policejního strážníka, který zemřel náhle 21. října 1941.⁴⁹⁶

⁴⁹²SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Besondere Polizeizulage für die Uniformierte und Nichtuniformierte Regierungspolizei. 4. listopadu 1942. 6. listopadu 1942.

⁴⁹³Tamtéž, Dienst bei der städtischen Lichtspielbühne und Städt. Theater Chrudim. 9. prosince, 15. prosince, 23. prosince 1942.

⁴⁹⁴Zpravodaj Českomoravské vysočiny. List národního souručenství. Ročník XXVI., č. 51. 19. prosince 1942. s. 3.

⁴⁹⁵Tamtéž, č. 52. 23. prosince 1942. s. 3.

⁴⁹⁶Východočeský kraj. Ročník XXIV., č. 43. 23. října 1942. s. 5.

Obr. 26: Josef Seifert – městský policejní strážník

Zdroj: Východočeský kraj. Ročník XXIV., č. 43. 23. října 1942. s. 5

Rok 1943

K předchozí zprávě pro vládního komisaře v Chrudimi se ve fondu Archiv města Chrudim nachází vysvětlení, že ve městě už od otevření městského divadla v roce 1934 byla pro policejní kancelář při každém představení rezervována dvě místa pro policejní asistenci. Od té doby také za tuto divadelní výpomoc městská rada vyplácela příspěvky. V návrhu vládního komisaře města Chrudim se také nachází zpráva, že za normálních podmínek by mohl službu v těchto zařízeních konat pouze jeden policista. Výjimkou by byly mimořádné okolnosti.⁴⁹⁷

Podle usnesení bývalé městské rady v Chrudimi z října 1939 byl členům městské policie vyplácen podíl z uložených a vybraných pokut ve výši 25 % částky. Vzhledem k tomu, že od 1. října 1942 bylo upraveno odměňování příslušníků obecní policie, jevílo se jako nepřijatelné dostávat procenta za běžný výkon služby. Z rozhodnutí vládního komisaře města Chrudim byl tento podíl členům městské policie ponechán do 31. prosince 1942 a od 1. ledna 1943 nebyla vyplácena žádná část vybraných pokut.⁴⁹⁸

V denním tisku dne 10. dubna 1943 byla otištěna zpráva, že novým velitelem Uniformované obecní policie v Chrudimi byl jmenován Inspektor uniformované policie Karel Ocásek.⁴⁹⁹

⁴⁹⁷SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Dienst bei der städtischen Lichtspielbühne und Städt. Theater Chrudim. 12. ledna, 15. ledna 1943.

⁴⁹⁸Tamtéž, Stornierung der Zahlung von verhängten Bußgeldern. 13. ledna 1943.

⁴⁹⁹*Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. List národního souručenství. Ročník XXVII., č. 15. 10. dubna 1943. s. 3. Karel Ocásek – narodil se 25. října 1905 v Nýřanech. V letech 1928 až 1938 sloužil u četnictva v Žatci. Od 15. března 1938 sloužil jako štábní strážmistr na Čs. v Horních Počáplích. V srpnu 1938 byl přeložen k ZČV Praha. Tam působil až do června 1940 jako kancelářský pomocník a od srpna 1940 nastoupil službu v Českém Brodě, kde byl až do roku 1943 velitelem Městské policie Český Brod, okres Kolín. Údajně byl ve styku

Obr. 27: Karel Ocásek – fotografie z osobního spisu

Zdroj: ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. Akce „MOSAİKA“ – postoupení fotodokumentace do NDR. 8. června 1972

Karel Ocásek se při nástupu hlásil u tehdejšího vládního komisaře města Karla Hartnera. Ten ho u této příležitosti upozornil, že musí dbát na to, aby Obecní policie v Chrudimi pracovala v souladu s cíli Velkoněmecké říše. V souvislosti s tímto sdělením si Ocásek svolal všechny tehdejší policejní strážníky. Představil se jim a řekl odkud přišel, a že: *„je jim jistě známo, že mezi jednotlivými složkami policie v Protektorátě je pohlíženo na obecní policii jako na složku nejméně schopnou vzhledem k tomu, že nemá odborné vzdělání a také vystupování.“* Zároveň všem strážníkům vyřídil, co mu Hartner nařizoval. Upozornil, že všichni musí zdravít nacistickým pozdravem, tj. zdvižením pravé ruky a při služebním styku musí mluvit německy. Na místě velitele setrval Ocásek až do osvobození Československa v roce 1945.⁵⁰⁰

Protože v Chrudimi musela být zřízena i neuniformovaná část obecní výkonné policie (= v podstatě se jednalo o obecní kriminální policii), část korespondence se týkala také této složky.

Praporčík Vondráček z Obecní kriminální policie v Chrudimi oznámil dne 7. března 1943 v osm hodin 40 minut na Okresní úřad v Chrudimi zprávu, že bylo zahájeno pátrání po 46 důstojnících anglického letectva, včetně jednoho velitele čety, kteří uprchli z tábora

s kladenským gestapem. K 1. dubnu 1943 byl převelen do Chrudimě do funkce velitele městské policie. Po roce 1945 byl vyšetřován pro podezření ze spolupráce s gestapem, ale pro nedostatek důkazů bylo šetření zastaveno. ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. FMV – Správa vyšetřování StB pro ČSR, 2. odbor, s. mjr. ERET. 2. března 1972.

⁵⁰⁰ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. Karel Ocásek – býv. nadporučík městské policie, bytem v Chrudimi II, Pippichova čp. 502.

Neuburg-Hohen-Walschau.⁵⁰¹ Oddělení kriminální policie mělo na starost kontrolu silnic, vlaků, nádraží, autobusů a hotelů. Pátrání probíhalo za spolupráce s německými policejními orgány. Vzhledem k vážnosti pátrání se oznámení odeslalo na příslušný úřad německé kriminální policie, na protektorátní kriminální policii a Ředitelství kriminální policie v Praze.⁵⁰²

V dubnu 1943 obdržel starosta města Chrudim od Inspektora neuniformované protektorátní policie v Čechách žádost, aby mu bylo sděleno kolik pomocných sil bude v budoucnu přijato na městské kriminální oddělení. Již v minulosti na těchto odděleních pracovali asistentky nebo starší důchodci. Toto přidělení bylo vhodné, protože městská kriminální oddělení byla velmi vytížená. V odpovědi do Prahy se nacházela informace, že jako pomocník Obecní kriminální policie v Chrudimi byl přidělen Josef Urban,⁵⁰³ který nastoupil 16. prosince 1942.⁵⁰⁴

Od Obecní kriminální policie v Chrudimi také odešla žádost na Ministerstvo vnitra v Praze o vydání služebního poukazu na zakoupení nového jízdního kola včetně plášťů a duší. Obecní kriminální policie takovým dopravním prostředkem nedisponovala a naléhavě ho potřebovala k výkonu své služby.⁵⁰⁵

V Chrudimi také docházelo k převelení policistů. Ze služebních důvodů byl do Loun převeden pomocný policejní strážmistr Jiří Mejzr od uniformované obecní policie. V Lounech měl nastoupit 1. listopadu 1943 a z toho důvodu bylo k 31. říjnu 1943 zastaveno jeho odměňování v Chrudimi.⁵⁰⁶

Úsměvný, i když vážný případ uveřejnil místní tisk 26. listopadu 1943. Neznámý pachatel navštívil v noci Františka Pazderu, který bydlel v Chrudimi na Jánsku. Zloděj projevil zájem o králíky, kterých si sedm odnesl. Zmizel nepozorovaně. Případem se zabývala chrudimská policie, ale zloděj nebyl dopaden.⁵⁰⁷

⁵⁰¹Lager Neuburg-Hohen-Walschau – byl přepis telefonického hlášení. Nelze určit, o které místo se konkrétně jednalo.

⁵⁰²SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4524, kart. č. 52. Fahndung nach 46 englischen Fliegeroffizieren. 7. března 1943.

⁵⁰³Josef Urban – narodil se 18. srpna 1910 v obci Štipoklasy, okres Kutná Hora, bydlel v Chrudimi. Urban od 27. března 1938 byl zaměstnán u Vládní policie v Praze a od 1. května 1939 byl zaměstnán u Městské policie v Chrudimi jako policejní kandidát u uniformované policie. Při reorganizaci policie v roce 1942 byl uvolněn jako nadbytečný pro jiný obor v rámci obce.

⁵⁰⁴SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Kanzleihilfskräfte bei den Gemeindevorkriminalpolizeien. Meldung über deren Einstellung. 9. dubna, 12. dubna 1943.

⁵⁰⁵Tamtéž, Fahrrad-Ankauf für die Gemeindevorkriminalpolizei. 25. května 1943.

⁵⁰⁶Tamtéž, Mejzr Georg, Pol.Hilfswachmann – Versetzung. 22. října, 25. října 1943.

⁵⁰⁷*Východočeský kraj*. Ročník XXV., č. 48. 26. listopadu 1943. s. 4.

Rok 1944

Fond Archiv města Chrudim je docela obsáhlý, ale pro rok 1944 se zde nachází pouze několik zpráv počínaje měsícem říjnem 1944.

První hlášení se týkalo štábního strážmistra Jaroslava Kužela. Od 1. listopadu 1944 byl přidělen k Uniformované obecní výkonné policii Chrudim a před nástupem do služby žádal o výplatu odlučného. To mu přestalo být vypláceno z rozhodnutí vládního komisaře Hartnera jako trest za to, že nepřijal přidělený byt 3. prosince 1943. Jednalo se sice o kuchyň, pokoj a komoru, ale uvnitř nebylo žádné příslušenství a kuchyň byla bez oken. Už před tímto přidělením byt odmítlo šest německých rodin. Od 15. prosince 1943 mu tedy nebylo vypláceno odlučné. Původně se Kužel neodvolal, ale nyní žádal o přiznání příspěvku.⁵⁰⁸

Další oznámení posílal Inspektor uniformované protektorátní policie v Čechách 27 městským úřadům včetně Chrudimě. Pod ním podřízený komisař pro uniformovanou obecní policii mu nahlásil, že ne všichni členové uniformované obecní výkonné policie byli vybaveni lůžky a patřičným příslušenstvím podle současného stavu. Vedoucí policejního úřadu měl obratem podat hlášení.⁵⁰⁹ To odešlo z Chrudimě 25. listopadu 1944 a stálo v něm, že pro chrudimské strážníky je potřeba dodat osm železných postelí s matracemi a polštáři pod hlavu, 26 přikrývek a 26 prostěradel.⁵¹⁰

Ve stejný den odešel ještě jeden dopis, který se týkal početního stavu strážníků v Chrudimi. Cílový stav strážníků Uniformované obecní policie v Chrudimi měl být 14 mužů. Skutečný stav ale činil 12 strážníků, z nichž dva byli nemocní, takže ve službě bylo pouze deset mužů. Navíc policejní štábní strážmistr Josef Kopřiva měl od 4. prosince 1944 nastoupit do výcvikového kurzu pro uniformované obecní policisty. Mimo jiné měli strážníci Uniformované obecní policie Chrudim hlídat německou ubytovnu mládeže ve městě. K výkonu této služby nastupovali dva strážníci. S uvedeným počtem pracovníků bylo někdy velmi obtížné plnit všechny úkoly, které byly policii svěřeny. Inspektor uniformované policie byl tedy žádán o případné doplnění chybějícího personálu nebo alespoň o náhradu za štábního strážmistra Kopřivu.⁵¹¹

⁵⁰⁸SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Jaroslav Kužel – Antrag auf Trennung. 14. října 1944.

⁵⁰⁹Tamtéž, Uniformierte Gemeindevollzugspolizei – Ausstattung mit Betten samt Zubehör. 21. listopadu 1944.

⁵¹⁰Tamtéž, Unif. Gemeindevollzugspolizei – Ausstattung mit Betten samt Zubehör. 25. listopadu 1944.

⁵¹¹Tamtéž, UGP.Chrudim – Bitte um Verstärkung. 25. listopadu 1944.

Rok 1945

Obr. 28: Odstraňování německého nápisu „Polizei“ z budovy staré radnice v Chrudimi

Zdroj: [online]. [cit. 2023-03-22]. Dostupné

z: <https://www.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/photos/a.857363887660592/834846086579039/>

Bezprostředně z konce války v Chrudimi je výše uvedená fotografie, která zobrazuje kousek budovy, kde sídlil policejní sbor.

Korespondence dochovaná ve fondu Archiv města Chrudim z tohoto roku se týká až období po skončení druhé světové války v Evropě.

Hned první žádost se týkala dříve zmíněného Jaroslava Kužela, který žádal o odlučné. Můžeme se domnívat, že jeho žádosti z podzimu 1944 nebylo vyhověno, protože tutéž žádost adresoval 1. června 1945 Národnímu výboru v Chrudimi.⁵¹²

Další část fondu z poválečného období v Chrudimi tvoří 13 jednotlivých žádostí bývalých strážníků, které se týkají vyplacení náhrad za služební oděvy. Převážně se jedná o rok 1942, kdy strážníkům nebyly vypláceny ani služební paušály za oděv, ani jim nebyly žádné oděvy poskytnuty. Všechny žádosti byly adresovány Místnímu národnímu výboru v Chrudimi.⁵¹³ Důchod města Chrudim sdělil Místnímu národnímu výboru v Chrudimi, že strážníci nemají právní nárok na požadovanou náhradu. Jako důvod bylo uvedeno, že si strážníci sice objednávali látku, ale město proplácelo účty dodavatelů a ušití oděvů.⁵¹⁴ Členové bývalého sboru se ale s rozhodnutím nespokojili a 10. září 1945 podali hromadné

⁵¹²SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. Jaroslav Kužel pol. št. str. žádost o odlučné. 1. června 1945.

⁵¹³Tamtéž, Náhrada za služební oděv – rok 1942 – Bouší, Bílek, Černý, Prokop, Němec, Děřák, Kopřiva, Pavlíček, Pecen, Vrabc, Zlesák, Kozel, Piša. 10. července až 2. srpna 1945.

⁵¹⁴Tamtéž, Žádosti. 20. srpna 1945.

odvolání.⁵¹⁵ Bohužel rada MNV na svém zasedání 22. ledna 1946 definitivně zamítla žádost o náhradu škody. Na vědomí bylo dáno Obecnímu důchodu v Chrudimi.⁵¹⁶

I po skončení války byli nadále přijímáni noví policejní strážníci. Výkonným orgánem správy národní bezpečnosti byl sbor národní bezpečnosti, s nímž po přezkoušení splynula i obecní výkonná policie. Aby při přijímání nových obecních strážníků nevznikla nedorozumění, doporučovalo se národním výborům vyčkat na vydání připravovaného zákona o vnitřní národní bezpečnosti.⁵¹⁷

5.3.3 Německé bezpečnostní složky v Chrudimi

Schutzpolizei

V souvislosti se Schutzpolizei (= říšsko-německá ochranná policie) je v této práci už zmíněno v kapitole o okupaci. Hned po příjezdu do Chrudimě potřebovala ubytování pro své muže. S příchodem říšsko-německého vojska v březnu 1939 byl citelný nedostatek vhodného ubytování pro tyto jednotky. Schutzpolizei byly nakonec propůjčeny dvě místnosti, které patřily VČO Chrudim. Jednalo se o kancelář velitele a místnost pro kancelářský personál. Místnosti mohly být propůjčeny proto, že velitel oddělení byl dočasně odkomandován. Když přibližně za měsíc od začátku okupace říšsko-německé vojsko Chrudim opustilo, žádal velitel VČO o vrácení propůjčených místností k užívání. Souhlas k vrácení původních místností musel potvrdit Oberlandrat v Pardubicích. Pramen neuvádí, jak byla situace vyřešena, ale na konci zprávy je datum 5. května 1939 s nečitelným podpisem a poznámka „bezpředmětné“.⁵¹⁸ V dostupných pramenech je Schutzpolizei Chrudim zmíněna jen dvakrát, druhá zpráva se týká mobilizačních spisů. Schutzpolizei převzala z let 1937, 1938 až do dubna 1939 podle zprávy 72 spisů a nespécifikované množství telegramů.⁵¹⁹

Sicherheitsdienst

V oblasti vnitřního zpravodajství bylo úkolem Sicherheitsdienst (= SD) provádět hodnocení českých občanů pro vlastní potřeby nebo pro jiné orgány, které si je vyžádaly. SD dával také vyjádření např. v případech jmenovaných členů obecních zastupitelstev

⁵¹⁵SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1542, kart. č. 250. SNB Místní velitelství v Chrudimi, odvolání proti zamítnutí žádosti o náhrada za sl. oděv v roce 1942. 10. září 1945.

⁵¹⁶Tamtéž, Definitivní zamítnutí žádostí. 22. ledna 1946.

⁵¹⁷Tamtéž, Přijímání policejních strážníků – upozornění. 25. října 1945.

⁵¹⁸SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4016, kart. č. 52. Četnické oddělení Chrudim, žádost o uvolnění úředních místností říš. něm. Schutzpolizei. 19. dubna 1939.

⁵¹⁹SOA Hradec Králové, AO Zámorsk. Fond VČO Chrudim 1868-1945. Inv. č. 13, kart. č. 1. Mob. spisy velitelství četn. oddělení Chrudim, které byly dne 24/4 1939 zabaveny Schutzpolizei.

ve městech.⁵²⁰ Pardubická služebna SD měla v Chrudimi několik důvěrníků, kteří si získali vlastní spolupracovníky. Byl to především vedoucí sladovny Otmar Böhm,⁵²¹ dále Jindřich Lehnfeld,⁵²² který pracoval jako vedoucí prodejny u firmy Polický-Popper nebo Arnoldo Menestrina.⁵²³ Pro SD pracoval také funkcionář NSDAP Rudolf Jurasch⁵²⁴ a jeho nástupce Karel Hartner⁵²⁵ – bývalý komisař města Chrudim. Bedřich Opletal měl v SD č. 64.⁵²⁶

Jen výjimečně na vedoucí úsek SD dojížděl některý důvěrník. Jedním z takových byl zemský školní inspektor pro střední školy Gustav Werner,⁵²⁷ který pro SD pracoval od roku 1939. Werner byl příkladem bezcharakterního člověka, který své chování měnil podle okolností ve svůj prospěch. Při návštěvách škol projevoval nenávisť proti českému národu, proti Židům a měl vliv na rušení českých škol. V Chrudimi si při maturitách údajně počínal jako „pomínutý“, kladl studentům provokativní otázky.⁵²⁸

Geheime Staatspolizei

Od začátku okupace v březnu 1939 patřila Chrudim pod Geheime Staatspolizei (= gestapo) Pardubice. Služebna gestapa v Pardubicích byla zřízena 16. března 1939, ale až do konce roku 1939 podléhala gestapu v Hradci Králové. Od roku 1940 byla podřízena přímo Vedoucí služebně gestapa v Praze.⁵²⁹ Počátkem roku 1945 byl na základě stupňování se partyzánské činnosti zřízen zvláštní oddíl ZbV (= Zur besonderen Verwendung) k potírání partyzánů na česko-moravských hranicích se sídlem v Chrudimi.⁵³⁰

Následující mapa zobrazuje přesné rozmístění jednotlivých služeben. Sonderkommando Chrudim bylo podřízeno přímo hlavní služebně v Praze (viz šipka na mapě).

⁵²⁰GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. s. 156-157.

⁵²¹Otmar Böhm – narodil se 6. října 1901, působil jako vedoucí NSDAP. Pracoval pro gestapo Pardubice jako vedoucí místních udavačů. Byl zajištěn v Chrudimi.

⁵²²Jindřich Lehnfeld – narodil se 12. října 1900, byl Němec, zpravodaj SD. Zajištěn v Chrudimi.

⁵²³Arnoldo Menestrina – pracoval jako prokurista firmy Popper, člen italského Fascio v Praze. Zajišťoval informace pro SD. Zadržen v Chrudimi.

⁵²⁴Rudolf Jurasch – v letech 1942-1943 působil jako místní vedoucí NSDAP. Původně pracoval jako řídicí učitel německé školy ve městě Vratimov. Podle zprávy v kronice města byl záłudný a mstivý.

⁵²⁵Karel Hartner – stálý zpravodaj a udavač SD. Pátrání po něm bylo neúspěšné.

Böhm, Lehnfeld, Menestrina, Hartner – ABS Praha. Fond 302. Sign. 302-156-2. Agenti SD v Chrudimi.

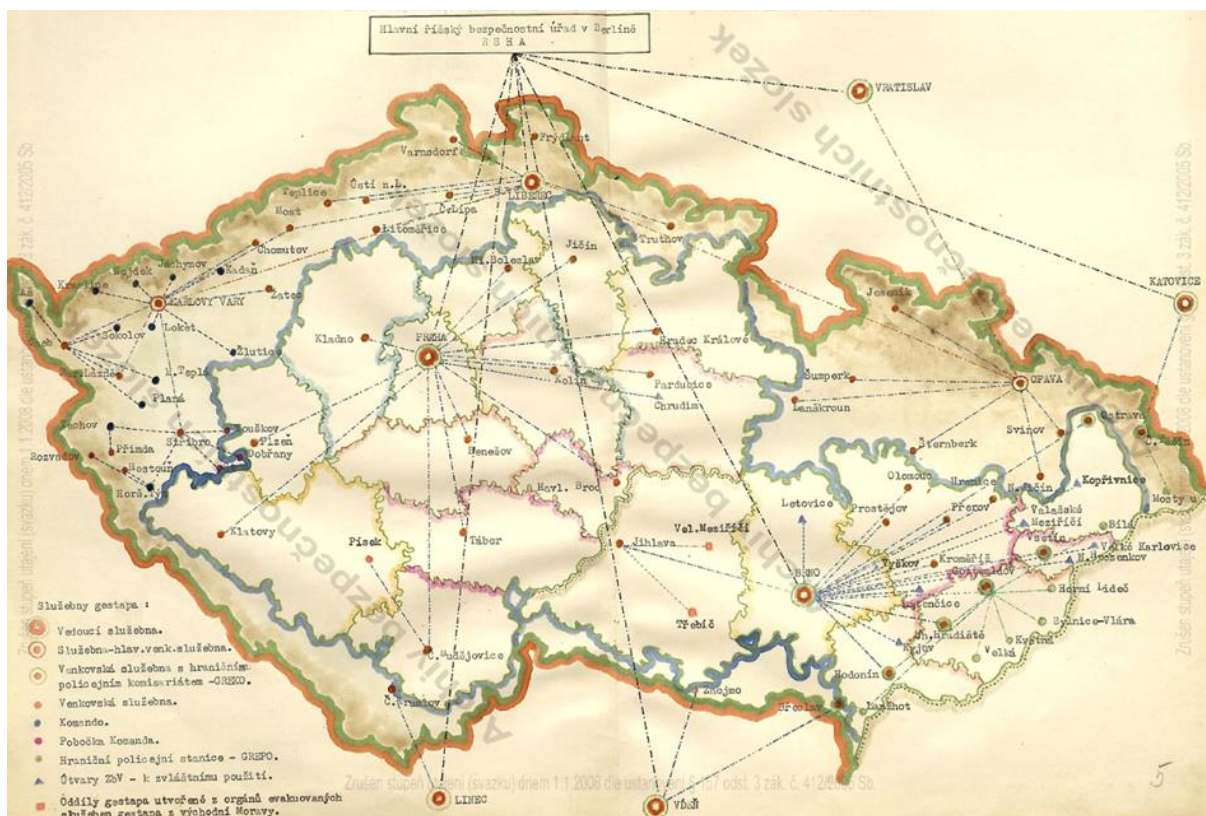
⁵²⁶GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. s. 205-206.

⁵²⁷Narodil se 13. července 1887 v Prosmykách (kdysi vesnice u Lovosic, dnes zaniklá). Původně k Československu loajální středoškolský profesor se po okupaci Čech a Moravy stal konfidentem gestapa a Sicherheitsdienst. Svůj velký vliv ve školství uplatňoval zejména pro vybudování sítě donašečů. Stál za válečnou devastací středních škol. V roce 1947 byl odsouzen k trestu smrti.

⁵²⁸GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha, 2008. s. 213-214.

⁵²⁹ABS Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2. Organizace venkovské služebny gestapa v Pardubicích. s. 15.

⁵³⁰Tamtéž, ZbV – oddíl k potírání partyzánů v Chrudimi. s. 30.

Obr. 29: Služebny gestapa – plán z roku 1944

Zdroj: ABS Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2. s. 1

Vedením Sonderkommanda v Chrudimi byl pověřen kriminální komisař Paul Feustel.⁵³¹ Funkci zástupce velitele vykonával kriminální komisař Emil Haussmann. Z pražského gestapa do Chrudimě byl přidělen vrchní kriminální tajemník Otto Schröder. Tento zvláštní oddíl v Chrudimi podnikal samostatné akce proti partyzánům.⁵³²

⁵³¹Paul Hermann Feustel – narodil se 30. července 1899 v Lengenfeldu v Německu. Jako SS-Hauptsturmführer byl vedoucím úřadovny gestapa v Kolíně. Na přelomu let 1944-1945 se stal vedoucím Sonderkommanda v Chrudimi. Feustel při výkonu své funkce páchal neskutečná zvěrstva, proto byl 11. prosince 1972 odsouzen v Berlíně k testu smrti. Odvolal se a domáhal se propuštění, proto byl popraven až 8. května 1973 ve věznici v Lipsku. ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. Paul Feustel – vyšetřování, zprávy.

⁵³²ABS Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2. ZbV – oddíl k potírání partyzánů v Chrudimi včetně vedení oddílu. s. 30-31.

Obr. 30: Paul Hermann Feustel

Zdroj: [online]. [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Hermann_Feustel

Obr. 31: Komplex budov v Chrudimi, kde bylo umístěno Sonderkommando

Zdroj: ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-2. Fotodokumentace Chrudim

Úkolem Sonderkommanda Chrudim bylo zamezit přechodu partyzánů přes česko-moravské hranice, takže měl tento zvláštní oddíl k dispozici právě na těchto hranicích osm až deset tzv. Jagdkommandos (= stíhací oddíly). Pod vedením tohoto chrudimského oddílu byla také motorizovaná četa protektorátního četnictva a jedna rota pohraniční stráže. Služebna v Chrudimi byla vybavena dálkopisem a všechny venkovské služebny gestapa musely pravidelně podávat hlášení, i v noci. Pokud nějaké hlášení o výskytu partyzánů přišlo, byl

svolán referát IV 2b pražského gestapa⁵³³ pod vedením kriminálního komisaře Leimera a odjížděli na místo, odkud hlášení došlo.⁵³⁴

Hned v říjnu 1939 byl hlídkou ČS Chrudim v hostinci Anežky Kabeláčové zatčen učitel František Chládek z Morašic. Řídící učitel Chládek přišel do hostince 14. října 1939 okolo půl šesté večer a popíjel ve společnosti několika vojínů. Po chvilce začal vést řeči proti německým vojákům i proti Adolfu Hitlerovi: „*Němečtí vojáci jsou dobří, ale Adolf Hitler s jeho vedením nestojí za nic*“. Také si stěžoval na nedostatek potravin: „*O vás se stará Hitler jako kdysi o nás Beneš*“. Na základě pronesených vět dva vojáci – Anton Weiss a Georg Meidl – Chládek zadrželi a předali četnické hlídce. Případ si převzalo gestapo Pardubice. Při vyšetřování se Chládek k výrokům nehlásil, byl značně opilý. Údajně měl vypít deset piv a dvě sklenky koňaku. František Chládek byl propuštěn 11. prosince 1939 a navrátil se ke své rodině do Morašic.⁵³⁵

František Chládek byl jedním z mnoha zatčených gestapem. V Chrudimi i v okolí docházelo nejvíce k zatýkání v letech 1940 a 1941. Ve fondu Okresní úřad Chrudim se nachází údaje o zatčení 123 osob. V dostupných pramenech jsou poslední údaje z roku 1942 a pouze za první půlrok. Více se v uvedeném fondu nedochovalo.

Zatčené osoby byly muži, pouze jedna žena kuchařka a jedna učitelka. Při zatýkání nehrála roli profese, mezi zatčenými byl obuvník, zahradník, kadeřník, učitel, lékárník, právník, úředník, četník atd. Ve většině případů nebyl známý důvod zatčení, pouze výjimečně se objevilo jako důvod šíření protistátních letáků, porážení dobytka načerno, nedovolený obchod s masem nebo údajná příprava velezrady. Níže uvedená tabulka obsahuje počet zatčených gestapem Pardubice v jednotlivých letech 1939–1942. Zatčení jsou rozděleni podle toho, zda šlo o osoby přímo bydlící v Chrudimi nebo v okrese Chrudim – zde nejčastěji pocházela hlášení z ČS Chrast, Seč, Heřmanův Městec, Hlinsko v Čechách nebo Nasavrky.

⁵³³Referát IV 2 se dělil na podreferáty – IV 2a a IV 2b. Podreferát IV 2 b měl 3 sektory – 1. parašutisté – partyzáni, 2. zpravodajské zjišťování v souvislosti s parašutisty, 3. obrana proti vysílání. ABS Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2. Vedoucí služebna gestapa v Praze. s. 9.

⁵³⁴ABS Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2. ZbV – oddíl k potírání partyzánů v Chrudimi včetně vedení oddílu. s. 30-31.

⁵³⁵SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4069, kart. č. 43. Chládek František z Morašic; zatčen gestapem v Chrudimi. 15. října 1939, 12. prosince 1939.

Tab. 3: Zatčení gestapem Pardubice v letech 1939-1942⁵³⁶

Rok	ČS Chrudim	ČS stanice okresu Chrudim
1939	1	6
1940	40	23
1941	22	28
1942	-	3
Celkem	63	60

Z dostupných pramenů vidíme, že samotná Chrudim měla nejvíce zatčených v roce 1940. Z celkového počtu pak připadá na Chrudim zhruba polovina zadržených osob ze zkoumaného pramene.

V hlášení Okresního úřadu Chrudim na Prezidium zemského úřadu v Praze je uvedeno, že 19. listopadu 1940 bylo zatčeno asi 30 příslušníků protektorátu z Chrudimě a dalších míst okresu. Vzhledem k tomu, že mezi zadrženými byli učitelé Zdeněk Spurný z Hlinska, Marie Benešová z Chrasti a Jaromír Kučera z Miřetic, dále štábní strážmistr Jan Kohout z ČPS Chrudim, zřízenec Okresního soudu v Chrudimi Karel Říha a lékárník Gustav Coufal⁵³⁷ z Chrudimi, bylo nutné učinit opatření k zastoupení jmenovaných v jejich zaměstnání.⁵³⁸

V první fázi byli všichni zatčení odvezeni na služebnu gestapa v Pardubicích. U většiny není uvedeno, co se s dotýčnými stalo. Někdy se objevila zmínka, že se osoba stále nachází v Pardubicích. U 14 osob je ve spisech uvedeno, že byli za určitou dobu propuštěni na svobodu. U 17 osob se ve spisech nachází transport z Pardubic do Terezína. Některé osoby byly přepraveny do Německa – 17 osob do Bayreuthu – zde byly dvě osoby dopraveny přímo, ostatní přes Terezín., jedna do Elrachu a dvě do Drážďan. Jedna osoba byla poslána do věznice Pankrác do Prahy.

Jednotlivé četnické stanice musely být nápomocny při zatýkání příslušníky gestapa Pardubice. Následně se na ČS ve většině případů obraceli příbuzní ohledně sepsání žádosti o sociální podporu za odvedené osoby. V případě svobodných občanů žádosti podávali rodiče, v případě ženatých žádala manželka o podporu pro sebe a nezaopatřené děti. Podrobnou žádost potom poslala příslušná ČS na Zemský úřad do Prahy. Vyřízení trvalo různě dlouhou dobu, výjimečně podpora přiznána nebyla.

⁵³⁶SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4050-4089, 4113-4196, 4212-4292, 4304-4396, 4403-4315, 4408-4493, kart. č. 43-51. Zatčení gestapem Pardubice. Podrobně viz Seznam pramenů a literatury.

⁵³⁷PhMr. Gustav Coufal – nájemce chrudimské lékárny u sv. Kateřiny od roku 1936, pro svoji odbojovou činnost zatčen gestapem – viz hlášení výše. Dne 12. září 1942 byl popraven. CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 179.

⁵³⁸SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim, Inv. č. 4231, kart. č. 47. Gestapo – zatčení protektorátních příslušníků. 22. listopadu 1940.

K zatýkání gestapem Pardubice se ve fondu Okresní úřad Chrudim nenachází téměř žádná konkrétní události. Jeden případ ale musela ČS Chrudim na gestapo do Pardubic dne 20. dubna 1942 nahlásit. Týkal se rozbití výlohy u firmy Polický-Rieker. V šest hodin a 50 minut bylo okno prodejny poškozeno kamenem. V té době okolo projížděl autobus. Těsně po jeho odjezdu dělníci František Motl, František Chvojka a pokrývač Eduard Pytlík uslyšeli ránu. Dělníci právě pracovali poblíž prodejny. Podle zvuku usoudili, že došlo k rozbití z jedné z výloh prodejny. Shodou okolností kámen zasáhl vitrínu, v níž byl vystaven obraz Vůdce a říšská vlajka. V dané chvíli se u výlohy nikdo nenacházel, přesto bylo vyslechnuto několik svědků z okolních domů. Šetřením bylo zjištěno, že výlohu rozbil kámen, který se odrazil od pneumatiky autobusu. Změření výlohy a praskliny odpovídalo kameni trojúhelníkovitého tvaru, který nesl stopy černé gumové barvy. Bylo vyloučeno úmyslné rozbití. Za normálních okolností by případ vyřešila místní ČS, ale vzhledem k obsahu výlohy musel být případ nahlášen na gestapo Pardubice.⁵³⁹

Jak je uvedeno výše, od začátku roku 1945 až do okupace byl velitelem nově vytvořeného stíhacího oddílu proti partyzánům tzv. Sonderkommando v Chrudimi Paul Feustel. Jako funkcionář gestapa se často osobně podílel na zatýkání a výsleších občanů, přičemž se vyznačoval velkou hrubostí a násilnictvím. Právě na Českomoravské vysočině se zúčastnil jedné z největších akcí gestapa, která se uskutečnila 19. prosince 1944 a následující dny v obcích Lipovec-Licoměřice, okres Chrudim: „*Jednoho dne prostě obkličují oddíly zbraní SS spojené obce Lipovec a Licoměřice na Vysočině. Jsou zatýkáni všichni muži od 16 do 60 let, je zatčen každý, kdo obcí náhodně prochází. V domě obuvníka Broma je na podlaze krev bitých obětí a voda, jíž jsou poléváni ti, kteří výslech nevydrželi. Feustel se těší, že obrovský záťah a bití musí přece přinést nějaké zprávy.*“⁵⁴⁰ Jako hlavní cíl mělo pražské a kolínské gestapo dopadnout partyzánskou skupinu Mistr Jan Hus a další skupiny, které se zde měly vyskytovat. To se nepodařilo, tak byl hlavní teror gestapa obrácen proti nevinným lidem, kteří neměli nic společného s partyzány. Údajně bylo zatčeno 100 lidí. Mimo tuto akci bylo z popudu Paula Feustela v jeho služební působnosti zatýkáno neustále velké množství lidí. Značná část těchto lidí přišla během věznění nebo jako následek věznění o život. V době, kdy byl Feustel vyslán na likvidaci partyzánské skupiny Mistr Jan Hus, měl nařídít naložení mrtvých partyzánů na nákladní auto a nechal je odvézt na dvůr věznice v Pardubicích. Věděl, že velitel skupiny major Alexandr Fomin je těžce zraněn, ale žije. Neposkytl mu pomoc,

⁵³⁹SOkA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4474, kart. č. 51. Polický und Rieker in Chrudim, Zertrümmerung d. Auslage. 20. dubna 1942.

⁵⁴⁰ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. Paul Feustel – vyšetřování. s. 144-145.

naopak nařídil podání smrtící injekce. Později se šel Feustel podívat, zda byl rozkaz vykonán a zjistil, že Fomin stále žije. Feustel měl vytáhnout pistoli a střelit Fomina do zátylku.⁵⁴¹

Od ledna 1945 měla zvláštní služebna v Chrudimi zabraňovat pronikání partyzánských oddílů z moravského území do Čech. V únoru 1945 byl v Chrudimi nasazen III. prapor policejního pluku SS č. 20.⁵⁴²

Četnictvo i policie v Chrudimi měly svoje místo a nejednou spolupracovaly. Jednotlivé popisy skutečných případů ukazují těžký život lidí během okupace. Proti hrozícím nebo již vzniklým katastrofám – oheň, živelní pohromy a havárie – zasahovali v Chrudimi často hasiči, kterým bude věnována další samostatná kapitola.

⁵⁴¹ABS Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1. Paul Feustel – vyšetřování. s. 144-145.

⁵⁴²MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha, 2001. s. 51.

6 SBOR DOBROVOLNÝCH HASIČŮ A JEHO PŮSOBENÍ V CHRUDIMI

Už od dávných dob lidé řešili ochranu před ohněm, ale účinná opatření měla v českých zemích, a tedy i v Chrudimi počátek ve druhé polovině 19. století.

6.1 Historie sborů dobrovolných hasičů

Ministerský výnos ze dne 17. května 1852 nařizoval, aby si obce opatřily nářadí k hašení ohně a řádně vyšetřily každý požár. Další nařízení z ledna 1853 připomínalo platnost Řádu hašení ohně patentu Josefa II. V rakouském císařství bylo od roku 1852 umožněno zakládání spolků, ale české národní spolky včetně hasičských bylo možné zakládat až po skončení období Bachova absolutismu a vydání Říjnového diplomu roku 1860. V listopadu 1867 byl vydán zákon o spolčovacím právu⁵⁴³ a zakládání spolků se zakazovalo jen ve vážných případech, které odporovaly zákonu. První český sbor dobrovolných hasičů vznikl ve Velvarech (okres Kladno) 22. května 1864. V roce 1874 existovalo už 107 českých sborů, pak nastal prudký nárůst a v roce 1876 bylo v Českém království 561 sborů.⁵⁴⁴

6.1.1 Hasiči a okupace

Vznikem Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 byly postiženy i hasičské sbory. Vládní nařízení č. 97/1939 stanovilo, že spolky zřízené podle zákona č. 135/1867 musely prostřednictvím okresních hasičských jednot oznámit, že chtěly nadále vykonávat svou činnost. Pokud tak neučinily, byly k 30. červnu 1939 zrušeny. Výnosem Ministerstva vnitra z 15. května 1939 se stal nejvyšší složkou Svaz českého hasičstva. Měl dvě zemské jednoty – Českou a Moravskou. Dne 21. června 1939 vyšlo nařízení říšského protektora o neáriřcích.⁵⁴⁵

⁵⁴³Zákon č. 134/1867 ř. z. ze dne 15. listopadu 1867 o právu spolčovacím. Novela zákona o právu spolčovacím č. 97/1939 Sb. – vládní nařízení ze dne 31. března 1939. ASPI [online]. [cit. 2023-02-16]. Dostupné z: [https://www.aspi.cz/products/lawText/1/7772/1/2/vladni-narizeni-c-97-1939-sb-jimz-se-meni-zakon-ze-dne-15-listopadu-1867-c-134-rz-o-pravu-spolcovacim-a-cini-nektera-opatreni-tykajici-se-spolku](https://www.aspi.cz/products/lawText/1/7772/1/2/vladni-narizeni-c-97-1939-sb-jimz-se-meni-zakon-ze-dne-15-listopadu-1867-c-134-rz-o-pravu-spolcovacim-a-cini-nektera-opatreni-tykajici-se-spolku/vladni-narizeni-c-97-1939-sb-jimz-se-meni-zakon-ze-dne-15-listopadu-1867-c-134-rz-o-pravu-spolcovacim-a-cini-nektera-opatreni-tykajici-se-spolku).

⁵⁴⁴NITRA, Josef. *Pompiéři, požárníci, hasiči: Dějiny českého hasičství*. Praha, 2020. ISBN 978-80-7553-796-6. s. 77, 86.

⁵⁴⁵Věstník říšského protektora, č. 6/1939, s. 45. Více viz – Nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych->

Na základě toho od 7. září 1939 nařizovala Zemská hasičská jednota Čech vyškrtnutí všech neárijských členů z organizace. Také pozdrav „Nazdar!“ byl změněn na „Vlasti zdar!“. Byl zrušen výraz hasičské sbory a hovořilo se o hasičstvech obcí.⁵⁴⁶

S příchodem Němců se urychlilo sjednocení hasičského nářadí u sborů. Došlo k výměně všech mosazných spojek za jiný kov. Hasičstvo bylo rozděleno do čtyř skupin – z povolání, dobrovolné, povinné (= novinka, bylo zakládáno v obcích, kde nebylo možné zřídit dobrovolné hasičské organizace) a závodní. Jediná nová hasičská organizace, která vznikla v období okupace v okrese Chrudim, byla ve Lhotě u Skutče v roce 1942. Němci věnovali požární ochraně a její organizaci velkou pozornost. Chtěli mít co nejlépe chráněny všechny pro válku důležité objekty.⁵⁴⁷

6.2 Sbor dobrovolných hasičů v Chrudimi

V Chrudimi první organizací pověřenou k hašení ohňů byla sokolská jednota založená v roce 1867. Problém byl v tom, že sokolové nebyli vždy k dispozici, když někde vypukl požár. V listopadu 1872 byl sice v rámci Sokola založen samostatný hasičský odbor, ale situace se moc nezlepšila. Dne 12. července 1874 vznikl tedy ve městě zcela samostatný Sbor dobrovolných hasičů Chrudim (= SDH Chrudim).⁵⁴⁸ Na obojím měl velkou zásluhu Dr. Jan Figar⁵⁴⁹ a díky němu také byla založena 23. listopadu 1879 župní hasičská jednota v Chrudimi jako první hasičská župa v Čechách.⁵⁵⁰ Jejím hlavním úkolem byla organizace výcviku a hájení zájmů hasičstva včetně materiální podpory hasičů.⁵⁵¹ Dlouholetým jednatelem a později starostou chrudimské hasičské župy byl Václav Ježek.⁵⁵² Původně župa sdružovala sbory Pardubicka a Chrudimska, později jen ze soudního okresu Chrudim. Po roce

zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-bez-zdi/protizidovske-zakony-a-narizeni/narizeni-riskeho-protektora-v-cechach-a-na-morave-o-zidovskem-majetku-ze-dne-21-cervna-1939/.

⁵⁴⁶NITRA, Josef. *Pompiéři, požárníci, hasiči: Dějiny českého hasičství*. Praha, 2020. s. 216-217.

⁵⁴⁷CHMELAR, Josef. *Příspěvky k dějinám požární ochrany v okrese Chrudim*. Chrudim, 1990. s. 20.

⁵⁴⁸KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 43.

⁵⁴⁹JUDr. Jan Figar – narodil se 4. září 1843 v Plánici. Studoval gymnázium v Hradci Králové a České Lípě, poté pražskou univerzitu. Pracoval jako úředník u soudu v Praze, později v advokátních kancelářích v Kutné Hoře a v Chrudimi – zde si v roce 1876 založil vlastní advokátní kancelář. Byl veřejně činný, ale největší zásluhy měl o rozvoj hasičského hnutí, patřil k zakladatelům chrudimského hasičského sboru a v čele chrudimské župní hasičské jednoty stál až do roku 1902. Zemřel 12. června 1905 v Chrudimi.

⁵⁵⁰PECKA, František. Významné události dobrovolných hasičů v kraji Pardubice a okrese Chrudim. In: *Chrudimské vlastivědné listy 3*. Chrudim, 2015. str. 18.

⁵⁵¹KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 44.

⁵⁵²Václav Ježek – narodil se 27. září 1863 v Chrudimi. Studoval gymnázium ve městě, ale studia nedokončil. Pracoval jako úředník chrudimského okresu a také jako redaktor různých časopisů. Působil jako člen obecního zastupitelstva, funkcionář chrudimského muzea, a především jako jednatel a starosta chrudimské hasičské župy, která od roku 1925 nesla jeho jméno. Zemřel 20. ledna 1931 v Chrudimi a pohřben byl na hřbitově U Kříže.

1938 byla župa změněna do Okresní hasičské jednoty. Její působnost kopírovala hranice politického okresu Chrudim.⁵⁵³

Při župách byly také organizovány tzv. samaritské⁵⁵⁴ odbory zdravotníků. Samaritství bylo vždy v hasičské činnosti zahrnuto, protože celá činnost hasičů je pomoc bližnímu. Nebyla ale nijak organizována. V SDH Chrudim byl samaritský odbor ustanoven dne 12. října 1925.⁵⁵⁵ V rámci této samaritánské činnosti prováděl sbor svým starším sanitním vozem také převozy nemocných do nemocnice. V době druhé světové války sloužila pacientům nemocnice, která byla postavena a vysvěcena už v roce 1863.⁵⁵⁶ Nacházela se v Dukelské ulici čp. 165/III v Chrudimi. Mnohým obyvatelům města touto pomocí hasiči zachránili život.⁵⁵⁷

6.2.1 Povinnosti hasičů

K hlavním povinnostem sboru patřilo nejen hašení požárů, ale i zásahy při povodních. V Chrudimi se povodně vyskytovaly často až do roku 1935, kdy došlo k regulaci řeky Chrudimky. Hasičský sbor také organizoval hlídky při tradičních poutích, trzích a při divadelních představení. Na začátku roku 1941 se rozhodl SDH Chrudim požádat Městskou radu v Chrudimi, aby mu navýšila poplatky za hasičské hlídky, a to v městském biografu ze šesti na deset korun a v městském divadle z 40 na 50 korun za jedno představení.⁵⁵⁸ Často také hasiči hlídkovali třeba při žních.⁵⁵⁹ Ohledně vysílání a placení požárních hlídek informovalo Ministerstvo vnitra v Praze svým výnosem z 6. května 1942 všechny obecní úřady. Výnos obsahoval informaci, že zřízení a udržování spořádané požární ochrany je úkolem obcí. Také tam bylo uvedeno, co má obec opatřit, aby zajistila spořádanou požární ochranu. Náklady na požární ochranu také měla nést obec. Podniky, které používaly služeb hasičstva, musely uzavřít potřebnou dohodu s hasičstvem. Důraz byl kladen na odškodnění za hlídku, která dala k dispozici svůj volný čas. Jednalo se zejména o biografy,

⁵⁵³KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha, 2005. s. 44.

⁵⁵⁴Samaritánství = prokazování milosrdenství a pomoc druhým.

⁵⁵⁵TEPLÝ, František. *Šedesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi: Zvláštní otisk z věstníku chrudimské župní hasičské jednoty Ježkovy*. Chrudim, 1932. s. 6.

⁵⁵⁶CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim*. Chrudim, 1991. s. 167.

⁵⁵⁷KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim, 2012. s. 3.

⁵⁵⁸SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Tvýšení poplatků za hasičské hlídky v městské biografu a divadle. 14. ledna 1941.

⁵⁵⁹KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim, 2012. s. 3.

divadelní představení a koncerty. Upuštěno od poplatků za požární hlídku mohlo být v případě, že se jednalo výlučně o dobročinnou akci.⁵⁶⁰

Již několikrát požádal SDH Chrudim městskou radu, aby členové sboru mohli bydlet v obecním domě za kostelem – čp. 57/I. Poslední žádost byla z 20. února 1939. Důvodem bylo, že při vypuknutí požáru ve městě museli být hasiči co nejdříve na místě. Pokud bydleli v různých čtvrtích ve městě – třeba tři km od sebe vzdálených, nemohli být do deseti minut k dispozici. Sbor si také dovolil městské radě navrhnout, zda by neuvažovala o zřízení tzv. hasičských kasáren, kde by hasiči platili normálně nájem. K tomu ale nedošlo.⁵⁶¹

Preventivních opatření se týkala dvě hlášení z fondu Archiv města Chrudim uvedené pod rokem 1940, kdy Okresní úřad Chrudim informoval všechny obce ve své působnosti. První vyzývalo obce o nutné ochraně hospodářsky důležitých podniků a historicky památných objektů. Jednalo se o důsledné dodržování požárně-policejních předpisů. Také byl dán důraz na konání požárních prohlídek a případné hlášení závad.⁵⁶² Druhé hlášení se týkalo požárně-policejních opatření ohledně zemědělských podniků. Poslední dobou údajně vzniklo v rolnických usedlostech mnoho požárů zaviněných dětmi. Požáry se bohužel neomezily jen na jednu usedlost, ale šířily se dále. Mnoho rodin tak přišlo o majetek. Jako příčina bylo uvedeno to, že děti měly snadný přístup k zápalkám a také rodiče nevykonávali nad dětmi dostatečný dozor. Starostové obcí měli důrazně domluvit všem obyvatelům.⁵⁶³ Další z preventivních hlášení má datum o půl roku starší. V polovině roku 1941 byli opět informováni starostové všech obcí o nutnosti zabraňování lesních požárů. Pokud už požár vznikl, byl každý občan povinen pomáhat při hašení. Majitelé lesů byli nabádáni, aby si opatřili rezervní nářadí, lopaty, sekery a pily. Podél veřejných cest byly zakládány ohnivzdorné pásy. Četnictvo pak bylo pověřeno hlídkovou službou, a to hlavně v neděli, o svátcích a v době sucha.⁵⁶⁴ Právě zde můžeme vidět, že všechny bezpečnostní složky stále spolupracovaly. K uvedenému hlášení vydalo ještě Ministerstvo vnitra v Praze oběžník, který doplňoval, že: *„Výkonem požárních hlídek nebudtež pověřeny osoby zaměstnané v podnicích důležitých pro obranu Říše, jestliže se vykáží písemným potvrzením podniku. Tyto osoby možno pověřiti službou pouze v sobotu, počínajíc odpoledními hodinami nebo v neděli; při tom musí býti ovšem dbáno toho, aby těmto osobám byla ponechána přiměřená doba*

⁵⁶⁰SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Vysílání a placení požárních hlídek. 11. května 1942.

⁵⁶¹Tamtéž, Poskytnutí obecních bytů. 20. února 1939.

⁵⁶²Tamtéž, Požárně-policejní opatření, zejména také ohledně hospodářsky důležitých podniků a historicky památných objektů. 12. září 1940.

⁵⁶³Tamtéž, Požárně-policejní opatření ohledně zemědělských podniků. 7. prosince 1940.

⁵⁶⁴Tamtéž, Zabraňování lesním požárům a jich potírání. 24. června 1941.

*k zotavení.*⁵⁶⁵ Ochrany sklizně před požárem se týkala i vyhláška zemského prezidenta ze dne 16. srpna 1941. Zajištění výživy obyvatelstva vyžadovalo co nejlepší výsledek sklizně, převážně obilí. Nedbalost a jednání proti požárně-policejním předpisům měly být trestány.⁵⁶⁶

V době okupace se stal chrudimský sbor obecním sluhou bez všech práv, ale s velkou povinností. Z funkcionářů byl ponechán jen velitel a jednatel, kteří museli poslouchat příkazy německého komisaře Karla Hartnera. Náplní sboru byla pouze služba hlídky, cvičení, případně poplach, a to se celé opakovalo. Na konci války byl chrudimský hasičský sbor jako první uniformovaná složka plně k dispozici nově vzniklému národnímu výboru. Členové sboru odzbrojili posádku cukrovaru a vykonávali pořádkovou službu na ulicích. Vzhledem k tomu, že Němci při odchodu ničili vše, na co jim ještě stačil čas, museli být hasiči neustále v pohotovosti.⁵⁶⁷

6.2.2 Organizace, výzbroj a financování sboru

SDH Chrudim byl financován z prostředků města a také z různých finančních darů. Jako zpětnou vazbu požadoval průběžně starosta města hlášení od SDH Chrudim.

Obr. 32: Původní požární zbrojnice – foto z výstavy

Zdroj: [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://muzeumcr.cz/cz/vystavy-mini/category/477-vystava>

Krátce po okupaci měl být do stanoveného data předložen seznam hasičské výzbroje a výstroje – náradí, uniformy apod. a také jejich počet. Rovněž měl být udán stav jmění

⁵⁶⁵SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Pokyny pro zabezpečení úrody proti ohni a sabotáži. 30. července 1941.

⁵⁶⁶Tamtéž, Ochrana sklizně před požárem a sabotáží, výzva k občanstvu. 16. srpna 1941.

⁵⁶⁷KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim, 2012. s. 4.

sboru.⁵⁶⁸ Ve fondu Archiv města Chrudim se také nachází hlášení, kde Zemský úřad v Praze schvaloval Městskému úřadu v Chrudimi věcnou podporu pro sbor dobrovolných hasičů. V roce 1939 byla povolena obci částka 3 500 korun.⁵⁶⁹ V květnu 1941 věnovala Městská rada Chrudim hasičům částku deset tisíc korun na nákup hasičského náradí a náčiní. Hasiči poděkovali a ujistili radu, že budou předkládat potřebné účty.⁵⁷⁰ Žádosti o uvolnění finančních prostředků na zakoupení a doplnění hasičské výzbroje a výstroje se pravidelně opakovaly. SDH Chrudim žádal zdvořile radu města i v lednu 1942.⁵⁷¹

Sbor měl výzbroj uloženou v obecní kůlně „Na Kotcích“, jejíž přední část ústila do Martiniho ulice (= dnešní Široká ulice). Byl zde i sklad, sídlo a schůzová místnost. Kůlna nebyla věnována pouze tomuto účelu. Hasiči tam byli vlastně navíc, protože v kůlně byly umístěny masné krámy a často docházelo mezi hasiči a řezníky ke srážkám. Vedení sboru se snažilo usilovně řezníky ze společné místnosti vypudit, ale nedařilo se mu to, takže jediným východiskem bylo, že se hasičský sbor přestěhoval do zadní části kůlny „Na Kotcích“. Jednalo se o budovu čp. 142/I a přístup do této části byl ze Štěpánkovy ulice. Tak získal sbor vlastní místnosti. Nová zbrojnice v Topolské ulici v Chrudimi se vztahuje až k roku 1957.⁵⁷²

Se vznikem hasičských sborů se také postupně modernizovala technika. V Chrudimi byla v roce 1882 zakoupena v té době nejmodernější kombinovaná stříkačka zvaná Hydrofor. Postupně přibyla smýkácí plachta a vysouvací žebřík. Na začátku 20. století byla pořízena parní stříkačka a v roce 1914 další kombinovaná stříkačka – ruční s benzínovým motorem. První automobilová stříkačka se do města dostala až v roce 1928 od firmy Popper Chrudim, která ji zhotovila přestavbou vozidla.

Po začátku druhé světové války v roce 1940 byla požární technika doplněna dvoukolovou stříkačkou značky Stratílek, která byla dopravována vozidlem Laurin-Klement. Tento dopravní vůz byl ještě v předmnichovské době používán jako sanitní vůz Červeného kříže.⁵⁷³ Jak je uvedeno v hlášení pro Městskou radu Chrudim, kromě motorové stříkačky model 363 Stratílek 36 HP, obdržel SDH Chrudim od Zemské hasičské jednoty v roce

⁵⁶⁸SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Seznam hasičské výzbroje a výstroje. 24. dubna 1939.

⁵⁶⁹Tamtéž, Hasičská podpora věcná. 3. listopadu 1939.

⁵⁷⁰Tamtéž, Dar 10 000 korun pro hasiče od Městské rady Chrudim. 19. května 1941.

⁵⁷¹Tamtéž, Žádost SDH Chrudim na Obecní úřad města Chrudimě. 20. ledna 1942.

⁵⁷²TEPLÝ, František. *Šedesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi: Zvláštní otisk z věstníku chrudimské župní hasičské jednoty Ježkovy*. Chrudim, 1932. s. 3.

⁵⁷³KOBETIČ, Pavel, HUŠEK, Bohumír, ANDR, Antonín a kol. *Almanach – ke stoletému výročí založení Sboru dobrovolných požárníků v Chrudimi*. Chrudim, 1972. s. 49.

1940 ještě deset masek a plechovek, deset univerzálních filtrů, jeden kapalinový hasicí přístroj a dvoje nosítka.⁵⁷⁴

Obr. 33: Stříkačka 36 HP Stratílek 1940 – foto z výstavy

Zdroj: [cit. 2023-03-22]. Dostupné z: <https://muzeumcr.cz/cz/vystavy-mini/category/477-vystava>

V srpnu roku 1942 byly vydány předběžné směrnice podle počtu obyvatel v obcích. Na Chrudim se vztahovala směrnice: „*Nejmenší stav pro sbory dobrovolných hasičů v obcích od 5.000 do 20.000 obyvatel.*“ Zbrojnice s příslušenstvím měla mít přístřeší pro vozidla, tři stání – každé 4 x 10 metrů s vedlejší místností pro osobní poplachové vyzbrojení. Dále musela být k dispozici místnost pro nářadí, místnost pro pobyt a vyučování, místnost pro přespávání strážce, kancelář pro velitele a umývárna se třemi umyvadly a jednou sprchou, taktéž záchod s pisoárem. Ve zbrojnici se musela nacházet i věž na vystupování s příslušnými okny a vytápěná místnost na sušení hadic. Blízko zbrojnice se muselo nacházet cvičiště nebo vhodný terén ke cvičení. V bezprostřední blízkosti zbrojnice se musel nacházet byt pro hlídače nářadí s ohlašovacím zařízením. Speciální výzbroj byla určena podle nařízení příslušného krajského požárního velitele. Požadavky týkající se mužstva byly stanoveny tak, že jednu skupinu tvořilo devět mužů, dvě skupiny potom 18 mužů, přičemž jedna skupina byla vedena jako rezervní. Dvě osoby byly počítány k pojízdnému žebříku a čtyři muži tvořili vždy rezervu. Celkem měl mít hasičský sbor 33 mužů.⁵⁷⁵

S výše uvedenou směrnicí souviselo také hlášení Okresního úřadu v Chrudimi, které se týkalo nejmenšího stavu sboru dobrovolných hasičů. Generální velitel Uniformované protektorátní policie sdělil svým výnosem ze dne 24. srpna 1942, že stav hasičských sborů musel být přizpůsoben potřebám obvodu, jehož ochrana mu byla svěřena. Směrnice také

⁵⁷⁴SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Dar pro SDH Chrudim v roce 1940. 24. ledna 1941.

⁵⁷⁵Tamtéž, Nejmenší stav pro sbory dobrovolných hasičů v obcích od 5.000 do 20.000 obyvatel. Srpen 1942.

určovaly nejmenší náklad obcí na sbory dobrovolných hasičů. Při schvalování výdajů musely obce s touto položkou počítat.⁵⁷⁶

Po skončení války v roce 1945 obdržel hasičský sbor velmi dobře vybavený požární vůz Mercedes s přívěsem, ve kterém byla přenosná stříkačka.⁵⁷⁷

Velitelem SDH Chrudim byl od 21. února 1933 do 24. prosince 1940 Josef Novotný. Dne 27. ledna 1941 nastoupil jako velitel Alois Janoušek, který setrval ve funkci až do roku 1951.⁵⁷⁸ O nástupu nového velitele za zemřelého Josefa Novotného byla od SDH Chrudim také písemně informována Městská rada Chrudim.⁵⁷⁹

SDH Chrudim pravidelně svolával schůze – v knihách uvedeny jako členské nebo výborové, přibližně jedenkrát za rok byla svolána valná hromada.⁵⁸⁰ Také v Chrudimi měl sbor hasičů své stanovy, které vymezovaly práva a povinnosti členů spolku, jeho fungování a vymezení hlavních účelů spolku. První hasičské stanovy v Chrudimi byly vydány 3. srpna 1874.⁵⁸¹ Před vypuknutím druhé světové války v roce 1938 bylo svoláno 11 schůzí – v pramenech za tento rok označeny obojím způsobem, jako členské nebo výborové, a jedna valná hromada 31. ledna 1938.⁵⁸²

Pro rok 1939 jsou uvedeny dvě výborové schůze – 9. ledna a 27. února 1939.⁵⁸³ Dne 6. března 1939 se konala 67. valná hromada. Valné hromadě příslušela volba výboru, změna stanov, kontrola a schvalování účtů, odškodnění členů, pokud utrpěli újmu např. při požáru. Poslední valná hromada před okupací začala příchodem členů mezi šestou a sednou večerní hodinou. Příchozí se zapisovali do prezenční listiny – přišlo 45 členů sboru. Vlastní jednání pak bylo zahájeno v sedm hodin 15 minut přivítáním všech přítomných. Hned potom byla uctěna povstáním památka všech podporovatelů hasičského sboru. Dále byla na programu změna stanov,⁵⁸⁴ které byly přijaty všemi členy. Také se konala volba zástupců do obvodu –

⁵⁷⁶SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Nejmenší stav sboru dobrovolných hasičů /povinné hasičstvo/. 3. září 1942.

⁵⁷⁷KARLÍKOVÁ, Alena a ŠTUDÁK, František. *Almanach 130 let Sboru dobrovolných hasičů města Chrudimi 1872-2002*. Chrudim, 2002. s. 2.

⁵⁷⁸Tamtéž, s. 8.

⁵⁷⁹SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Nový velitel chrudimského sboru – br. Alois Janoušek, Chrudim III. čp. 95. 25. února 1941.

⁵⁸⁰Členská nebo také výborová schůze byla svolávána na konkrétní jednání podle potřeby. Valná hromada jako nejvyšší orgán společnosti byla svolávána zhruba jedenkrát každý rok.

⁵⁸¹PIKL, Vojtěch a SALÁŠEK, Václav. *Stanovy spolku dobrovolných hasičů v Chrudimi*. Chrudim: Tiskárna S. Pospíšila, 3. srpna 1874. Bez ISBN. (pravopis odpovídá originálu)

⁵⁸²SOkA Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond. Zápisy rok 1936–1949. Rok 1938.

⁵⁸³SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Výborové schůze 9. ledna, 27. února 1939.

⁵⁸⁴Hasičské stanovy pro rok 1939 nejsou k dispozici. Vzhledem k tomu, že fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998 je neuspořádaný, nelze sdělit, zda se vůbec dochovaly. Obecně jsou stanovy rozděleny

dva členové, kteří následně složili slib. Většinou se valné hromady účastnil i některý z referentů Městského úřadu v Chrudimi. Hasičský sbor poslal přímo městské radě pozvánku na hlavičkovém tiskopise.⁵⁸⁵ Zástupce městské rady nezůstával po celou dobu konání schůze, na začátku vyslechl poděkování městu – zde se jednalo o zakoupení hadic a benzínu v době mobilizace. On naopak ujistil všechny přítomné o všemožné podpoře ze strany města a schůzi opustil. Valná hromada pokračovala přečtením pokladní zprávy sboru a pokladní zprávy nemocenské pokladny. Obě zprávy byly schváleny. V závěru schůze se konala volba činnovníků sboru na další období. Všichni byli zvoleni. Poděkováním za účast byla valná hromada ukončena v devět hodin 50 minut.⁵⁸⁶ Pro zbytek roku 1939 nejsou v knize žádné zprávy o konání schůzí.

Další zápis z členské schůze má datum 29. ledna 1940. Na běžné schůzi se přednášely různé zprávy o hospodaření – nejčastěji jsou uvedeny různé výše příspěvků od jednotlivých firem a podniků v Chrudimi. Na druhé straně byly přednášeny výdaje – nejčastěji za benzín, údržba technického vybavení, ale objevily se i výdaje za tiskopisy nebo razítka. Pokud SDH Chrudim obdržel nějaký mimořádný finanční dar, byl uložen v místní spořitelně. Na konci zápisu je zmínka o připravované valné hromadě - 68. valná hromada se konala 15. února 1940.⁵⁸⁷ Na tuto valnou hromadu se také dochovala pozvánka pro městskou radu.⁵⁸⁸ Další valná hromada se konala 27. ledna 1941. Tyto uvedené valné hromady měly také podobný program jako v minulých letech. Nejčastěji byly přednášeny zprávy jednotlivých funkcionářů, případně volby nových členů do některých funkcí. Pravidelně se prováděla kontrola inventáře a pokladny.⁵⁸⁹ O konání členských schůzí v roce 1941 nejsou záznamy. Záznamy ve fondu SDH Chrudim nejsou ani za roky 1942, 1943 a 1944.

V zápisech najdeme i samostatnou prezenční listinu, která se týkala účasti na pohřbu bratra⁵⁹⁰ Pavlíčka, který se konal dne 26. srpna 1943. Podle listiny se pohřbu kromě jiných

na několik částí – podle starších vydání se člení na účel spolku, členové spolku, přijetí a vystoupení, soustava sboru, správa výboru, povinnost mužstva, revizoři účtů, o smírčím soudu.

⁵⁸⁵SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Pozvánka na valnou hromadu. 25. února 1939.

⁵⁸⁶Tamtéž, Valná hromada 6. března 1939.

⁵⁸⁷SOkA Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond. Zápis rok 1936–1949. 29. ledna a 15. února 1940.

⁵⁸⁸SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Pozvánka na valnou hromadu. 5. února 1940.

⁵⁸⁹SOkA Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond. Zápis rok 1936–1949. 27. ledna 1941.

⁵⁹⁰Členové sboru se oslovovali „bratře“ – toto srdečné oslovení zavazovalo k lásce k bližnímu.

zúčastnili zástupci SDH jednotlivých obcí v okrese Chrudim – podepsáno bylo 33 velitelů a byl uveden přesný počet, kolik členů SDH z každé obce přijelo na pohřeb.⁵⁹¹

Po skončení druhé světové války se první valná hromada konala 1. října 1945 ve 20 hodin, přítomno bylo 45 členů. V dochovaném zápisu se dočteme: „*Valnou hromadu zahájil velitel sboru br. Janoušek, který zdůraznil, že po více než 5ti letech konáme valnou hromadu opět ve svobodném státě. Vzpomněl práce hasičstva za celou dobu válečnou, kdy hasičstvo zůstalo věrno svým ideálům a svému poslání k národu. Povstáním byla uctěna památka všech bratří, kteří položili své životy za svobodu naší krásné vlasti. Vyzval pak všechny přítomné členy k obnovení hasičského slibu.*“⁵⁹² První výborová schůze byla svolána na 8. října 1945, do konce roku 1945 se pak konaly ještě tři členské schůze.⁵⁹³

6.2.3 Požáry

V almanachu z roku 2002 jsou také uvedeny celkové počty požárů, při kterých SDH Chrudim zasahoval. Bohužel intervaly byly stanoveny po deseti letech, takže nelze určit přesné počty požárů během druhé světové války. Pro rozpětí let 1932-1941 je uvedeno 92 požárů, v dalším desetiletí 1942-1951 je uvedeno 151 požárů.⁵⁹⁴

Jedno z prvních hlášení, které poslal Okresní úřad v Chrudimi všem městským a obecním úřadům, se týkalo protipožárních opatření v provizorních bytech. Ministerstvo vnitra v Praze požadovalo počet provizorních a nouzových obydlí v jednotlivých obcích za poslední dva roky. Pokud by požární hlídky zjistily nebezpečí požáru v těchto obydlích, měly být nedostatky odstraněny.⁵⁹⁵ V odpovědním dopise sdělil starosta města Chrudim Borovec, že v obvodu města Chrudimě nebyla v posledních dvou letech žádná závadná provizorní a nouzová obydlí zřízena.⁵⁹⁶

Právě v roce 1942 se na základě téměř neuvěřitelného případu zcela nedostatečného výkonu požárního poplachu jistého dobrovolného hasičského sboru začaly řešit nedostatky při hašení ohně. Na Ministerstvo vnitra v Praze byl jako stížnost nahlášen případ, kdy začal hořet stoh slámy. Místo toho, aby se ihned začalo hasit, řešilo se, zda byl stoh na území obce

⁵⁹¹SOKA Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond. Zápisy rok 1936-1949. Pohřeb br. Pavlíčka 26. srpna 1943 o ½ 6 hodině.

⁵⁹²Tamtéž, Valná hromada 1. října 1945.

⁵⁹³Tamtéž, Výborová schůze 8. října 1945, členské schůze 5. a 26. listopadu 1945, 3. prosince 1945.

⁵⁹⁴KARLÍKOVÁ, Alena a ŠTUDÁK, František. *Almanach 130 let Sboru dobrovolných hasičů města Chrudimi 1872-2002*. Chrudim, 2002. s. 5.

⁵⁹⁵SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1653, kart. č. 285. Ochranná požární opatření v provizorních bytech a nouzových bytech. 18. března 1942.

⁵⁹⁶Tamtéž, Ochranná požární opatření v provizorních a nouzových bytech, požární prohlídky. 23. března 1942.

či nikoliv. Teprve po rozřešení dal trubač signál hasičstvu. Další problém nastal, když ze sousedního objektu nemohla být čerpána voda k hašení. Ministerstvo vnitra proto sdělilo svým výnosem ze dne 26. března 1942 všem obecním úřadům, že každá obec je povinna přispět bezplatně všemožnou pomocí při požárech sousedním obcím. Obecní zastupitelstvo muselo učinit taková opatření, aby se o vypuknutí požáru dozvěděli nejrychleji lidé jak v místní obci, tak v sousedních obcích. Hasič, který byl pověřen výkonem poplachu, musel být v obci stále přítomný. Jeho obydlí mělo být zřetelně označeno. V případě potřeby měla být v každé policejní nebo četnické stanici k dispozici trubka, kterou by v případě nouze poplach vyhlásila policie nebo četnictvo. Každý velitel hasičského sboru měl mít v domě telefon. Hasičský sbor musel také mít tolik přechodů (= univerzálních mezičlánků) připojení na vodu, aby byla při různosti spojovacích součástek hadic zaručena spolupráce všech podniků s hasičstvem.⁵⁹⁷

Také z května 1942 pochází hlášení Okresního úřadu v Chrudimi pro všechny obecní úřady, které se týkalo ochrany lesů proti náletům. Jednotlivé lesní obvody hlídaly letecké hlídky. Bohužel vznikla řada falešných hlášení o požárech lesa, které zpozorovaly letecké hlídky, které právě konaly příslušné obhlídky lesních obvodů. Podnětem pro tato hlášení byl kouř, který vznikl při vaření jídla lesními dělníky. S okamžitou platností byly vymezeny hodiny pro založení ohně lesními dělníky: „*V době od 1. března do 15. října mohou býti dělány a udržovány ohně lesními dělníky jen v době od 9 do 10 a 11 do 14 hodin.*“ V uvedené době mohla být spalována i hrabanka⁵⁹⁸ nebo chrastí, vždy po předcházejícím hlášení lesním pověřencům. Obce měly uvědomit všechny lesní správy a majitele lesů ve svém obvodu a také měli být obvyklým způsobem informováni občané příslušné obce.⁵⁹⁹

Podle výnosu říšského generála uniformované policie z 8. dubna 1943 musel být v každém sboru dobrovolných hasičů ustaven i externí hasičský sbor. Jeho vytvoření bylo nutné, protože se v každé obci nenacházel hasičský sbor a při požárech a jiných katastrofách museli pomáhat právě hasiči z okolí. SDH Chrudim poslal městské radě hlášení, kde bylo uvedeno, že externí hasičský sbor byl vytvořen 12 členy. Ke sboru patřil jeden automobilový hasičský vůz s veškerým vybavením. Všech 12 členů je v seznamu uvedeno jmenovitě včetně ročníku narození. Nejmladším členem byl Josef Koupil, který se narodil roku 1919,

⁵⁹⁷SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1653, kart. č. 285. Nedostatky při hašení ohně a vypuknutí požáru. Služba poplachová. 4. května 1942.

⁵⁹⁸Hrabanka = vysoce nakypřující kyselá zemina. Vzniká rozkladem jehličí a zbytku rostlin z podrostu v jehličnatém lese.

⁵⁹⁹SOkA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1653, kart. č. 285. Ochrana lesů proti náletům. 10. května 1942.

nejstarším členem byl Johan Kacafírek, který se narodil roku 1889. V době služby mu bylo 54 let.⁶⁰⁰

O konkrétních událostech, při kterých SDH Chrudim zasahoval, jsou v pramenech zmínky jen ojediněle. První zmínka, kdy chrudimský hasičský sbor za okupace vyjel k hlášenému požáru, byla ze dne 24. června 1942. Byl nahlášen požár v obci Ležáky. Když hasiči z Chrudimě dojeli do obce Chrast, byli okamžitě vráceni německou policií zpět. Členové sboru si původně mysleli, že byli povoláni k normálnímu požáru, ale teprve v Chrasti se dozvěděli o způsobené tragédii.⁶⁰¹

Ve fondu Okresní úřad Chrudim se nachází hlášení o požáru, který vypukl dne 13. srpna 1943 okolo druhé hodiny ráno v továrně na čepice a kožešiny J. Eneše v Chrudimi čp. 35. Hořet začalo v dílně v prvním patře budovy. Díky okamžitému zásahu hasičů byl požár během 20 minut zcela zlikvidován. Přes tento rychlý zásah byl zničen elektromotor, hnací řemen, poškozena podlaha, dále bylo zničeno 200 kusů králičích kožešin a také byly poškozeny okenní tabule. Škoda byla vyčíslena na 6 250 korun. Jako příčina požáru byl uveden zkrat. Kvůli škodám, které způsobil požár, muselo být deset osob vyřazeno na dva dny z práce.⁶⁰²

Zprávu o požáru v Chrudimi také přinesl tisk. Dne 15. srpna 1943 vypukl rozsáhlý požár u rolníka Františka Pilaře na Pumberkách. Hořet začalo ve čtyři hodiny ráno. Přes okamžité hasičské zákroky shořela celá svezená úroda i s hospodářskými stroji, požár zachvátil také stáje, chlévy a stodolu. Plameny poškodily i hospodářské stavení a celková škoda byla odhadnuta na 150 tisíc korun. Příčina požáru byla předmětem vyšetřování.⁶⁰³

V kapitole o četnictvu jsem přiblížil nálety na Pardubice v roce 1944. Tyto nálety způsobily v Pardubicích velké požáry. Na pomoc byli tedy povoláni i hasiči z Chrudimě. Hned po náletech 24. srpna 1944 odjela po 13. hodině jedna těžká četa čítající 22 mužů do Pardubic. První družstvo pomáhalo v záchranných pracích u firmy Kudrnáč a druhé družstvo pomáhalo v továrně na perník Kapo. Ve 20 hodin byly obě čety staženy do Fantových závodů. První družstvo se věnovalo dodávání vody a druhé družstvo provádělo odklizovací práce. Bylo potřeba dodávat více vody, takže druhé družstvo zanechalo odklizovacích prací a zhruba o půlnoci už dodávala vodu obě družstva. Chrudimští hasiči

⁶⁰⁰SOKA Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1653, kart. č. 285. Inv. č. 1652, kart. č. 285. Eine auswärtige Feurbereichschaft. 18. května 1943.

⁶⁰¹KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim, 2012. s. 4.

⁶⁰²SOKA Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4524, kart. č. 52. Brand in der Fabrik von J. Eneš Chrudim. 13. srpna 1943.

⁶⁰³*Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. List národního souručenství. Ročník XXVII., č. 34. 21. srpna 1943. s. 3.

pomáhali v Pardubicích celý týden. Nejčastěji se jednalo právě o dodávání vody. Příslušníci chrudimského sboru se vrátili bez zranění.⁶⁰⁴

Blíže nespecifikovaný požár je uveden v roce 1945. Na chrudimském letišti vypukl požár hangáru. Údajně byl založen partyzánskou skupinou, aby byly oslabeny válečné prostředky německé armády. Hašení požáru bylo provedeno tak, aby se zachovaly budovy. Naopak úmyslně byly ničeny světlice a jiný podobný materiál. Budovy se uchovat podařilo.⁶⁰⁵

Jednotky dobrovolných hasičů v obcích měly vždy své místo. Také v Chrudimi, ale i v blízkém okolí několikrát zabránily většímu neštěstí. Nejen tedy četnictvu a policii patří zásluhy za ochranu veřejného pořádku. SDH Chrudim spolupracoval s těmito složkami a podle potřeby byl vždy nápomocen.

⁶⁰⁴SOkA Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Č. přírůst. 36/2003. Hlášení o požáru při náletu Pardubic. 30. srpna 1944.

⁶⁰⁵KOBETIČ, Pavel, HUŠEK, Bohumír, ANDR, Antonín a kol. *Almanach – ke stoletému výročí založení Sboru dobrovolných požárníků v Chrudimi*. Chrudim, 1972. s. 40.

7 ZÁVĚR

Cílem mé diplomové práce bylo sestavit celistvý obraz života ve městě Chrudim za druhé světové války. Jádro práce pak představilo bezpečnostní složky v Chrudimi v době okupace. Pro vytvoření této práce jsem čerpal z uvedené literatury, přečetl jsem dobový tisk. Vše jsem doplnil údaji z archivních fondů, které jsem získal z jednotlivých institucí – Národní archiv Praha, Archiv bezpečnostních složek Praha včetně badatelny Brno, Státní oblastní archiv Hradec Králové včetně Archivního oddělení Zámorsk. Nejvíce regionálních pramenů pochází ze Státního okresního archivu v Chrudimi.

Práce je rozdělena na čtyři hlavní části. První část nás seznamuje s městem od samých počátků jeho vzniku včetně života obyvatel do okupace v březnu 1939 a následuje představení města od okupace do konce války v mnoha oblastech života. Další tři hlavní kapitoly jsou postupně věnovány četnictvu, policii a hasičům.

V úvodní části první kapitoly práce o Chrudimi jsem připomněl historii města. Chrudim od svého založení v roce 1055 patřila vždy mezi významná města Čech. Na počátku 14. století se Chrudim stala věnným královským městem. K velkému rozvoji došlo v průběhu 18. století, ale výrazně se Chrudim začala rozrůstat až s rozvojem industrializace v průběhu 19. století, převážně k jeho konci. Chrudim získala charakter průmyslově zemědělského města, nacházely se zde četné průmyslové podniky. Také byly zakládány peněžní ústavy, město získalo železniční spojení, ale hlavně byly zakládány školy. Tyto veřejné budovy později sehrály důležitou roli v životě města Chrudim za první světové války, kdy ve městě vznikla obří nemocnice a městem prošly desítky tisíc vojáků. Slavnostní nálada z konce války přetrvávala v chrudimských občanech několik týdnů, ale postupně se vracela realita všedních dnů. Občané řešili problémy se zásobováním, nedostatkem otopu a nákladně se čistily a opravovaly všechny veřejné budovy. Postupně se město rozvíjelo, období největší hospodářské prosperity spadalo do dvacátých let 20. století. Chrudim byla převážně českým městem s nepatrnou německou a židovskou menšinou v řádu desítek osob. Vzniklo mnoho novostaveb a byly vybudovány celé ulice. Problémy, které přinesla světová hospodářská krize na počátku 30. let se promítaly i do života chrudimských občanů. Ve městě vznikla vrstva průmyslového dělnictva, vznikaly sociální boje a drobnější živnostníci museli čelit konkurenci. Přes tyto problémy se v první polovině 20. století nacházelo v Chrudimi několik podniků mimořádného významu. Velké změny nastaly po podepsání dohody v Mnichově v roce 1938. Ze zabraného pohraničí odcházeli lidé. Do Chrudimě přišli uprchlíci v řádu

stovek. Když říšská vojska v březnu 1939 začala obsazovat zbytek republiky, také do Chrudimě dorazily motorizované oddíly. Občané byli překvapeni a přihlíželi vzniklé situaci, ale údajně nenastal ve městě větší odpor.

Další část první kapitoly o Chrudimi je věnována období od okupace do konce druhé světové války v mnoha oblastech života. První německé jednotky, které obsadily Chrudim, brzy odjely. Pak ale přicházeli další důstojníci i s celými rodinami. Němci se po svém příchodu do města začali jako všude jinde zajímat o Židy. V Chrudimi jich žilo několik desítek. Zájem Němců také spočinul na nedostavěném letišti. Když okupanti zjistili, že letiště pro ně bude výhodou, okamžitě ho dostavěli a začali používat. Po začátku okupace byla v Chrudimi ustavena místní organizace Národního souručenství. Konkrétně městu patřily první dva okrsky z celého chrudimského okresu. Město se také snažilo postarat o lidi, kteří přišli z pohraničí. Byly vypláceny peněžité podpory a byl zřízen Výbor pro péči o uprchlíky v Chrudimi. Počet obyvatel v Chrudimi se v jednotlivých letech okupace moc neměnil. Změna ale nastala postupně v úřadech včetně radnice, ve většině z nich museli být zastoupeni Němci. Chrudimsko bylo už v minulosti převážně zemědělsko-průmyslový kraj. V období okupace byla nejvýznamnějším průmyslovým podnikem Popprova továrna na obuv, významná byla i Wiesnerova strojírna. V zásobování chrudimských obyvatel potravinami hrálo velkou roli pořádání různých trhů, které měly ve městě dlouhodobou tradici. Chrudim byla proslulá množstvím škol. Před okupací v Chrudimi kromě obecných a měšťanských škol působilo deset středních škol. Němci ale neměli zájem na přípravě české inteligence. V Chrudimi bylo nejvíce postiženo gymnázium. Pro německé děti byla na podzim roku 1940 zřízena německá škola s internátem, tzv. Schülerheim. Všichni rasově způsobilí protektorátní příslušníci od deseti do 18 let měli být členy organizace Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě. V Chrudimi se slavnostní zahájení konalo v červnu roku 1943. Záměr nacistů o převýchově české mládeže se nakonec nezdařil. Za okupace i během druhé světové války byly důležité kulturní aktivity, které lidem na chvílku pomohly zapomenout na těžký každodenní život. Kultura zaznamenala mnohá omezení, nejméně byla postižena hudba. Za druhé světové války v roce 1942 se v Chrudimi zrodila tradice Chrudimských hudebních pátků, která trvá dodnes. Velký rozvoj zaznamenala četba. Němci také většinou příliš neomezovali sport. Významné pro Chrudim bylo konání krasobruslařského mistrovství Protektorátu Čechy a Morava v lednu 1943.

Protinacistický odboj na Chrudimsku v prvních měsících okupace vznikl především jako reakce na ztížený každodenní život a starosti obyvatel. Nejčastěji se ve městě přes různé zákazy objevovaly ilegální protinacistické letáky. V roce 1944 byli chrudimští občané

znepokojení nálety na sousední Pardubice. Konec války v květnu 1945 byl vítaný všemi chrudimskými občany. Přimo ve městě nedošlo k pouličním bojům a ztrátám na životech. Německá vojska celkem plynule opouštěla město. Nejvíce o pořádek v Chrudimi a bezpečnost obyvatel dbaly bezpečnostní složky jako četnictvo a policie, se kterými často spolupracovali hasiči. Každé z těchto složek byla věnována samostatná kapitola této práce.

Ve druhé hlavní kapitole je rozebráno vojensky organizované četnictvo, které působilo v Chrudimi za druhé světové války. Po okupaci říšskými vojsky české bezpečnostní složky přešly pod správu německých úřadů. V Chrudimi působilo celkem šest oddělení – velitelství četnického oddělení, okresní četnické velitelství, četnická pátrací stanice, četnický pohotovostní oddíl, četnická silniční kontrolní stanice a četnická stanice. V dostupné literatuře byla doposud zmiňována jen čtyři oddělení, ale v Chrudimi za okupace také působila četnická silniční kontrolní stanice a četnický pohotovostní oddíl. Pro četnickou silniční kontrolní stanici už na konci roku 1939 byli zařazeni četníci, ale zřízena byla až 1. července 1940. Jako důvod byl uveden nedostatek vhodného ubytování pro četníky. Nakonec se podařilo stanici umístit do blízkých Slatiňan. Také četnický pohotovostní oddíl měl být přestěhován z Náchoda do Chrudimě. Z pramenů vyplývá, že opět chybělo vhodné ubytování pro četníky. Na konci roku 1939 byl četnický pohotovostní oddíl stále v Náchodě, ze sběrače Zemského četnického velitelství Praha vidíme, že ještě v březnu 1940 byl oddíl stále v Náchodě. Působil tedy v tamním obvodě, ale patřil do Chrudimě. Přesně datum přemístění oddílu do Chrudimě prameny neuvádí.

Tato práce přibližuje úkoly každého četnického útvaru. První části jednotlivých podkapitol jsou věnovány vzniku útvarů a jejich působení před okupací a druhou světovou válkou. Nejvýše postaveným útvarem v Chrudimi bylo velitelství četnického oddělení. Jemu právě byly podřízeny další útvary nejen z Chrudimě, ale i z celého okolí. Veškerá hlášení muselo velitelství četnického oddělení obdržet, ať už se jednalo o likvidaci mobilizačních spisů krátce po okupaci, vyšetřování použití zbraně četníkem nebo hledání uprchlých zajatců. O závažnějších případech muselo velitelství četnického oddělení informovat nadřízený orgán – Zemské četnické velitelství Praha. Jednotlivé řešené případy pochází převážně z rozsáhlého fondu Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945 a z fondu Okresní úřad Chrudim. Okresní četnické velitelství Chrudim mělo na starost všechny četnické stanice z chrudimského okresu. Různá hlášení nebo zprávy o hospodářských poměrech v okrese posílaly četnické stanice průběžně. V pramenech se dochovalo také hlášení o použití zbraně četníkem v Heřmanově Městci nebo hlášení o honu na partyzány v katastru obce Vortová. Obojí řešilo Okresní četnické velitelství Chrudim. Velký okruh působnosti měla i Četnická

pátrací stanice Chrudim. Většina jejich členů se od počátku zapojila do ilegální činnosti, proto se o jednotlivce zajímalo gestapo. Podle dochovaných pramenů se nejednalo o organizovaný odboj. Četníci při své hlídkové činnosti získávali zpravodajské poznatky, ale nebylo prokázáno, jakého charakteru. Někteří z četníků pátrací stanice také neplnili své úkoly tak, jak požadovaly okupační orgány. Toto neplnění vydávali za ilegální činnost. K útvarům Četnická silniční kontrolní stanice Chrudim a Četnický pohotovostní oddíl Chrudim prameny uvádějí převážně organizační pokyny včetně vybavení. Také se dochovala hlášení o proškolení četníků, na které se dbalo. I v Chrudimi byla základním článkem četnictva četnická stanice. Místní četníci řešili případy, které se v období okupace týkaly např. pátrání po komunistech, marxistech a emigrantech Židech, prováděli různé razie, řešili výskyt ilegálních letáků, dohlíželi na cizojazyčné označení ve městě nebo pomáhali zasahovat při incidentu s německými vojáky. Často byli nápomocni jiným bezpečnostním složkám. Myslím, že kapitola o četnictvu přinesla řadu zajímavých poznatků. Doposud v regionální literatuře chybělo třeba personální obsazení v jednotlivých útvarech. Zajímavé je, že většina dotyčných do Chrudimě přišla z jiných útvarů v republice. Fotografie jsou k dispozici jen ojedinelé. Co se týká řešených případů, byly sepsány velmi podrobně. Jako závažné se posuzovaly případy použití zbraně četníkem, u kterých byly součástí nákresy.

Třetí hlavní kapitola se zabývá policií v Chrudimi v době okupace. Nad veřejným pořádkem ve městě dbala především obecní policie. Nařízením z července roku 1942 došlo k reorganizaci obecní policie a také v Chrudimi byla zřízena Obecní výkonná policie – její uniformovaná a neuniformovaná složka. Tyto složky spravoval Policejní úřad města Chrudim. Z německých složek v období protektorátu v Chrudimi působila Schutzpolizei. Také pardubická služebna SD měla v Chrudimi několik důvěrníků. Za účelem vyšetřování a zatýkání se v Chrudimi často objevovali příslušníci gestapa, ale ti dojížděli z blízkých Pardubic. Se zvýšenou aktivitou partyzánů na Chrudimsku koncem roku 1944 byla také vytvořena zvláštní služebna bezpečnostní policie v Chrudimi, tzv. Sonderkommando. Ve velmi obsáhlém fondu Archiv města Chrudim se dochovaly informace o chrudimské policii z celého období okupace, takže jsem mohl jednotlivá hlášení seřadit chronologicky. Několik méně závažných případů uveřejnil i místní tisk. Pokud se jednalo o organizační záležitosti a vybavení strážníků, dochovaná hlášení se týkala doplňování potřebného stavu mužstva, žádostí o nové místnosti pro policii, šití uniforem, úpravy platů, proplácení hlídek v divadle a kině. Tyto záležitosti měl na starost převážně Policejní úřad města Chrudim a můžeme říci, že dobře podporoval policejní činnost ve městě. Na druhou stranu najdeme v hlášeních také třeba důtku za neplnění povinností. Jednotlivé řešené případy se týkaly

zadržení nebezpečného zločince, střelby říšskoněmeckého státního příslušníka, provádění razíí kvůli podloudnému obchodu nebo zásahu v hostinci. Nejednou policie spolupracovala s jinými bezpečnostními složkami. Německá Schutzpolizei byla celkem významná policejní složka, které se měla krátce po okupaci uvolnit vhodná kancelář, ale v souvislosti s jednotlivými případy je zmíněna pouze ve spojení s mobilizačními spisy. Nejvíce v Chrudimi zasahovalo gestapo z Pardubic, často mu asistovali četníci. Od okupace do konce druhé světové války v Chrudimi a celém chrudimském okrese byly zatčeny desítky osob. Ve fondu Okresní úřad Chrudim se nachází hlášení o zatčení jednotlivých osob, bohužel jen pro první tři roky války. Rozborem se mně podařilo zjistit, že na samotnou Chrudim připadlo tolik zatčených osob, co pro zbytek okresu. Většinou rodinní příslušníci žádali zároveň o sociální podporu, protože v mnoha případech byl zatčen živitel rodiny. Mezi zatčenými byly pouze dvě ženy, ostatní byli muži.

Proti ohni, živelným pohromám a haváriím v Chrudimi zasahovali vždy, tedy i za okupace, hasiči. Poslední hlavní kapitola je věnována právě Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi, kteří často spolupracovali s četnictvem i policií. V Chrudimi se jeho založení datuje k roku 1874, v meziválečném období v roce 1925 byl založen také samaritský odbor jako pomoc nemocným. Různá hlášení pocházejí z fondu Archiv města Chrudim. Převážně se týkají organizačních záležitostí, nejvíce se jednalo o financování sboru, pořizování výzbroje a výstroje pro sbor. Město Chrudim pravidelně poskytovalo finanční příspěvky pro sbor, z dochovaných pramenů můžeme říci, že se rada města dobře o hasiče starala. Pravidelně různě vysokými finančními částkami přispívaly i některé chrudimské firmy. Všichni si byli vědomi, že hasiči jsou nepostradatelní. Ve fondu jsou i různé pokyny a nařízení, které se týkaly preventivních opatření. Velmi nebezpečné byly např. lesní požáry nebo požáry zemědělských usedlostí. Hasiči také pravidelně svolávali členské schůze a valné hromady. Pečlivé zápisy jsou součástí fondu Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873-1998, který je neuspořádaný. O konkrétních požárech je k dispozici jen velmi málo informací, ale za zmínku stojí pomoc chrudimských hasičů v Pardubicích při likvidaci škod po náletech v roce 1944 nebo zásahy na chrudimském letišti v květnu 1945.

V úvodu práce jsem si stanovil, že přiblížím město Chrudim z hlediska lokální bezpečnosti. Tématika regionální a lokální bezpečnosti je poměrně opomíjena. Práci jsem pojal jako mikrohistorickou sondu do různých oblastí života za druhé světové války v Chrudimi a doprovází ji mnoho vyobrazení. Za zmínku stojí podkapitola o německé škole. Německým dětem a mládeži byla věnována za války velká pozornost. Bezpečnostní složky – četnictvo, policie a hasiči, kterým se věnuji velmi podrobně a tvoří jádro práce, mají

své samostatné kapitoly. Každá ze složek působila samostatně, ale mnohokrát spolupracovaly nebo se doplňovaly. Myslím, že se mně podařilo zkombinovat množství existujících poznatků doložených literaturou a tiskem s původními zdroji z jednotlivých archivů. Každou kapitolu uvádím zasazením příslušné složky do širšího kontextu a přibližuji stručnou historii této složky. Další část je už věnována souvislostem s Chrudimí. Myslím, že i konkrétní případy řešené policií či četnictvem oživují tuto práci a daly nám nahlédnout do mnohdy těžké služby členů bezpečnostních sborů v Chrudimi a blízkém okolí.

Tato diplomová práce přinesla mnoho nových poznatků. Jsem ale přesvědčen, že pro některá hesla bude možné získat další nové informace a tato hesla rozpracovat do dílčích prací.

8 SUMMARY

The writing is divided into four main parts. The first part introduces us to the city of Chrudim from its very beginnings, including the lives of its inhabitants before the occupation in March 1939, followed by the presentation of the city in many areas of life from the occupation to the end of the war. The next three main chapters are devoted to the public order and the security forces in the city - namely the gendarmerie, the police, and the firefighters.

When, after March 15, 1939, the Reich troops began to occupy the rest of the Republic, Chrudim was no exception. The units were accommodated in Chrudim for a short time. After their departure, other units of officers and their families moved to the city. Shortly after the occupation, the National Partnership organization was established, which covered Czech public activities during the war. At the time of the arrival of the German army, an unfinished airport was located in Chrudim. The Germans completed it and used it for their own purposes. The war also affected high school students as well as primary and secondary schools. The German language became mandatory. In the summer of 1940, a final decision was made to establish a German school in Chrudim, so that German children did not have to attend Czech schools. The rich cultural life of the city was suppressed, nevertheless, the music scene was the least affected. During the Protectorate, several music festivals took place and the significant Chrudim Music Fridays was established in 1942. They have survived to this day. Neither sport was that much restricted by the Nazi leadership. In 1943, Chrudim became famous for hosting the figure skating championship of the Protectorate of Bohemia and Moravia. On the other hand, the Germans used the 150th anniversary of the birth of Josef Ressel to present the greatness of the German nation. As part of the resistance activities, the people in Chrudim removed German posters and inscriptions, spread illegal leaflets and helped partisan groups. For these reasons, many people were arrested in Chrudim. At the beginning of May, the people of Chrudim also expected the end of the war. The German troops began to leave the city on May 7, 1945. The archival funds of the Chrudim District Office, the Chrudim City Archives, the National Unity Chrudim, and the German School Chrudim were primarily used to present all areas of life during World War II in Chrudim. Important information was also provided by some period publications, especially the *Chrudimské noviny*, *Východočeský kraj*, and *Zpravodaj Českomoravské vysočiny*. Regional literature such as *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*, *Židé v Chrudimi*,

Letecká Chrudim, Zmizelé Čechy – Chrudim, and II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim was also used in this work.

The maintenance of the public order in the city and the protection of its inhabitants were the responsibility of the security forces. In Chrudim, there was a gendarmerie including German officers, the firefighters also helped to maintain order. The archives of the Provincial Gendarmerie Headquarters in Prague, the Chrudim Gendarmerie Headquarters from 1868-1945, the Chrudim Gendarmerie Station, the police personnel files from the archives of the City of Chrudim, and the Chrudim Volunteer Fire Brigade archives all served as rich sources of information. Various almanacs also provide extensive information about the activities of the firefighters in Chrudim.

In Chrudim, there were the headquarters of the gendarmerie department, the district gendarmerie headquarters and the gendarmerie search station since 1928. There was also the gendarmerie emergency unit, the road police checkpoint since 1940, and of course, the local gendarmerie station. During the occupation, the members of the gendarmerie investigated various cases, ranging from the distribution of illegal leaflets to the pursuit of escaped prisoners of war.

The provision of security services was divided between the gendarmerie in the cities and the field gendarmerie. The members of the municipal police force had been watching over public order, including in Chrudim, since at least the mid-19th century. This responsibility continued after the occupation. A reorganization of the municipal police was ordered in July 1942, and in Chrudim, the Municipal Executive Police was established, which included both uniformed and plainclothes units. These units were under the authority of the Police Authority of the city of Chrudim. The Schutzpolizei was one of the German units that operated in Chrudim during the Protectorate. The members of the Gestapo often appeared in Chrudim for the purpose of investigation and arrest, but they commuted from nearby Pardubice. In response to the increased partisan activity in Chrudim at the end of 1944, a special security police station, the so called the Sonderkommando, was also established in Chrudim.

Firefighters often intervened against fires, natural disasters, and various accidents in Chrudim. The volunteer fire brigade was established as early as 1874 and continued to operate in Chrudim during the occupation. Over time, the equipment and clothing were modernized, and better fire alarms were introduced.

This work provides a partial view of the life in Chrudim during World War II. All areas of life are mentioned, but the core of the work focuses on the security forces operating in the city, including the cases they dealt with.

9 RESÜMEE

Die Arbeit gliedert sich in vier Hauptteile. Der erste Teil führt uns zu den Anfängen der Stadt, Entstehung ein, einschließlich des Lebens der Bewohner bis zur Besetzung im März 1939. Es erfolgt eine Darstellung der Stadt von der Besetzung bis zum Kriegsende in vielen Lebensbereichen. Die weiteren drei Kapitel widmen sich den öffentlichen Ordnungs- und Sicherheitskräften in der Stadt – also der Gendarmerie, der Polizei und der Freiwilligen Feuerwehr.

Als nach dem 15. März 1939 die Reichstruppen begannen, den Rest der Republik zu besetzen, bildete Chrudim keine Ausnahme. Die Truppen ließen sich für kurze Zeit in Chrudim nieder. Nach ihrer Abreise zogen andere Offiziereinheiten und ihre Familien nach Chrudim. Kurz nach der Besetzung wurde die Organisation „Nationale Solidarität“ gegründet, die sich mit den öffentlichen Aktivitäten Tschechiens während des Krieges befasste. Als die deutsche Armee eintraf, befand sich in Chrudim ein unvollendeter Flughafen. Die Deutschen stellten ihn fertig und nutzten ihn für ihren eigenen Bedarf. Der Krieg betraf auch Mittelschüler, die Veränderungen betrafen städtische und bürgerliche Schulen. Deutsch wurde zur Pflicht. Im Sommer 1940 wurde die endgültige Entscheidung getroffen, in Chrudim eine deutsche Schule zu errichten, damit deutsche Kinder keine tschechischen Schulen besuchen mussten. Das reiche kulturelle Leben der Stadt wurde gedämpft. Das Beste war die Musik. Unter dem Protektorat fanden mehrere Musikfestivals statt, von Bedeutung war die Gründung der Chrudimer Musikfreitage im Jahr 1942. Sie haben sich bis heute überdauert. Auch der Sport wurde von der NS-Führung nicht so stark eingeschränkt. Im Jahr 1943 wurde Chrudim durch die Eiskunstlaufmeisterschaft des Protektorats Böhmen und Mähren berühmt. Aber den 150. Geburtstag von Josef Ressel nutzten die Deutschen als Zeichen der Größe der deutschen Nation.

Im Rahmen der Widerstandsaktivität entfernten Menschen in Chrudim deutsche Plakate und Schilder, verteilten illegale Flugblätter und halfen Paragruppen. Aus diesen Gründen wurden in Chrudim viele Menschen verhaftet. Anfang Mai 1945 erwarteten auch die Menschen in Chrudim das Ende des Krieges. Am 7. Mai 1945 begannen die deutschen Truppen mit dem Abzug aus der Stadt. Die Archivbestände des Bezirksamtes Chrudim, des Stadtarchivs Chrudim, der Nationalen Bruderschaft Chrudim und der Deutschen Schule Chrudim dienten mir zur Vorführung aller Lebensbereiche im Zweiten Weltkrieg in Chrudim. Wichtige Informationen lieferten auch die damaligen Zeitungen, insbesondere Chrudimské

noviny, Východočeský kraj oder Zpravodaj Českomoravské vysočiny. In meiner Arbeit wird auch regionale Literatur verwendet – Chrudim: Vlastivědná encyklopedie, Židé v Chrudimi, Letecká Chrudim, Zmizelé Čechy – Chrudim, II. odboj 1939-1945 v okrese Chrudim.

Die öffentliche Ordnung in der Stadt und der Schutz der Bewohner lagen in der Verantwortung der Sicherheitskräfte. In Chrudim arbeiteten die Gendarmerie und die Polizei, darunter auch deutsche Beamte, und auch die Feuerwehr half bei der Aufrechterhaltung der Ordnung. Als ergiebige Quelle dienten hier die Gelder des Regionalkommandos der Prager Gendarmerie, des Gendarmeriehauptquartiers Chrudim 1868-1945, der Gendarmeriestation Chrudim, des Polizeipersonals aus dem Fonds des Stadtarchivs Chrudim und des Fonds der Freiwilligen Feuerwehr Chrudim. Verschiedene Almanache berichten sehr umfassend über die Aktivitäten der Feuerwehrleute in Chrudim.

In Chrudim wirkten ein Gendarmerieabteilungskommando, ein Gendarmeriebezirkskommando, seit dem Jahr 1928 ein Gendarmeriefahndungsposten, eine Gendarmeriebereitschaftsabteilung, seit dem Jahr 1940 ein Gendarmeriestraßenkontrollposten und natürlich der örtliche Gendarmerieposten. Während der Besatzung bearbeiteten Gendarmen verschiedene Fälle, von der Aufklärung des Vorkommens illegaler Flugblätter bis hin zur Verfolgung entflohener Kriegsgefangener.

Die eigentliche Leistung des Sicherheitsdienstes wurde zwischen der inneren Gendarmerie und der Polizei in den Städten aufgeteilt. Seit mindestens Mitte des 19. Jahrhunderts wachen Angehörige der Stadtpolizei über die öffentliche Ordnung in Chrudim. Das war auch nach der Besetzung so. Mit Beschluss vom Juli 1942 wurde die Stadtpolizei neu organisiert und in Chrudim auch die Stadtpolizei – ihre uniformierte und nicht uniformierte Komponente – gegründet. Diese Bestandteile wurden vom Polizeiamt der Stadt Chrudim verwaltet. Während der Zeit des deutschen Protektorats war in Chrudim die Schutzpolizei aktiv. Zu Ermittlungs- und Verhaftungszwecken erschienen häufig Angehörige der Gestapo in Chrudim, sie pendelten jedoch aus dem nahegelegenen Pardubice. Mit der verstärkten Aktivität der Partisanen in Chrudim Ende 1944 wurde auch eine Sonderdiensteinheit der Sicherheitspolizei in Chrudim, das sogenannte Sonderkommando, geschaffen.

Bei Bränden, Naturkatastrophen und anderen Unfällen waren in Chrudim häufig Feuerwehrleute im Einsatz. Das Korps freiwilliger Feuerwehrleute wurde im Sommer 1874 gegründet. Auch in Chrudim waren sie während der Besatzung aktiv. Bewaffnung und Ausrüstung wurden nach und nach modernisiert, auch die Meldung von Bränden erfolgte schneller.

Diese Arbeit vermittelt einen Teilblick auf das Leben in Chrudim während des Zweiten Weltkriegs. Dabei werden alle Lebensbereiche genannt, den Hauptteil der Arbeit bilden die Sicherheitskräfte, die in der Stadt tätig waren.

10 SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Archivní prameny nepublikované

- Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 810, kart. č. 908.
- Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 812, 813, kart. č. 914.
- Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 922.
- Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 817, kart. č. 923.
- Národní archiv Praha. Fond Zemské četnické velitelství Praha. Inv. č. 897, kart. č. 1177.
- Národní archiv Praha. Fond Inspektor uniformované policie Praha 1942–1945. Inv. č. 916, č. pomůcky 798.
- Archiv bezpečnostních složek Praha. Fond 325. Sign. 225-148-2 1.
- Archiv bezpečnostních složek Praha. Fond 325. Sign. 325-121-1.
- Archiv bezpečnostních složek Praha. Fond 52. Sign. 52-83-2.
- Archiv bezpečnostních složek Praha, badatelna Brno. Fond Památník OV SNB Chrudim 1918-1948. M 4-1, inv. j. 1.
- Archiv bezpečnostních složek Praha, badatelna Brno. Fond Památník VS SNB Chrudim 1850-1948. M 4/4, inv. j. 1.
- Státní oblastní archiv Hradec Králové, Archivní oddělení Zámorsk. Fond Velitelství četnického oddělení Chrudim 1868-1945. Inv. č. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 13, kart. č. 1.
- Státní oblastní archiv Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 47, kart. č. 8.
- Státní oblastní archiv Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 48, kart. č. 10.
- Státní oblastní archiv Hradec Králové. Fond Exponovaný četnický štábní důstojník Hradec Králové. Inv. č. 64, kart. č. 13.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1547, kart. č. 252.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Archiv města Chrudim. Inv. č. 1652, 1653, kart. č. 285.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Archiv města Chrudim – policejní personálie. Inv. č. 1542, kart. č. 250.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Četnická stanice Chrudim 1939–1940. Inv. č. 1457.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Národní souručenství Chrudim. Inv. č. 1296.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Německá škola Chrudim. Inv. č. 1, 2, 9.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 3990, 3996, 4004, kart. č. 42.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4050, 4064, 4068, 4071, 4072, 4085, 4089, kart. č. 43.
- Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4112, 4113, 4114, 4121, 4122, 4124, 4127, kart. č. 44.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4139, 4148, kart. č. 45.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4153, 4160, 4178, 4180, 4187, 4193, 4194, 4196, 4204, 4212, 4214, 4215, 4216, kart. č. 46.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4062, 4217, 4218, 4220, 4223, 4225, 4226, 4227, 4231, 4238, 4239, 4240, 4241, 4242, 4243, 4246, 4247, 4250, 4251, 4252, 4253, 4267, kart. č. 47.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4275, 4277, 4283, 4284, 4289, 4290, 4292, 4301, 4305, 4306, 4307, 4308, 4313, 4314, 4315, 4318, 4324, 4328, 4331, 4334, kart. č. 48.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4371, 4339, 4340, 4341, 4347, 4348, 4349, 4350, 4351, 4353, 4354, 4355, 4359, 4360, 4362, 4363, 4369, 4372, 4374, 4375, 4376, 4379, 4380, 4386, 4396, kart. č. 49.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4403, 4404, 4405, 4407, 4408, 4409, 4413, 4414, 4417, 4418, 4420, 4422, 4425, 4430, 4440, 4441, 4442, 4451, 4462, kart. č. 50.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4469, 4474, 4483, 4486, 4493, 4500, kart. č. 51.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Okresní úřad Chrudim. Inv. č. 4016, 4524, 4538, kart. č. 52.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond.

Státní okresní archiv Chrudim. Fond Sbor dobrovolných hasičů Chrudim 1873–1998. Neuspořádaný fond, č. přírůst. 36/2003.

Literatura

BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace 2. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 2. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2009. ISSN 1214-7508.

BASTL, Miroslav. Chrudim za německé okupace 3. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 3. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2009. ISSN 1214-7508.

BASTL, Miroslav. Květnové dny roku 1945 v Chrudimi. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 2. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2005. ISSN 1214-7508.

BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 2000. ISBN 80-7260-028-1.

DAMS, Carsten a STOLLE, Michael. *Gestapo: Moc a teror ve Třetí říši*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-018-7.

DOBEŠ, Jan, HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a JANÁK, Jan. *Dějiny správy v českých zemích: od počátků státu po současnost*. Praha: Lidové noviny, 2005. ISBN 80-7106-709-1.

DOLEŽAL, Jiří. *Česká kultura za protektorátu: Školství, písemnictví, kinematografie*. Praha: Národní filmový archiv, 1996. ISBN 80-7004-085-8.

ERHART, Josef. *Rukověť četnictva*. Praha-Hodkovičky: nákladem mj. četn. Josefa Erharta, 1937. Bez ISBN.

- GALAŠ, Radek. *Československé četnictvo 1918-1929*. Praha: Academia, 2019. ISBN 978-80-200-3016-0.
- GRUNTOVÁ, Jitka a VAŠEK, František. *Málo známé zločiny: SD ve východních Čechách*. Praha: Naše vojsko, 2008. ISBN 978-80-206-0935-9.
- HOLMES, Richard. *Druhá světová válka*. Praha: Euromedia Group, 2010. ISBN 978-80-242-2627-9.
- HORÁČEK, Petr. Mistrovství Protektorátu Čech a Moravy v krasobruslení 1943. In: *Chrudimské vlastivědné listy 2*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2013. ISSN 1214-7508.
- CHARVÁT, Jiří. *Stará Chrudim: vlastivědné vyprávění o minulosti českého města*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 1991. Bez ISBN.
- CHMELÁŘ, Josef. *Příspěvky k dějinám požární ochrany v okrese Chrudim*. Chrudim: Svaz požární ochrany ČSFR, 1990. Bez ISBN.
- JIRÁK, Jan, BEDNAŘÍK, Petr, KÖPPLOVÁ, Barbara a kol. *Druhá republika: 167 obyčejných dnů*. Praha: Karolinum, 2017. ISBN 978-80-246-3586-6.
- KADERÁVEK, Jiří a SKOPOVÁ, Kamila. *...tradice v pěti linkách: almanach k 600. chrudimskému hudebnímu pátku*. Chrudim: Chrudimská beseda, 1996. Bez ISBN.
- KARLÍKOVÁ, Alena a ŠTUDÁK, František. *Almanach 130 let Sboru dobrovolných hasičů města Chrudimi 1872-2002*. Chrudim: Sbor dobrovolných hasičů Chrudim, 2002. Bez ISBN.
- KARLÍKOVÁ, Alena a kol. *140 let hasičského sboru města Chrudim 1872-2012*. Chrudim: Chrudim s. n., 2012. Bez ISBN.
- Kalendář československého četnictva: 1936*. Praha: Masarykův četnický vzdělávací a podpůrný fond, 1936. Bez ISBN.
- Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1940*. Praha: Masarykův četnický vzdělávací a podpůrný fond, 1940. Bez ISBN.
- Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1941*. Praha: Četnický vzdělávací a podpůrný fond, 1941. Bez ISBN.
- Kalendář četnictva Protektorátu Čechy a Morava: 1942*. Praha: Politika, 1942. Bez ISBN.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky (1918-1938): Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930-1935)*. Praha: Libri, 2002. ISBN 80-7277-031-4.
- KOBETIČ, Pavel, HUŠEK, Bohumír, ANDR, Antonín a kol. *Almanach – ke stoletému výročí založení Sboru dobrovolných požárníků v Chrudimi*. Chrudim: Sbor dobrovolných požárníků, 1972. Bez ISBN.
- KOBETIČ, Pavel. *Osobnosti Chrudimska: (500 osobností chrudimského okresu)*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2002. ISBN 80-902531-8-0.
- KOBETIČ, Pavel, PAVLÍK, Tomáš, ŠULC, Ivo a kol. *Chrudim: Vlastivědná encyklopedie*. Praha: MILPO MEDIA, 2005. ISBN 80-903481-4-9.
- KUKLÍK, Jam a NĚMEČEK, Jan. *Od národního státu ke státu národností?* Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2377-1.

- KUKLÍK, Jan, NĚMEČEK, Jan a ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. ISBN 978-80-87284-18-6.
- LANGOVÁ, Alžběta. Chrudimský průmysl, obchody a banky v období druhé republiky a protektorátu. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2004. ISSN 1214-7508.
- LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války 1. In: *Chrudimské vlastivědné listy 1*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2003. ISSN 1214-7508.
- LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války 4. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2003. ISSN 1214-7508.
- LANGOVÁ, Alžběta. Chrudim v období 2. světové války 8. In: *Chrudimské vlastivědné listy 4*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2007. ISSN 1214-7508.
- LANGOVÁ, Alžběta a RŮŽIČKOVÁ, Renáta. *Židé v Chrudimi*. Chrudim: PORS, 2006. ISBN 80-86585-16-6.
- LENDEROVÁ, Milena, HALÍŘOVÁ, Martina a JIRÁNEK, Tomáš. *Vše pro dítě! Válečné dětství 1914-1918*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2015. ISBN 978-80-7432-499-4.
- MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva I.: Habsburská monarchie (1526-1918)*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-52-4.
- MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva II.: Československá republika (1918-1939)*. Praha: POLICE HISTORY, 1999. ISBN 80-902670-0-9.
- MACEK, Pavel a UHLÍŘ, Lubomír. *Dějiny policie a četnictva III.: Protektorát Čechy a Morava a Slovenský stát (1939-1945)*. Praha: POLICE HISTORY, 2001. ISBN 80-86477-01-0.
- MACHÁLEK, Vít. *Prezident lidskosti: Životní příběh Emila Háchy*. Praha: Academia, 2020. ISBN 978-80-200-3056-6.
- MARŠÍK, Bohumil. *Právo spolkové a shromažďovací*. Praha, B. Kočí, 1909. Bez ISBN.
- McDONOUGH, Frank. *Gestapo: Mýtus a realita Hitlerovy tajné policie*. Praha: Vyšehrad, 2016. ISBN 978-80-7429-742-7.
- NĚMEČEK, Josef. *II. odboj 1939–1945 v okrese Chrudim*. Chrudim: Český svaz bojovníků za svobodu. Oblastní výbor Chrudim, 2007. ISBN 978-80-254-1565-8.
- NESEJT, František. Dopad aprovizačních opatření na život v Chrudimi na začátku první světové války. In: *Chrudimský vlastivědný sborník 3*. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 1998, s. 109-117. ISSN 1214-6048.
- NITRA, Josef. *Pompiéři, požárníci, hasiči: Dějiny českého hasičství*. Praha: Triton, 2020. ISBN 978-80-7553-796-6.
- PASÁK, Tomáš. *Pod ochranou říše*. Praha: Práh, 1998. ISBN 80-85809-88-5.
- PERNES, Jiří. *Až na dno zrady: Emanuel Moravec*. Praha: Themis, 1997. ISBN 80-85821-51-6.
- PIKL, Vojtěch a SALÁŠEK, Václav. *Stanovy spolku dobrovolných hasičův v Chrudimi*. Chrudim: Tiskárna S. Pospíšila, 1874. Bez ISBN.

- PILKA, Jiří. Chrudimské hudební pátky: Zdroje, prameny, inspirace. In: DOUBRAVOVÁ, Jarmila. *Kulturní Chrudim minulosti a současnosti: sborník studií, vzpomínek a dokumentů 1982-1998*. Chrudim: s. n., 1999, s. 108. ISBN 80-238-5100-4.
- POLÁČKOVÁ, Andrea. *První republika 1918-1938: Dějiny, osobnosti, denní život*. Brno: Extra Publishing, 2015. ISBN 978-80-7525-014-8.
- RICHTER, David. Chrudim ve spárech říšské orlice 1. část. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 2. Chrudim: Okresní úřad Chrudim, 2015. ISSN 1214-7508.
- SMLSAL, Josef. Konec Luftwaffe v Chrudimi. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 8. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 1992. ISSN 1214-7508.
- SMLSAL, Josef a ŠULC, Ivo. *Chrudimské firmy*. Chrudim: PORS, 2003. ISBN 80-86585-06-09.
- SOMMERVILLE, Donald. *Encyklopedie druhé světové války*. Praha: NAŠE VOJSKO, 2007. ISBN 978-80-206-0005-9.
- SPURNÝ, Miroslav. *Ve dne v noci podle zákoníku ...: Policisté a četníci v českých zemích do roku 1945*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. ISBN 978-80-244-3774-3.
- ŠOLC, Jiří. *Podpalte Československo!* Praha: Merkur, 1991. ISBN 80-7032-361-2.
- ŠOREL, Václav, KOCIÁN, Michal a KOLMANN, Petr. *Vzduch je naše moře*. Praha: Argo, 2016. ISBN 978-80-257-2616-7.
- ŠPRINGL, Jan. Protektorátní vzor mladého člověka. Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě (1942-1945). In: *Soudobé dějiny 1-2*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISSN 1210-7050.
- ŠRÁMEK, Pavel. Chrudim a František Machník. In: *Chrudimské vlastivědné listy* 3. Chrudim: Okresní muzeum Chrudim, 2006. ISSN 1214-7508.
- ŠRÁMEK, Pavel a ŠULC, Ivo. *Letecká Chrudim 1939-2004*. Chrudim: PORS, 2004. ISBN 80-86585-12-8.
- ŠULC, Ivo. *Zmizelé Čechy – Chrudim*. Praha a Litomyšl: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-065-1.
- TEPLÝ, František. *Šedesát let Sboru dobrovolných hasičů v Chrudimi: Zvláštní otisk z věstníku chrudimské župní hasičské jednoty Ježkovy*. Chrudim: Knihtiskárna Fr. Slavík, 1932. Bez ISBN.
- VANĚČEK, Jiří. *Kasární předpis pro čs. četnictvo 1924 s doplňky z Věstníků četnictva*. Praha: Jiří Vaněček, 2016. Bez ISBN.
- VEPŘEK, Petr. *Chrudimsko a Nasavrcko. Díl 2: Poměry zemědělské a národohospodářské*. Chrudim: Výbor ku popisu okresu Chrudimského a Nasavrckého, 1909. Bez ISBN.
- VETEŠNÍK, Pavel a kol. *Obecní policie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2013. ISBN 978-80-7380-463-3.
- ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-055-9.

Tisk

Chrudimské noviny. Nezávislý týdeník. r. 1938, 1939.

Chrudimské noviny. Týdeník určený službě veřejných zájmů města Chrudimě a jeho kraje. r. 1939.

Chrudimské noviny. List Národního souručenství. r. 1940, 1942.

Východočeský kraj. List Národního souručenství. r. 1939, 1940.

Východočeský kraj. r. 1942, 1943.

Východočeský Republikán. Krajský orgán strany Národní jednoty. r. 1939.

Východočeský Republikán. List Národního souručenství. r. 1939.

Zpravodaj Českomoravské vysočiny. List národního souručenství. r. 1943.

Dnes a zítra. List Národního výboru v Chrudimi. r. 1945.

Dnes a zítra. List okresního Národního výboru v Chrudimi. r. 1945.

Bakalářské a diplomové práce

BOJANOVSKÝ, Václav. *Bezpečnostní situace v Chrudimi v meziválečném období*.

Bakalářská práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2022

KROUTIL, Dominik. *Město Chrudim za 1. světové války*. Bakalářská práce. ÚHV FF

Univerzity Pardubice. Pardubice, 2021.

MODRÁČEK, Jiří. *Historie chrudimského vojenského letiště v době vzniku a za 2. světové války*. Bakalářská práce. KPVHA FF Univerzity Hradec Králové. Hradec Králové, 2019.

SATRAPA, Vít. *Wiesnerové a jejich vliv na utváření a modernizaci průmyslu*

v 19. a 20. století ve středních a východních Čechách. Diplomová práce. ÚHV FF Univerzity Pardubice. Pardubice, 2020.

Internetové zdroje

ASPI – Automatizovaný systém právních informací [online]. Dostupné

z: <https://info.aspi.cz/o-aspi/>.

Měnová politika v období okupace. Česká národní banka [online]. [cit. 2023-02-01].

Dostupné

z: https://www.historie.cnb.cz/cs/menova_politika/3_menova_politika_v_obdobi_okupace/.

Nařízení Říšského protektora v Čechách a na Moravě o židovském majetku ze dne 21. června 1939. Dostupné z: <https://www.holocaust.cz/dejiny/soa/zide-v-ceskych-zemich-a-konecne-reseni-zidovske-otazky/ghetto-bez-zdi/protizidovske-zakony-a-narizeni/narizeni-risskeho-protektora-v-cechach-a-na-morave-o-zidovskem-majetku-ze-dne-21-cervna-1939/>.

Počet obyvatel v obcích. Český statistický úřad [online]. [cit. 2021-11-01]. Dostupné

z: <https://www.czso.cz/csu/czso/pocet-obyvatel-v-obcich>.

Počet Židů v Chrudimi 1930. Český statistický úřad [online]. [cit. 2023-04-02]. Dostupné

z: https://www.czso.cz/csu/czso/4017-06--1919_2005--01.

Sčítání obyvatel v roce 1921 - Chrudim. Český statistický úřad: Databáze demografických údajů za vybraná města ČR [online]. [cit. 2022-10-25]. Dostupné

z: <https://www.czso.cz/csu/czso/databaze-demograficky-udaju-za-vybrana-mesta-cr>.

Seznam legionářů. Československá obec legionářská [online]. Dostupné
z: <http://legie100.com/krev-legionare/>.

Vzpomínky na starou Chrudim [online]. Dostupné
z: https://www.facebook.com/VzpominkynastarouChrudim/?locale=cs_CZ.

11 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ABS	Archiv bezpečnostních složek
AM	Archiv města (fond)
br.	bratr, bratra
č.	číslo
čp.	číslo popisné
ČPO	četnický pohotovostní oddíl
ČPS	četnická pátrací stanice
ČS	četnická stanice
FS	finanční stráž
gestapo	Geheime Staatspolizei
Ing.	inženýr
JUC.	právník titul studentů do roku 1953 (po první rigorózní zkoušce)
kpt.	kapitán
mjr.	major
MNS	Mládež Národního souručenství
MNV	Místní národní výbor
NA	Národní archiv
npor.	nadporučík
NS	Národní souručenství
NDR	Německá demokratická republika
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
OČV	okresní četnické velitelství
Orpo	Ordnungspolizei
OÚ	obecní úřad nebo okresní úřad
OV SNB	okresní velitelství Sboru národní bezpečnosti
por. výk.	poručík výkonný
řed.	ředitel
SD	Sicherheitsdienst
SDH	sbor dobrovolných hasičů
Sipo	Sicherheitspolizei
SS	Schutzstaffel

strážm.	strážmistr
škpt.	štábní kapitán
VČO	velitelství četnického oddělení
VS SNB	velitelství stanice Sboru národní bezpečnosti
ZbV	Zur besonderen Verwendung
ZČV	zemské četnické velitelství

12 SEZNAM TABULEK

Tab. 1: Personální obsazenost VČO Chrudim v letech 1939-1941	75
Tab. 2: Personální obsazenost OČV Chrudim v letech 1939-1941	82
Tab. 3: Zatčení gestapem Pardubice v letech 1939-1942	126

13 SEZNAM VYOBRAZENÍ

Obr. 1: První chrudimské okamžiky okupace Wehrmachtem v březnu 1939 - Školní náměstí a Tyršovo náměstí Chrudim – 15. března 1939	38
Obr. 2: Okresní výbor v Chrudimi na Tyršově náměstí na pohlednici vydané před r. 1938	42
Obr. 3: Opuštěná německá letadla na chrudimském letišti v květnu 1945	45
Obr. 4: Letecká kasárna v Chrudimi zapálená ustupující německou armádou dne 8. května 1945	45
Obr. 5: Areál Wiesnerovy strojírny po dokončení modernizace po roce 1924	47
Obr. 6: Budova cukrovaru po roce 1900	47
Obr. 7: Budova německé školy uprostřed rozsáhlého parku	52
Obr. 8: Jedna z ložnic dětí v internátě	53
Obr. 9: Rozsáhlý park okolo německé školy o rozloze sedm tisíc metrů čtverečních	54
Obr. 10: Vyučovací třída	55
Obr. 11: Oslavy 150. výročí narození Josefa Ressela (29. 6. 1943) v Chrudimi	59
Obr. 12: Hitlerova mládež s vlastní hudbou	59
Obr. 13: Prostor za muzeem – v zimě se zde bruslilo, v létě se tady hrál tenis	60
Obr. 14: Protektorátní mistrovství v krasobruslení	61
Obr. 15: První československá vlajka na chrudimském hlavním náměstí byla vyvěšena na domě čp. 3/I dne 5. května 1945	64
Obr. 16: Ústup německého vojska v květnu 1945 - na stejném místě, kde před dvěma lety Němci pořádali oslavy při příležitosti 150. výročí narození chrudimského rodáka Josefa Ressela	65
Obr. 17: Příjezd prvních sovětských vojáků na Riegrovo náměstí dne 9. května 1945 kolem půl sedmé večer	66
Obr. 18: Použití zbraně četníkem – štábní strážmistr Johann Vejmann	76
Obr. 19: Náskres situace včetně vyznačení směru útěku	77
Obr. 20: Podrobný náskres použití zbraně	79
Obr. 21: Podrobný náskres použití zbraně	80
Obr. 22: Podrobný náskres použití zbraně – František Meier	85
Obr. 23: Štábní strážmistr Karel Kajzrlík – v roce 1940 se přestěhoval s rodinou do Chrudimě a nastoupil u ČPS jako kancelářský pomocník	87

Obr. 24: Štábní strážmistr Alois Founě – v srpnu 1918 vstoupil do Čs. legií v Itálii.....	89
Obr. 25: Strážmistr Josef Prouza – řidič u ČPO Chrudim - v dubnu 1918 vstoupil do Čs. legií v Itálii	92
Obr. 26: Josef Seifert – městský policejní strážník	116
Obr. 27: Karel Ocásek – fotografie z osobního spisu.....	117
Obr. 28: Odstraňování německého nápisu „Polizei“ z budovy staré radnice v Chrudimi.....	120
Obr. 29: Služebny gestapa – plán z roku 1944	123
Obr. 30: Paul Hermann Feustel	124
Obr. 31: Komplex budov v Chrudimi, kde bylo umístěno Sonderkommando.....	124
Obr. 32: Původní požární zbrojnice – foto z výstavy	133
Obr. 33: Stříkačka 36 HP Stratílek 1940 – foto z výstavy.....	135